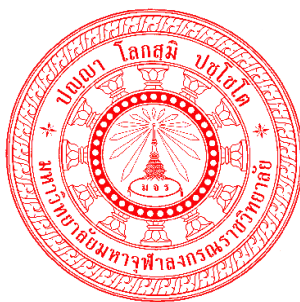

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย
The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

โดย

นายภูริทัต ศรีอร่าม

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ดร.

พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์)

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760210

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย
The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

โดย

นายภูริทัต ศรีอร่าม

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ดร.

พระมหาวิเชียร สิริวิพัฒน์ (ไกรฤกษ์ศิลป์)

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

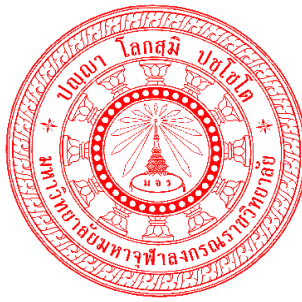
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760210

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

BY

Mr.Phurithat Sri-aram

Phrakhrusutadhammapon Dr.

Phramaha Wichian Siri wattano (Krairerksil)

Mr.Chetniphat Phithianuwat

Social Sciences Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760210

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย
ผู้วิจัย:	นายภูริทัต ศรีอร่าม, พระครูสุตธรรมาภรณ์, ดร., พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์), นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย เพื่อศึกษาแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย และเพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน ๑๗ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผลการศึกษาพบว่า

๑. ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ๑) หลวงพ่อโสธร ไม่ได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาวครั้งแรกหล่อด้วยสำริด ภายหลังพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา ตามประวัติสร้างในสมัยล้านช้างและล้านนา ๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ตามตำนานกล่าวว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) ลักษณะพุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนาและล้านช้าง ๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ลอยมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ชาวบ้านพากันอาราธนาให้ขึ้นที่ปากคลองสำโรง ได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร และอาราธนาประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย (สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยื่นอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษคือ พระพักตร์งดงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตร ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สันหาภูปาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับ

พระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง

๒. แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า พระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่าการได้กราบไหว้สักการะบูชาพระพุทธรูปสำคัญเพื่อความเป็นสิริมงคล และนิยมไปไหว้พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ โดยการเล่าลือกันมาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการถือมงคลต้นข้าวซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรฝึกตนให้เข้ากับหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หรือสามารถพึ่งตนได้ และสอนมรรคาแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งในขั้นสุดท้าย ให้ข้ามพ้นได้แม้กระทั่งศรัทธาที่มีเหตุผล ไปสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ เริ่มต้นมรรคาจากการอิงอาศัยปัญญาส่องนำขององค์พระศาสดาผู้เป็นกัลยาณมิตร ไปสู่การยืนได้ลำพังตน โดยไม่ต้องอาศัยการประคับประคองของพระศาสดา

๓. การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำมาเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ถือว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้, พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแฝงไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พหุุขอันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : พระพุทธรูปสำคัญ, แนวคิด, คุณค่า, อิทธิพล, สังคมไทย

Research Title: The Important Buddha Images : Concepts, Values and Influences in Thai Society.

Researchers: Mr.Phurithat Sri-aram
Phrakhrusutadhammapon Dr.
Phramaha Wichian Siri wattano (Krairerksil)
Mr.Chetniphath Phithiyanuwat

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Buddhasothorn Buddhist College

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research has three objectives: 1) to study the history and characteristics of Buddhist arts of Buddha statues in Thai society 2) to study the concepts and value and analysis of important Buddha statues along with development of Buddhism in Thai society. The sample population used for this research includes 17 people such as abbots, community leaders, religious scholars, experts on history of Buddhist arts and devotees who come to pay respect the statues. Research tool was in-depth-interview.

The result found that;

1. History and Characters of important Buddha statues. 1) Luang Phor Sothorn was not built in Chachoengsao, but it was built by Lanchang or Laos style. In beginning, the statue was made from bronze but later it was covered by concrete to enlarge the statues' size. It means that the real statue was inside. Therefore, the statue looks like made from concrete and then covered with gold leaves to give a divine looks, the face of statue is like Lanna style. According to history, they were made in Lanchang and Lanna period. 2) Luang Phor Wat Raikhing, according to the record, it was brought from ancient city (Ayutthaya). The characteristics of Buddha statue was win over enemy posture; it was made from bronze, Chiangsan style. Some has suggested that the statue was built by Lanna and Lanchang crafts. 3) Luang Phor Wat Bangpli Yai, This is the one of three statues that came floating by Chaophaya River. People took the statue up at Klong Samrong, kept him inside Vihara, later keep in Uposatha Hall as the main of temple. Statue's style was Sukhothai arts

with the gesture of Subduing Mara posture (Sadungmara) 4) Luang Phor Wat Banlam, This statue was made from bronze with standing and carrying alms bowl posture on the base. This is 170 meters in high. The character of statue is like the last Sukhothai and the previous Ayutthaya period. Statue's head has special character from another statue with a beautiful face of a male angel with movable hands and arms. Statue has no shoes. This is a style of Ayutthaya arts with the statue keep wearing clothes. It is called Bodhisattava in Ayutthaya period, and the head of statue is like flame, that is similar to Sukhothai statue style, the upper robe (Sanghati) was open up and reaches to the lap, and the base of statue is made of lotus flowers to place statue's feet. The craftsman made 12 corners of the base of statue like pagoda base (Chedi). The lowest level of the base of statue is decorated with the beautiful lion feet.

2. Concepts and Values found that most of statues were secret. They have been helping devotees to get success in the lives and fulfilling wishes. This is the reason that people like to come and pay respect to the important Buddha statues. This kind of belief is against Buddha's teaching. Buddha taught his disciples to follow the Buddhist principles. He taught us the way to get out from suffering, Buddhist have to cross the reasonable belief, should consider things with pure wisdom. From beginning they may need the wisdom of Buddha as a good friend but later they have to stand by themselves.

3. Analysis of Influence of important Buddha statues with Buddhist development in Thai society. It was found that Buddha statues were the replica of the real Buddha. It can make people remember all His quality and teaching. It made people to follow his preaching in daily life. It made them spend their lives with fundamental wisdom and understanding the things reasonably. They know how to solve the problems with wisdom and mindfulness. This is known as the mind development. After that they can upgrade themselves with insight meditation through the way of eliminating all of suffering. The important statues are the symbols of the provinces. They are the replicas of the Buddha who has very high values for developing the mind for all Buddhists. Buddha statues are the beginning of tradition and culture for Thais from birth to die. These are the symbols of Buddhism. People who built the statues have hidden some philosophy and Buddha's teaching. When Buddhist remember the Buddha as the great master and He is the symbol of a man who teach to get rid of the suffering. That is the main principle of Buddhism.

Keywords: Important Buddha Statue, Concepts, Value, Influence, Thai society.

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ส่งเสริมสนับสนุนและอนุมัติงบประมาณเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยให้คำแนะนำในการจัดทำโครงการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบคุณพระเดชพระคุณพระราชาปริยัติสุนทร ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร พระครูปริยัติปัญญาวร, ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร ดร.สมศักดิ์ สายหยุด รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ คณะผู้บริหารและคณาจารย์ ที่ให้การส่งเสริมบุคลากรเพื่อการพัฒนาทักษะด้านการวิจัย ขอขอบผู้เข้าร่วมพระเถรานุเถระ พระสงฆ์ นักวิชาการ และพุทธศาสนิกชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในกระบวนการวิจัยในทุกด้าน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน

คุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอมอบให้เป็นความดีความชอบแก่วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระเถรานุเถระ พระสงฆ์ นักวิชาการ พุทธศาสนิกชนที่ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยทุกท่านทุกประการ

นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
คำอธิบายการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์.....	ช

บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาของการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวความคิดของการวิจัย.....	๕
๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๒
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๖

บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๑๗
๒.๑ พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๑๗
๒.๒ ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๓๓

บทที่ ๓ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๖๙
๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ.....	๖๙
๓.๒ แนวคิดความเชื่อของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๘๒
๓.๓ คุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๘๖

บทที่ ๔ วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย.....	๙๑
๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา.....	๙๑
๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา.....	๑๐๔
๔.๓ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย.....	๑๐๖
๔.๔ พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	๑๑๐

บทที่ ๕ ผลการวิจัย.....	๑๑๓
๕.๑ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๑๑๓
๕.๒ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๑๒๐

๕.๓ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาใน สังคมไทย.....	๑๒๒
๕.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๒๔

บทที่ ๖ สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ.....	๑๓๓
๖.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๓๓
๖.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๔๒
๖.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๕

บรรณานุกรม.....	๑๔๗
ภาคผนวก.....	๑๕๒
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๕๓
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๕๗
ภาคผนวก ค รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๖๗
ภาคผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๗๑
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๗๓
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๗๕

คำอธิบายการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์

คำย่อภาษาไทย

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม ข้อ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๒๐๘ หน้า ๑๕๕

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และประกาศพระศาสนาจนมีพุทธบริษัท เข้มแข็งมั่นคงในพระพุทธศาสนาในปลายพุทธกาล พระมหาสาวกสืบทอดพระธรรมวินัยมาตามลำดับ จนถึงปัจจุบัน พระพุทธรัตนะซึ่งเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัยที่พุทธศาสนิกชนให้ความนับถือเคารพสักการะ เพื่อบำเพ็ญกัลยาณธรรมในเบื้องต้น ระดับกลางและระดับสูงมีการระลึกถึงปฏิบัติที่ทรงเป็นแบบแห่งการปฏิบัติมีพุทธคุณ ๙ เป็นต้น

ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรัตนะ จึงมีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธรูป ซึ่งเป็นวัตถุแทนพระองค์หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นอุบายในการระลึกถึงพระพุทธรูป เพื่อการปรารภบุญกิริยาวัตถุในเบื้องต้นมีทาน เป็นต้น เพื่อการปรารภปฏิบัติแห่งพระพุทธรูปมีคุณแห่งศีลอันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามและเพื่อเป็นแบบปฏิบัติตามพุทธปฏิบัติด้วยการเจริญจิตภาวนาจนถึงการรอบรู้ในกองสังขารด้วยปัญญาภาวนา เป็นต้น

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปนั้น หากสืบค้นลงไปถึงประวัติความเป็นมาแล้วจะพบว่า มีตำนานพระแก่นจันทน์ซึ่งกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปว่ามีขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ได้ทรงเห็นพระพุทธองค์เป็นเวลานาน เกิดความระลึกถึงจึงรับสั่งให้นายช่างสร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้แก่นจันทน์แดง แล้วประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธองค์เคยประทับ ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับมาจากดาวดึงส์แล้ว ก็ทรงบันดาลให้พระแก่นจันทน์นั้นเลื่อนหลีกไปจากพระอาสนะ แต่พระพุทธองค์ก็ตรัสสั่งให้รักษาพระแก่นจันทน์นั้นไว้ให้แก่สาธุชนรุ่นหลังเพื่อเป็นตัวอย่างพระพุทธรูป เมื่อพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้ว^๑

ตำนานพระแก่นจันทน์นี้ มีความขัดแย้งกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างมาก ด้วยในสมัยพระเจ้าอโศกมีการสร้างพุทธเจดีย์มากมายแต่ไม่ปรากฏมีการสร้างพระพุทธรูปรวมอยู่ด้วย^๒ เป็นเพียงการแกะสลักรูปสมมติขึ้นแทนรูปเคารพ เช่น รูปดอกบัวแทนสัญลักษณ์ของการประสูติ รูปพระแท่นรูปต้นโพธิ์แทนสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ รูปวงกลมรอบคู้หนึ่งหน้าธรรมจักรแทนสัญลักษณ์ของการแสดงพระปฐมเทศนา รูปพระสถูปแทนสัญลักษณ์การปรินิพพาน เป็นต้น เพราะในสมัยพระเจ้าอโศก ยังไม่มีพุทธศาสนิกายใดกล้าสร้างรูปเคารพของพระพุทธเจ้า เนื่องจากเชื่อกันว่าเป็นการดูหมิ่นไม่ให้ความเคารพ^๓

^๑ส.พลายน้อย, พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^๒ดูรายละเอียดใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, อพทานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔-๗๕.

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกอันเป็นที่ยอมรับในสมัยพระเจ้ามิลินท์ (เมณันเดอร์) กษัตริย์อินเดียเชื้อสายกรีกแห่งนครสาละ แคว้นคันธารราฐ ผู้มีความสนพระทัยในปรัชญาทางธรรมของทุกศาสนาได้สนทนารวมกับพระนาคเสน ซึ่งปรากฏข้อบันทึกการสนทนาในคัมภีร์มิลินทปัญหา และเกิดความเลื่อมใสจึงรับสั่งให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาโดยยึดรูปแบบศิลปะกรีก ซึ่งต่อมาเรียกศิลปกรรมกรีกผสมอินเดียนี้ว่า “ศิลปะแบบคันธารราฐ”^๔ และมีการสร้างพระพุทธรูปอันมีศิลปะแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยแผ่เข้ามาในยุคสมัยของอาณาจักรทวารวดี ถ้าพิจารณาแล้วการแผ่ขยายเข้ามาของพระพุทธศาสนาที่มากพร้อมกับชาวอินเดียนั้น ได้นำเอาแบบแผนวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติทั้งพระพุทธศาสนานิกายมหายานและเถรวาท รวมทั้งอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ด้วย การผสมผสานนี้อาจจะดำเนินต่อมาจนในสมัยที่นิกายเถรวาทมั่นคงขึ้น ใน พ.ศ. ๑๖๙๖ เมื่อพระเจ้าปรักรมมหาราชแห่งลังกา จัดการทำสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อชำระพระธรรมวินัยทำให้พระพุทธศาสนาเฟื่องฟูขึ้น พระสงฆ์ของไทย มอญ พม่า ได้พากันไปศึกษาแล้วนำมาเผยแผ่ในประเทศของตน ต่อมาใน พ.ศ. ๑๘๐๐ พระสงฆ์ไทยได้นำลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาตั้งที่เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาแผ่ขยายมาสู่โขทัย จึงประดิษฐานมั่นคงต่อมา

ประวัติศาสตร์ของชาติไทยตามทฤษฎีใหม่ของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีบางกลุ่มมีแนวโน้มว่า ชาวไทยได้เคยตั้งหลักแหล่งอยู่ในแหลมทางมาก่อนที่จะทำการอพยพขึ้นไปทางตอนใต้ของจีนและในที่สุดก็ถูกจีนผลักดันจากแคว้นยูนนานหรือฮุนหนาลงมาสู่แหล่งเดิม จนสามารถรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา เป็นการปลูกฝังรกรากลงในเป้าหมายทางวัฒนธรรมอันประกอบด้วยวัฒนธรรมของชาวอินเดีย มอญ ละว้า ขอม ศรีวิชัย และลังกา จนมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและศิลปวัฒนธรรมอยู่ชั่วระยะหนึ่งจึงมีชนชาติไทยอีกสายหนึ่งสร้างฐานอำนาจขึ้นและได้ตั้งอาณาจักรใหม่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมสลายอำนาจลงในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เพื่อถูกปิดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ ทหารและการเมืองจากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งแม้อำนาจของสุโขทัยจะมีดมนลง แต่แสงประทีปแห่งศิลปวัฒนธรรมยังมีการสืบทอดมาสู่กรุงศรีอยุธยาโดยมีเมืองพิษณุโลกและเมืองกำแพงเพชรเป็นศูนย์เชื่อมโยงให้วัฒนธรรมทั้งสองอาณาจักรมีความประสานกลมกลืนกันดุจดังศิลปวัฒนธรรมของกรีกที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรโรมัน หรือศิลปวัฒนธรรมจากเมืองสุธรรมวดีที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรฟุกามของพม่า เป็นต้น^๕

สมัยประวัติศาสตร์ของไทยอันมีสมัยสุโขทัยเป็นสมัยแรกเริ่มและจัดเป็นยุคทองอันเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีความลุ่มลึก ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัจจัยพื้นฐานทางสังคมที่อุดมสมบูรณ์อีกด้านหนึ่ง ประกอบกับการสร้างพระพุทธรูปของชาวสุโขทัยไม่ได้มีเฉพาะปูนปั้นและเนื้อสำริดเท่านั้น มีปรากฏ

^๔สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑-๒๖.

^๕สงวน รอดบุญ, พุทธศิลป์สุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๓), คำนำ.

ซึ่งพุทธศาสนิกชนรำลึกถึง เช่น เมื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ก่อนตรัสรู้ก็สร้างพระพุทธรูปนั่งซ้อนพระหัตถ์เป็นกิริยาสมาธิ เป็นต้น^๙

โดยในปัจจุบันมีการสร้างสิ่งอันเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระเครื่องหรือพระพุทธรูปองค์เล็กๆ อันเป็นสิ่งแสดงความระลึกถึงและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้มีความเคารพในพระพุทธรูปแต่ละองค์แตกต่างกัน เช่น บูชาในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย, พกพาไปไหนเป็นที่รักใคร่ของผู้ที่พบเห็น, เป็นพุทธานุสสติ, เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม มีการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา เป็นต้น^{๑๐}

ด้วยความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นประกอบกับประวัติศาสตร์ของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจึงมีประวัติการสร้างพระพุทธรูปไว้สักการะทั่วทุกภูมิภาค มีพระพุทธรูปองค์สำคัญที่พุทธศาสนิกชนให้ความนับถือเคารพกราบไหว้และได้รับผลจากความศรัทธาบูชากราบไหว้แตกต่างหลากหลาย ทำให้มีพระพุทธรูปเป็นที่เคารพนับถือและเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์หลายองค์ประดิษฐานอยู่ทั่วภูมิภาคของประเทศไทยในปัจจุบัน

ด้วยข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า มีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ศึกษาแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย และวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย อันจะเป็นประโยชน์ในการนำไปเผยแพร่ให้กับสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาของการวิจัย

๑.๓.๑ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นอย่างไร

^๙สาวณิต วิงวอน, ผศ.ดร. และคณะ, ตำราพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐) หน้า ๒๒๑.

^{๑๐}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) ทำการสำรวจพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเชื่อมโยงในศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าช่วยของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ

๒) ทำการสืบค้น ศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๓) ศึกษาแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๔) วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ทำการสำรวจสืบค้น จัดแบ่งได้จำนวน ๔ องค์ ดังนี้

ที่	รายชื่อพระพุทธรูป	วัด	จังหวัด	สมัย
๑.	หลวงพ่อโสธร	วัดโสธรวราราม	ฉะเชิงเทรา	ล้านช้าง
๒.	หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง	วัดไร่ขิง	นครปฐม	ประยุกต์
๓.	หลวงพ่อดำ	วัดบางพลีใหญ่ใน	สมุทรปราการ	สุโขทัย
๔.	หลวงพ่อบ้านแหลม	วัดเพชรสมุท	สมุทรสงคราม	อยุธยา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

๑) ประชากร ได้แก่ พระภิกษุ ประชาชนตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย จำนวน ๑๗ รูป/คน

๑.๔.๓ พื้นที่และระยะเวลาการศึกษา

๑) การศึกษาข้อมูลภาคสนาม จัดเก็บข้อมูลกับพระภิกษุ ประชาชนตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย จำนวน ๑๗ รูป/คน

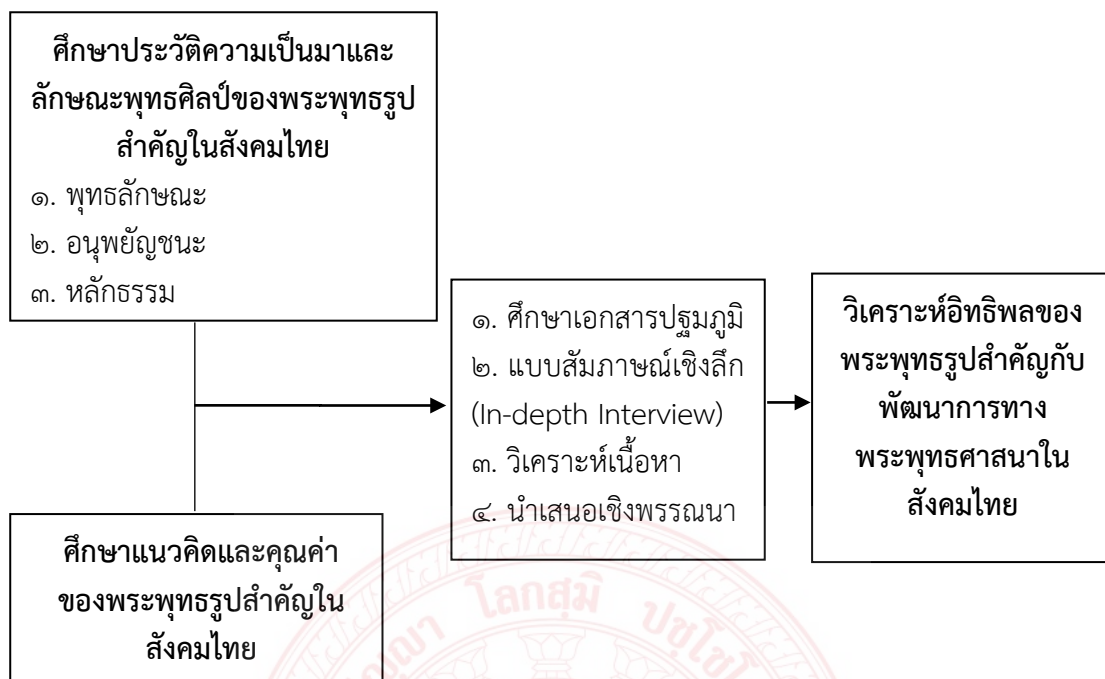
๒) ระยะเวลาในการศึกษา รวมทั้งสิ้น ๑๐ เดือน ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๕๙ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๐

๑.๕ กรอบแนวความคิดของการวิจัย

พระพุทธรูปจัดอยู่ในอุทเทสิกเจดีย์ คือเจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรูปเจ้า ในโครงการวิจัยนี้ ศึกษาในขอบข่ายของพระพุทธรูปสำคัญ ที่มีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย

คณะผู้วิจัยทำการสำรวจพระพุทธรูปที่มีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเชื่อมโยงในศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าช่วยของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ และคัดเลือกได้จำนวน ๔ องค์

ศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะศิลปะตามยุคสมัย แนวคิดและคุณค่าต่อวิถีชีวิตของประชาชน วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนา

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พระพุทธรูปสำคัญ หมายถึง รูปที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ๑. หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒. หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิงจังหวัดนครปฐม ๓. หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ และ ๔. หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีทั้งด้านสถาปัตยกรรมอย่างเช่นอุโบสถ วิหาร ด้านประติมากรรมคือพระพุทธรูป และด้านจิตรกรรมคือภาพเขียนทางพระพุทธศาสนา

แนวคิด หมายถึง การกล่าวสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งใช้ความเชื่อ ความรู้สึก ทศนคติ แง่คิด ความรู้ และประสบการณ์เข้าร่วมอาจจะเป็น บทความ เป็นข่าว เป็นข้อเสนอแนะ หรือความคิดจากใครที่เชี่ยวชาญก็ได้ แนวคิดอาจจะถูกหรือผิดก็ได้

ความเชื่อ หมายถึง ความศรัทธา เคารพนับถือที่คนในสังคมยึดมั่น และยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจมีเหตุผลหรือไม่เหตุผลก็ได้ซึ่ง ในงานวิจัยนี้หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือเป็นประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

อิทธิพล หมายถึง กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ อำนาจซึ่งแฝงอยู่ในบุคคลหรือรัฐ ซึ่งสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ อำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตามอำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ

๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้น ศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะทางศิลปะของพระพุทธรูปสำคัญ มีดังนี้

ชนากานต์ วิเศษภัย^{๑๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ : การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน” ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ในภาคอีสาน พบว่า พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในภาคอีสานสร้างขึ้นมาประมาณปี พ.ศ. ๑๘๘๐ – ๒๓๕๐ การสร้างวัดนั้นคาดว่าสร้างขึ้นมาประมาณปี พ.ศ. ๑๑๘๐ – ๒๓๗๖ พร้อมกับการสร้างหมู่บ้าน โดยมีพระภิกษุ เป็นผู้คิดสร้างวัด สภาพปัจจุบันและปัญหาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ พบว่า ปัจจุบันบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีพิธีกรรมคือ พระสงฆ์ พราหมณ์ ประชาชน สถานที่จัดงานคือวัด มีวัสดุเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดงานได้รับการส่งเสริมสนับสนุนงบประมาณจากประชาชน ภาครัฐและเอกชน ในงานประเพณีมีชนบของงาน กำหนดฤดูในการจัดงาน และวิธีการขั้นตอนในการจัดประเพณีพิธีกรรม ปัญหาเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในภาคอีสานพบว่า พระสงฆ์ คณะกรรมการวัดคณะกรรมการชุมชน มีน้อยไม่เพียงพอกับการดูแลและดำเนินกิจกรรมประเพณีพิธีกรรม ด้านสถานที่มีบริเวณคับแคบ ด้านทุนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น เครื่องมือเครื่องใช้มีจำนวนน้อยไม่เพียงพอกับจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม ผู้เคารพนับถือศรัทธาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่า พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ให้โชคลาภ ความปลอดภัย หายจากโรคภัยไข้เจ็บ แคล้วคลาดปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ให้ความอุดมสมบูรณ์ บุตรธิดา และตำแหน่งหน้าที่การงาน การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชน ในภาคอีสาน ด้านศักยภาพการจัดการด้านสิ่งดึงดูดใจพบว่าพระพุทธรูปแบบปางมารวิชัยและปางห้ามสมุทร พุทธศิลป์มีลักษณะเป็นแบบล้านช้าง การจัดประเพณีพิธีกรรมสงฆ์และนมัสการพระ มีการตักบาตรประจำวันเกิดตักบาตรร้อยแปด ตักบาตรประจำเดือนเกิด การเสี่ยงทายเสี่ยงโชค บูชาวัตถุมงคล เพื่อความเป็นสิริมงคล บริเวณรอบวัดและในวัดมีทิวทัศน์ธรรมชาติสวยงาม มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ไม้ยืนต้นมีไทร ม้านั่ง สำหรับนั่งพักผ่อน รอบพระพุทธรูปมีการจัดอย่างเป็นระเบียบ พระสงฆ์สามเณรมีหน้าที่รับสังฆทาน ทำพิธีบำ-บ-น ให้ศีล-พร รดน้ำมนต์ ส่วนชุมชนมีส่วนร่วมในการทำโรงทาน ทำความสะอาดและจัดสถานที่ และเข้าร่วมประเพณีพิธีกรรม ศักยภาพการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกพบว่า มีการแจกเอกสารแผ่นพับ ป้ายประชาสัมพันธ์ หนังสือเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัดพระพุทธรูป และชุมชน มีที่พักสำหรับพระสงฆ์ มีศาลา โต๊ะ เก้าอี้ นั่งพักผ่อนบริเวณใกล้เคียงมี

^{๑๑}ชนากานต์ วิเศษภัย, พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ : การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน, ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

โรงแรม ที่พัก รีสอร์ท สำหรับประชาชนทั่วไป มีการจัดห้องน้ำ-ห้องส้วม แยกชาย-หญิง มีอ่างล้างหน้า-ล้างมือ ผ้าเช็ดมือ รองเท้าเปลี่ยนเข้าห้องน้ำ-ห้องส้วม มีห้องน้ำ-ห้องส้วมสำหรับผู้สูงอายุและคนพิการ อาคารสถานที่อย่างเป็นสัดส่วน มีร้านจำหน่ายอาหาร-เครื่องดื่ม ร้านจำหน่ายของที่ระลึกวัตถุมงคล มีบริเวณจอดรถกว้างขวาง

รอบทิศ ไวยสุศรี^{๑๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พบว่า คำว่า“พระเครื่อง”นั้น มาจากคำว่า“พระเครื่องราง” หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้น ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบอายุพระศาสนา แต่ไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่า ในประเทศไทยนั้น มีคติความเชื่อในการนำพระพิมพ์ต่างๆ ไปปลุกเสกสร้างเป็นพระเครื่องกันตั้งแต่สมัยใดการสร้างพระเครื่องให้ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักที่โบราณจารย์ได้วางเอาไว้นั้นมีกระบวนการในการสร้างที่ละเอียดซับซ้อนหลายขั้นตอน การบวงสรวงไหว้ครูบาอาจารย์เพื่อขอขงให้มีมาช่วยในการสร้างพระเครื่อง การปลุกเสกพระเครื่องด้วยการทำสมาธิภาวนาท่องมนต์คาถาต่างๆ ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ต้องการพระเครื่องมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่ยรักของผู้พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้บูชาพระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม

ไฉไลฤดี ยุวนะศิริ และคณะ^{๑๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ” พบว่า ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นตำนานที่กล่าวถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า เพื่อทรงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระเกศาธาตุ พระพุทธรูปและทรงตรัสพยากรณ์ชื่อบ้านนามเมืองรวมถึงอนาคตของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น มูลเหตุของการเขียนตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นผลมาจากเหตุการณ์ วิวาทะเกี่ยวกับความขัดแย้งเรื่องพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ในล้านนาและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางการเมือง โดยการกล่าวถึงภูมิสังคมทางศาสนา กล่าวคือการผนวกขอบเขตดินแดนทางการเมืองและศาสนาเข้าด้วยกัน ทำให้มีการเขียนตำนานและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามากมาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยได้มีการกล่าวถึงบรรทัดฐานทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งการสอดแทรกคติชนวิทยาเกี่ยวกับการยอมรับและความขัดแย้งของความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาและจากการศึกษาตำนานพระเจ้าเลียบโลกทำให้พบว่า องค์ประกอบ ๓ ประการ กล่าวคือ ประการแรก พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปเป็นถาวรวัตถุ เป็นศูนย์กลางของความเชื่อศรัทธา ประการที่สอง ตำนานเป็นเครื่องขัดเกลา

^{๑๒}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๑๓}ไฉไลฤดี ยุวนะศิริ และคณะ, ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ศรัทธาและประการที่สาม ธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเป็นเครื่องรักษาศรัทธา ทำยที่สุดคือการสร้างสำนักร่วมทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่ศาสนา การสร้างประชาคมและการพัฒนาสังคมไปพร้อมกัน

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย^{๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ” พบว่า แนวคิดเรื่องการสร้างพระพุทธรูปและมีพัฒนาการมาจนปัจจุบันนั้นตามหลักฐานเอกสารทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิเช่นพระไตรปิฎก อรรถกถาและตำราวิชาการต่างๆ ที่สืบค้นได้ ดังนี้

๑. ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบคำว่ารูปปฏิมา ส่วนในอรรถกถาพบคำว่าพระปฏิมาอยู่หลายที่แต่มีอยู่ที่หนึ่งมีความหมายที่คล้ายตามคำว่าSculpture หมายถึงประติมากรรมเช่นข้อความว่าเจดีย์ คือ พระปฏิมา [พระพุทธรูป] คำในวงเล็บนั้นมาในอรรถกถาซึ่งมีขึ้นภายหลังพระไตรปิฎกหลายร้อยปี ในช่วงที่พระพุทธโกศาจารย์นั้นพระพุทธรูปในลังกาคงได้รับจากอินเดียต่างๆ แล้ว หรือในการทำสังคายนาแต่ละครั้งคงเพิ่มเติมภาษาร่วมสมัยในครั้งนั้นๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม คำว่ารูปปฏิมาและพระปฏิมาไม่ใช่พระพุทธรูปแต่เป็น พระเจดีย์คือวัดณะที่เสมอด้วยพระตถาคต แม้เพราะอรรถว่าทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ส่วนพระปฏิมาที่พบในที่ต่างๆ อีกหลายแห่งนั้นเป็นข้อความอุปมาบ้างเป็นรูปพระวรกายของพระพุทธเจ้าบ้างเช่น ตรัสกับพระวัคคลี หรือตรัสชาดกต่างๆ ในอดีตชาติของพระองค์ดี ของพระสาวกก็ดี ที่ให้ความถึงเหตุการณ์ต่างๆ เช่น อานิสงส์การทำทานในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ มา

๒. ในเอกสารประวัติศาสตร์หลังพุทธปรินิพพานยืนยันตรงกันว่าพระพุทธรูปหรือพุทธศิลป์เรื่องการสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในอินเดียสมัยคันธาระ โดยได้รับอิทธิพลจากการทำรูปปั้นเทพเจ้าของชาวกรีกที่เข้ามายึดครองบางส่วนของชมพูทวีปโดยกษัตริย์ชาวกรีกทรงพระนามว่าเมนันเดอร์หรือพระเจ้ามีลิทท์ผู้ทรงพระปรีชาในการปกครองและศาสนาแต่ภายหลังทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระธรรมเทศนาของพระอรหันต์นาคเสน ดังนั้น พระเจ้ามีลิทท์จึงทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราชเช่น การสร้างถาวรวัตถุต่างๆ รวมทั้งพระพุทธรูปมากมาย ดังนั้นจึงเกิดมีพัฒนาการการทำพระพุทธรูปไว้สักการบูชากันมาผ่านยุคแล้วยุคเล่าจนได้แพร่หลายเข้ามาถึงประเทศไทยอาทิเช่นทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยารัตนโกสินทร์ตามลำดับ ตามเอกสารที่ได้สืบค้นแล้ว

สุรศิษฐ์ โรจนนันต์^{๑๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง” พบว่า ลักษณะภายนอกของชิ้นงานเชื่อมมีบริเวณรอยเชื่อมไม่เต็มด้าน ราก โครงสร้างจุลภาคบริเวณรอยเชื่อมประกอบด้วยเฟสแอลฟา+บีตา รูพรุน และสารมลทิน ผลการวิเคราะห์ส่วนผสมทางเคมีพบว่ามีส่วนผสมที่ประกอบด้วยตะกั่ว เหล็ก อะลูมิเนียม และดีบุก ทำให้ความแข็งแรงบริเวณรอยเชื่อมมีค่าน้อยที่สุด ส่งผลให้ความต้านทานแรงดึงสูงสุดมีค่าลดลง ค่าร้อยละการ

^{๑๔}ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ,รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๕}สุรศิษฐ์ โรจนนันต์, กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง, รายงานการวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ยึดตัวของชิ้นงานเชื่อมลดลง ชิ้นงานขาดออกจากกันบริเวณรอยเชื่อม ลักษณะผิวการแตกหักของรอยเชื่อมเป็นการแตกแบบเหนียว สรุปได้ว่าการมีรอยเชื่อมไม่เต็มด้านราก มีรูพรุนและมีสารมลทินมาก เป็นสาเหตุของการเสียหาย ดังนั้นการศึกษานี้จึงเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมงานเชื่อมทองเหลือง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการป้องกันการเสียหายต่อไป

โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ^{๑๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์” พบว่า ปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นภายในเขตโบราณสถานและศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากการที่ผู้ดูแลพื้นที่ดังกล่าวขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความสำคัญของพื้นที่ จึงนำไปสู่การก่อสร้างเพิ่มเติมและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ครอบครอง จึงควรมีแนวทางแก้ไขให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างจริงจัง โดยชี้ให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญ และร่วมกันมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จนนำไปสู่การปฏิรูปการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกต้องในที่สุด

จันทน์ภา ดวงวิไล^{๑๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม” พบว่า ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กล่าวถึงประวัติความเป็นมา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งคนในชุมชนให้ความเคารพศรัทธาและเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปนอกจากจะสื่อความหมายทางวัฒนธรรมแล้ว พระพุทธรูปยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว อีกทั้งยังสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมพุทธศาสนาในชุมชนอุษาคเนย์ วิทยานิพนธ์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในตำนานพระพุทธรูปที่ปรากฏในบริเวณชุมชนชายแดนไทย-ลาว ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ตำนานพระพุทธรูปทั้งที่เป็นข้อมูลลายลักษณ์และข้อมูล มุขปาฐะ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา โดยใช้แนวคิดหลักคือ แนวคิดเรื่องภาษาของตำนานปรัมปราและเรื่องเล่า (Mythical Language and Narrative) แนวคิดเรื่องการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (the Interpretation of Cultures) และ แนวคิด เรื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์ (Ethnicity)

อรวัฒนา ชินพันธ์^{๑๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการแสดงละครรำก้านประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม” พบว่า วัดบ้านแหลมหรือวัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นวัดที่ประดิษฐานของหลวงพ่อบ้านแหลม อัน

^{๑๖}โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ, การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๗}จันทน์ภา ดวงวิไล, ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๘}อรวัฒนา ชินพันธ์, รูปแบบการแสดงละครรำก้านประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนให้ความเคารพบูชาเป็นอย่างมาก รวมถึงการขนานศาลกล่าวขอพรกราบไหว้เป็นประจำด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสังเวद्यต่าง ๆ และละครรำแก้บนหรือละครแก้บน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของคณะละครรำแก้บนที่วัดบ้านแหลมที่มีชื่อเสียงและมีการบริหารจัดการแสดง เพื่อแก้บนที่วัดบ้านแหลมเป็นประจำจนถึงปัจจุบัน คือ คณะ ส. สงวนศรี บรรยายศิลป์ เดิมใช้ชื่อคณะว่า คณะแม่ห่อ วัดปากน้ำ ก่อตั้งคณะเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นคณะละครรำแก้บนที่เก่าแก่ที่สุด สถานที่ตั้งอยู่เขตตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นคณะละครแก้บนที่เจ้าคณะสงฆ์วัดปากน้ำเป็นผู้ตั้งชื่อคณะ ส่วนคณะ ส. ลูกเพชรพินิจ นาฏศิลป์ เป็นคณะละครรำแก้บนที่มีสถานที่ตั้งคณะอยู่เขตตำบลแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อตั้งคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ และคณะศรีสมpong บันเทิง เป็นคณะที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ สถานที่ตั้งคณะอยู่ที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเจ้าของคณะและผู้แสดงทั้ง ๓ คณะเป็นคนจังหวัดสมุทรสงครามโดยกำเนิด ซึ่งแต่ละคณะได้รับการสืบทอดจากการดาหรือทางสายเลือดในเรื่องศิลปะการแสดงละครรำแก้บนและขั้นตอนของการจัดพิธีการแก้บนให้แก่ผู้ที่มาว่าจ้างหรือเจ้าภาพได้อย่างครบถ้วน

พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาวิโร/เจนทร)^{๑๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของพระไตรปิฎก และอรรถกถา มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารอยู่ทั่วไป ยกเว้นพระอภิธรรมปิฎก รูปแบบของสัญลักษณ์มีทั้งส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม และที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะในกลุ่มภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ส่วนที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะกลุ่ม มีทั้งที่กำหนดขึ้นแบบอิสระ ใช้เฉพาะกิจ เฉพาะกรณีและส่วนที่กำหนดขึ้นโดยอาศัยธรรมเนียม ซึ่งถือเป็นหลักการที่ใช้ร่วมกันการศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทย ก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคมด้วยเช่นกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น ได้พบว่ามีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้น ศึกษา ประวัติความเป็นมาและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์พอสมควร สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ประกอบในรายการวิจัยได้

^{๑๙}พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาวิโร/เจนทร), **สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย**, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) คณะผู้วิจัยทำการสำรวจพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าข่ายของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ คัดเลือกได้พระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อโสธร, หลวงพ่อวัดไร่ขิง, หลวงพ่อโต, หลวงพ่อบ้านแหลม เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะศิลปะตามยุคสมัย และวิเคราะห์ประวัติและลักษณะศิลปะตามยุคสมัยของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๘.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) โดยเป็นการลงพื้นที่ศึกษาพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย โดยเป็นการวิจัย ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) ข้อมูลเชิงเอกสาร

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) นั้น โดยเบื้องต้นทางผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการศึกษา ตามระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๒) ข้อมูลเชิงคุณภาพ

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการสัมภาษณ์นั้น ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างลักษณะเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามเหมือนกันทุกคน เป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัย (methodology) ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยผู้ให้ข้อมูลเป็นเจ้าของอาวาส ผู้นำชุมชน ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ โดยลงพื้นที่ ๔ แห่ง ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๘.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) ประชากร

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยโดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ได้กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายไว้ คือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดกับหัวข้อการวิจัยครั้งนี้จำนวน ๑๗ รูป/คน เพื่อให้ทราบถึงพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย โดยดำเนินการกระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive random) เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการศึกษา จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) คือการสัมภาษณ์โดยกำหนดตัวผู้ตอบเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่รับจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพมาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป

๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน ๑๗ รูป/คน ดังต่อไปนี้

๑. พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสวัดใหญ่บางพลีใน พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรปราการ
๒. พระราชภาวนาพิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา
๓. พระครูสมุทรวิชานวัตร วัดเพชรสมุท วรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๔. พระครูสมุทรชิราภรณ์ วัดเพชรสมุท วรวิหาร เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๕. พระครูปฐมธีรวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๖. พระมหาสมพร สมสวโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเพชรสมุทวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม
๗. พระมหาพลพิพัฒน์ ฐิตวิริโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
๘. พระใบฎีกาพงษ์ศักดิ์ ขนติพโล วัดศรีวนาราม จังหวัดสมุทรสาคร
๙. คุณสุทธิรักษ์ หนูฉิ่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๐. คุณชาคริต ปริกพัทธ์ เจ้าหน้าที่วัดเพชรสมุทวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม
๑๑. คุณไพสม สายหยุด ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา

๑๒. คุณธนภฤต เทพอำนวยผล ศิษย์เก่าวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
 ๑๓. คุณมยุรี ธนธูปณณานนท์ เจ้าหน้าที่สำนักงานหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
 ๑๔. คุณดารุณี สีหาบุตร ผู้ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน
 ๑๕. คุณสิทธิกร พันศิริ ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
 ๑๖. คุณวารุณี กราบตุ้ม ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
 ๑๗. คุณวิลาวรรณ กันธิยาธา ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำ วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา

๑.๘.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์เจาะลึก และการศึกษาจากข้อมูลที่มีผู้บันทึกไว้แล้วโดยผู้อื่น (Unobtrusive Research) โดยลักษณะข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ กำหนดหัวข้อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกได้แก่บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสร้างแบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งมีการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าโดยผู้วิจัยได้ทำการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้างในการสัมภาษณ์

การตั้งคำถามในแบบสัมภาษณ์สำหรับบุคคลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วารสาร เอกสารทางวิชาการต่าง ๆ และสืบค้นข้อมูลจาก Internet ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาถึงพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อดำ วัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๘.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ โดยกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา บทความ วารสารวิชาการ สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต (Internet) และงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview)

๒.๑ ผู้วิจัยได้กำหนดวัน เวลา และสถานที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

๒.๒ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการจดบันทึกการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการบันทึกเสียง

๒.๓ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้วนำมาวิเคราะห์ พร้อมทั้งแยกแยะประเด็นอีกทั้งตัดคำพูดบางคำที่ไม่เหมาะสม และไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยออกไป เพื่อให้ข้อมูลนั้นเป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ต่อไป

๑.๘.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยนำคำสัมภาษณ์จากผู้ถูกสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของแต่ละบุคคล และจัดลำดับความสำคัญและคุณลักษณะของข้อมูล

๒. นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่จัดลำดับความสำคัญแล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะทราบถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล

๓. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากการศึกษาต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกัน แสดงความสำคัญของข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์และเขียนรายงานข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

ดังนั้น ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการตอบประเด็นสัมภาษณ์ (Interview Research) และข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ (Document Research) จะถูกนำมาวิเคราะห์และประมวลผลออกมาในลักษณะของการพรรณนาซึ่งนำไปสู่คำตอบในการศึกษาและสรุปตามหลักวิชาการประกอบการเขียนรายงานเพื่อชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูป ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยต่อไป

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๒) ทำให้ทราบแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๓) ทำให้ได้วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- ๔) เป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการในการศึกษาค้นคว้าอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

การวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยแบ่งหัวข้อดังต่อไปนี้

๒.๑ พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๑.๑ กำเนิดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปปฏิมา

๒.๑.๒ พระพุทธรูปลักษณะ พระอิริยาบถ และปาง

๒.๒ ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๒.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๒.๒ ลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย

๒.๑ พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๑.๑ กำเนิดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปปฏิมา

พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้น ส่งผลในทางกุศลบุญอย่างมาก ด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ด้วยวัตถุใดก็ตาม ผู้สร้างจะเป็นผู้มีทรงงาม รูปงาม มีฤทธิ์เดชมาก มียศมีศักดิ์ มีความสุข ไม่มีโรค อายุยืน ไม่มีเวรไม่มีภัย เกิดในตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ มีทรัพย์มาก มีทาสชายหญิงบริวารห้อมล้อมทุกเมื่อ และจะบรรลุนิพพาน^๑ นอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว การซ่อมพระพุทธรูปให้คงอยู่ในสภาพที่ สมบูรณ์ ก็จะเป็นมาซึ่งชัยชนะเหนือศัตรู มีทรัพย์มีสินไม่มีวันสิ้นสุด ดังเช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต นพเสนติ พระราชานัดพระสงฆ์องค์ผู้มารุกรานด้วย “ทรงยกพระองค์ขึ้นนั่งหนึ่ง ทรงชี้พระราชาลงไปรอบๆ ขณะนั้นเที่ยว พระราชาทั้งปวงพร้อมทั้งเสนามีช้างเป็นต้น หนีไป”^๒ ทั้งนี้ด้วยอานิสงส์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอได้ไปซ่อมพระองค์ของพระพุทธรูปที่ขาดไป ให้สมบูรณ์

ชาดกเรื่องเดียวกันนี้ยังให้สาเหตุของการสร้างพระพุทธรูปว่า เมื่อครั้งพระเจ้าปเสนทิ กษัตริย์แห่ง แคว้นโกศล เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร แต่พระพุทธองค์มิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระเจ้าปเสนทิเกิดความสลดพระทัย จึงตรัสว่า “โลกนี้เว้นจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ชื่อว่าว่างเปล่า ไม่มีที่พำนัก ไม่มีที่พึ่งพิง” ต่อมาในวันรุ่งขึ้นพระเจ้าปเสนทิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จกลับมาแล้ว และทูลว่า

เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนมอยู่เสด็จไปที่อื่น ข้าพระองค์เมื่อไม่เห็น
พระรูป พระองค์ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง มีทุกข์ ก็เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว...

^๑กรมศิลปากร, **เชียงใหม่ปณณสาชดก**, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑๗ - ๕๑๘

^๒เรื่องเดียวกัน, ๕๑๐ - ๕๑๕.

สัตว์โลกนี้ จะพึงมีความสุขแต่ที่ไหนหาได้... เพราะฉะนั้นขอพระองค์ทรง
อนุญาตเพื่อทำ พระรูปอันประเสริฐของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่การบูชา
สักการะของนระ และเทวดาแก่ข้าพระองค์นี้เถียว^๓

เมื่อได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชาแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า

บุคคลใดบุคคลหนึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา ทำรูปของเราเล็กก็ตาม ใหญ่
ก็ตาม ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีดินเหนียวเป็นต้น ตามกำลัง... ย่อม
เสวยสุขอัน ไพบุลย์ ได้เป็นผู้เชื่อว่ามีเดชานุภาพมาก^๔

เมื่อพระเจ้าปเสนทิได้ทรงรับอนุญาตแล้ว จึงโปรดให้ช่างสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่น
จันทน์ และประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นไว้บนอาสนะภายในมณฑป แล้วทรงนิมนต์พระพุทธรูปเจ้าให้ไป
ทอด พระเนตรรูปของพระองค์ เมื่อพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้แก่นจันทน์ เห็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาที่
มณฑป จึง “ทรงยกพระบาทข้างหนึ่งจากอาสนะที่พระองค์ประทับนั่ง แสดงอาการต้อนรับพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เสด็จมาที่นั่น” พระพุทธรูปเจ้าจึงรับสั่งว่า

อาวุโส พระองค์จงทรงหยุดเถิด เราจักนิพพานโดยกาลของเราเถียว
และพระองค์ จะพึงดำรงอยู่ในศาสนาของเราโดยกาลนาน ตลอดห้าพันปีใน
อนาคตกาล... วันนั้นเถียว เราขอมอบพระศาสนาของเราแก่พระองค์ ขอ
พระองค์ จงทรง ดำรงอยู่ในศาสนาของเรา เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก
ทั้งปวง^๕

ถึงแม้ว่าต้นฉบับของเชียงใหม่ปณณาสขาดก จะมาจากประเทศพม่า แต่หนังสือปิฎก
มาลาของล้านนา ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๒๔ ปรากฏว่ามีเนื้อหาใกล้เคียงกัน^๖
แสดงให้เห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับ วัฏฏังคสุริยราชชาดก ซึ่งเป็นที่มาของคติที่ เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้าง
พระพุทธรูปอันเป็นที่แพร่หลายในล้านนา ดังเห็นได้จากการที่ชาดกเรื่องนี้ได้รับการกล่าวถึงใน
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ว่า มหาภักสปเถระได้เทศน์เรื่องพระเจ้าวัฏฏังคสุริยต่อหน้าพระพุทธรูปถวายพญา
เม็งราย^๗ ดังนั้นเรื่องของพระเจ้าวัฏฏังคสุริย และพระเจ้าปเสนทิสร้างพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ รวมทั้ง
คติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป น่าจะอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในประเทศไทยมาแล้ว ตั้งแต่
พญาสวาวธิตธิกษัตริย์มอญโบราณที่ปกครอง นครหริภุญไชย แรกรับพุทธศาสนานิกายเถรวาทมา
เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓)^๘ ทั้งนี้เพราะว่า เรื่องพระเจ้าปเสนทิ

^๓อ้างแล้ว, เชียงใหม่ปณณาสขาดก, ๕๐๗.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๕เรื่องเดียวกัน, ๕๑๓.

^๖เรื่องเดียวกัน, ๑๕๘.

^๗ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^๘Coedès, George, Documents sur l'histoire politique et religieuse du Laos occidental,
Bulletin de l'École française d'Extrême - Orient XXV: 1 - 204, 1925, pp. 189.

สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ปรากฏในหนังสือภาษาบาลีเรื่อง *โกศลพิมพ์วิณณา* แต่งขึ้นที่ลังกา ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน^๙

อย่างไรก็ตาม ตำนานการสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นมีมานานก่อนหน้านั้นหลาย ศตวรรษแล้ว ดังกรณีพระภิกษุจีนนามว่า ฟาเหียน ผู้ที่เดินทางไปนครสาวัตถี แคว้นโกศล ระหว่างปี พ.ศ. ๙๔๒ - ๙๕๗ ตรงกับ ค.ศ. ๓๙๙ - ๔๑๔ เล่าว่า เมื่อพระเจ้าปเสนทิเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ พระพุทธรูปองค์เสด็จขึ้นไปโปรด พระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์เป็นเวลา ๙๐ วัน พระองค์จึงให้สร้างพระ พุทธปฏิมาแกะสลักด้วยไม้จันทน์ขึ้น มาแทนพระพุทธรูป ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับ พระพุทธรูปก็เสด็จเข้าไปเฝ้า พระพุทธรูปก็ตรัสว่า

ให้กลับไปยังที่นั่นเดิม, ภายหลังเมื่อเราบรรลุปรินิพพานแล้ว, จะเป็น ตัวอย่างแก่ บริษัท ๔ ซึ่งเป็นศิษย์ของเรา, ดังนั้นแล้ว พระปฏิมาก็เลื่อนกลับ ไปสู่ที่นั่นเดิม, พระปฏิมาองค์นั้นเป็นพระพุทธรูปปฏิมาองค์แรกของพระพุทธ ปฏิมาทั้งหมด และ ซึ่งบุคคลสืบต่อมาได้ถือเอาเป็นตัวอย่าง.^{๑๐}

ในคัมภีร์ชื่อ *เอโกตตราคม* แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนเมื่อปี พ.ศ. ๙๒๗ - ๙๒๘ ตรงกับ ค.ศ. ๓๘๔ - ๓๘๕ กล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ ขึ้นดาวดึงส์นั้น พระเจ้าปเสนทิ พร้อมด้วยพระเจ้าอุเทน แห่งนครโกสัมพีเสด็จไปเฝ้า ในเรื่องนี้เป็น พระเจ้าอุเทนต่างหากที่ ทรงเป็นผู้สวดพระทัยเมื่อไม่ได้เฝ้าพระพุทธองค์ และทรงรับสั่งว่า หากมิได้ เฝ้าพระพุทธองค์จะต้องสิ้นพระชนม์แน่ พระเจ้าอุเทนจึงเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ อันเป็น เหตุให้พระเจ้าปเสนทิต้องสร้าง พระพุทธรูปทองคำที่มีขนาดเดียวกันกับพระพุทธรูปแก่นจันทน์ “พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้จึงเป็น พระพุทธรูปของพระตถาคตสององค์แรกที่สร้างขึ้นในชมพูทวีป” เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ พระองค์ตรัสแก่พระเจ้าอุเทนว่า อาณิสสแห่งการสร้าง พระพุทธรูปนี้จะส่งผลให้พระองค์มีสุขภาพที่ แข็งแรงและเมื่อประสูติใหม่จะเป็นโลกบาล^{๑๑}

สำหรับคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวว่าพระเจ้าอุเทนทรงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ น่าจะได้แก่ คัมภีร์จีน เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (พ.ศ. ๕๖๘ - ๗๖๓ ตรง กับ ค.ศ. ๒๕ - ๒๒๐) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเรื่อง *โกศล พิมพ์ วิณณา* ของลังกา แตกต่างกันตรงที่ พระเจ้าอุเทนแห่งนครโกสัมพี มิใช่พระเจ้าปเสนทิ เป็นผู้เฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปที่ โกสัมพี^{๑๒}

นอกจากนั้น พระภิกษุจีน เสวียนจั้ง (พระถังซำจั๋ง) ผู้ที่เดินทางไปแสวงบุญที่อินเดีย ได้ บันทึก *เรื่องจดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตก* แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๑๑๘๙ ตรงกับ ค.ศ.

^๙Swearer, Donald K., *Becoming The Buddha*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004), pp. 15.

^{๑๐}พระภิกษุฟาเหียน, *จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักร*, แปลโดยพระยาสุรินทรลอชัย (จันทน์ ตุงคสวัสดิ์) จากต้นฉบับของ เจ้มส์ เล็กจ์. (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๗), หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒.

^{๑๑}Soper, Alexander Coburn. *Literary Evidence for Early Buddhist Art in China*. (Ascona: Artibus Asiae, 1959), p. 259.

^{๑๒}Swearer, Donald K., *Becoming The Buddha*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004), pp. 21-22.

๖๔๖ ท่านได้กล่าวถึง พระพุทธรูปจำหลักด้วยไม้จันทน์ที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารสูงประมาณ ๖๐ ฟุต ว่าเป็นพระพุทธรูปที่ พระเจ้าอุเทนทรงสร้างไว้ แม้ว่าจะมีพระราชาราชจากหลายแคว้นประสงค์ที่จะ อัญเชิญไปยังแคว้นของพระองค์ แต่ไม่สามารถที่จะขยับเขยื้อนองค์พระพุทธรูปได้ จึงต้องนำรูป จำลองไปสักการะแทน ทั้งนี้ต่างก็เชื่อกันว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะ เหมือนพระพุทธรูปทุกประการ และเป็นต้นแบบของพระพุทธรูปในลักษณะนี้^{๑๓}

พระพุทธรูปแก่นจันทน์แบบพระเจ้าอุเทนจำลอง จึงเป็นหมวดพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด โดยมี หลักฐานยืนยันคือ เหรียญทองคำของพระเจ้าจักรพรรดิกันษกะที่ ๑ (พ.ศ. ๖๖๓ - ๖๘๘ ตรง กับ ค.ศ. ๑๒๐ - ๑๔๕) ของราชวงศ์กุษาณะ ประเทศอินเดีย ซึ่งด้านหนึ่งเป็นพระบรมรูปของพระเจ้า กันษกะ อีกด้านหนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย มีจารึกภาษาแบคเตรียน เขียนว่า “BODDO” (พุทโธ) อยู่ทางด้านขวาข้างประภามณฑล^{๑๔} ปางประทานอภัยจึงเป็นปาง **ดั้งเดิมของ พระพุทธรูป และมีความหมายว่า ภัยอันตรายจะไม่บังเกิดกับผู้ที่มิพุทธะเป็นสรณะ** นอกจากนั้น แล้ว พระพุทธรูปองค์นี้ยังมีพระเมาลีทรงสูง ซึ่งสอดคล้องกับมหาบุรุษลักษณะประการที่ ๑ จากมหา บุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งให้ไว้ในคัมภีร์ *ลลิตวิสตระ* ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เรียบเรียงจากคัมภีร์ของ นิกายสรรวาสติवास ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑) คือช่วงระยะเวลา เดียวกันกับเหรียญทองคำของพระเจ้ากันษกะ โดยคัมภีร์ *ลลิตวิสตระ* กล่าวถึงลักษณะประการที่ ๑ ของ มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ว่า

๑) อุษณิษีรัชชะ มีพระเศียรเหมือนโปกผ้า หรือเหมือนสวมมกุฏ (เมาลี) คือ พระเศียรสูง ข้างแต่มหาราช พระกุมารสรวารณสิทธิประกอบด้วย มหาบุรุษ ลักษณะนี้เป็นข้อต้น^{๑๕}

พระพุทธรูปองค์นี้ยังครองจีวรห่มคลุม ทรงถือลูกบวบของชายจีวรไว้ในพระหัตถ์ซ้าย ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการห่มผ้าพัลลิอุม (*Pallium*) ของจักรพรรดิโรมันใน ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของจักรพรรดิออกัสตัส (Augustus) (พ.ศ. ๕๒๑ - ๕๕๗ ก่อน คริสต์กาล ๒๓ - ค.ศ. ๑๔)^{๑๖}

ส่วนพระพุทธรูปที่มีจารึกว่า “*พระภิกษุพล*” สร้างถวายในปีที่ ๓ ของรัชกาลพระเจ้า กันษกะ (พ.ศ. ๖๖๖ ตรงกับ ค.ศ. ๑๒๓)^{๑๗} พบที่สารนาถ รัฐอุตตรประเทศ เป็นพระพุทธรูปยืนแบบ สกุลช่างมถุรา ซึ่งจากพุทธลักษณะ ปาง และครองจีวรห่มดอง มิได้เป็นพระพุทธรูป ปฎิมาไม้แก่นจันทน์

^{๑๓}Hiuen Tsiang. *Si - Yu - Ki: Buddhist Records of the Western World*. Translated by Samuel Beal. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation. (First edition 1884), 1969), p. 235.

^{๑๔}Zwalf, W. **Buddhism: Art and Faith**, (London : British Museum Publication, 1985), p. 92-93.

^{๑๕}กรมศิลปากร, *ลลิตวิสตระ : คัมภีร์พระพุทธรูปประวัติฝ่ายมหายาน*. (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๕๔๘.

^{๑๖}Rowland, Benjamin, **The Pelican History of Art**, (Middlesex: Harmondsworth, Penguin Book. (First edition 1953), 1970), p. 127.

^{๑๗}Huntington, Susan L. **The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain**. (New York : Weatherhill, 1985), p. 150 – 151.

จำลอง หากแต่จำลองมาจากพระพุทธรูปต้นแบบองค์อื่น พระหัตถ์ขวาหักหายไป แต่ หากคงอยู่น่าจะแสดงปางประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายกำอยู่ที่พระโสณิ ทรงครองจีวรห่มตอง จีวรด้าน ซ้ายยกพาดที่พระกร จีวรเป็นริ้วบางมองเห็นขอบสบงด้านบนซึ่งคาดด้วยรัดประคด และจีบหน้านางของสบงระหว่างพระขงมีสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายถึง สิ่งแห่งราชวงศ์ศากยะ หรือพระศากยสิงห์ ซึ่งเป็นพระนามที่เรียกพระพุทธรูปเจ้าอีกพระนามหนึ่ง พระพุทธรูปองค์นี้ยังมีฉัตรกัน ซึ่งด้านในของฉัตรหลักเป็นรูปกลีบบัวที่ประกอบด้วยลายมงคลต่างๆ

อย่างไรก็ตาม จากคำบอกเล่าของพระภิกษุเสวียนจั้ง ท่านได้เห็นพระพุทธรูปมาไม่แก่นันท์ สามองค์ ซึ่งเป็นที่นิยมเคารพบูชาอย่างแพร่หลาย องค์หนึ่งในวิหารที่โกสัมพี ซึ่งพระเจ้าอุเทนเป็นผู้สร้าง จำลองเพื่อเผยแพร่ศาสนา องค์ที่สองอยู่ในเขตวันมหารวิหารที่สาวตติ อันเป็นองค์ที่พระเจ้าปเสนทิ ทรงสร้าง และองค์ที่สามอยู่ที่หันโม แคว้นโคธฐาน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นองค์ดั้งเดิมที่แท้จริง^{๑๘} สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปมาเหล่านี้น่าจะมีพุทธลักษณะคล้ายกันหมด คือเป็นพระพุทธรูปยืน พระหัตถ์ขวาหงายออกในท่าประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายทรงถือชายจีวร ครองจีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง สบงจีบเป็นริ้วทั้งซ้ายขวา ดังเช่นพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ที่พบที่ ธเนสรฺ์ เชระ (Dhanesar Khera) ในจังหวัดบันตะ (Banda) รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๙๕^{๑๙} ต่อมาจึงได้มีการขายทอดตลาดประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๐ และปรากฏว่าได้ ไปเป็นสมบัติส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ท่านได้พระราชทานให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๘^{๒๐} จึงเป็นหนึ่งในไม่ถึง ๒๐ องค์ของพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์จากสมัยราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ - ๑๐๙๓ ตรงกับ ค.ศ. ๓๒๐ - ๕๕๐) ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

พระพุทธรูปปฏิมาจาก ธเนสรฺ์ เชระ องค์นี้มีพุทธลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มพระพุทธรูปปฏิมาศิลาที่ สลักขึ้นที่มธุรา ซึ่งน่าจะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาแก่นันท์จำลองเช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว ความสำคัญของพระเจ้าแก่นันท์ที่พระเจ้าอุเทนทรงสร้างขึ้นที่โกสัมพีสะท้อนให้เห็นว่า นครโกสัมพีมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความคิดนี้ภายใต้อิทธิพลของมธุรา^{๒๑} อันเป็นศูนย์กลางของนิกายสรวาสติวาส ต่อมาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๒ (คริสต์ศตวรรษที่ ๖) นิกายนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของ “มุลสรวาสติวาส” และกลุ่มพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ของจีนที่หล่อขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ถึงต้น ๑๑ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๕) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นแบบที่พระเจ้าอุเทนโปรดให้สร้างขึ้น และจำลองมาจากพระพุทธรูปปฏิมาแก่นันท์^{๒๒} ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปปฏิมาองค์ที่มีจารึกว่าสร้าง

^{๑๘}Soper, 1959, p. 262.

^{๑๙}Middleton, Sheila E. Hoey. “The Third Buddha.” *Journal of the Society for South Asian Studies* 18: 67 – 72, 2002, p.67 – 72.

^{๒๐}ศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑไทย, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลปการพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖ ก, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๑.

^{๒๑}Soper, 1959, p. 263.

^{๒๒}Munsterberg, Hugo. *Chinese Buddhist Bronzes*. (Tokyo: Charles E. Tuttle, 1967), p.31.

ขึ้นในปี พ.ศ. ๑๐๒๐ (ค.ศ. ๔๗๗) จะจารว่าเป็นพระไมตรียะ แต่พุทธลักษณะก็ยังเป็นพระศากยมุนีอยู่ดี^{๒๓}

พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ซึ่งพระเจ้าอุเทนทรงสร้างนั้น ไซ้แต่จะมีความสำคัญในประเทศอินเดีย และประเทศจีนเท่านั้น หากยังเป็นทีเคารพบูชาแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานอีกเช่นกัน^{๒๔} อนึ่ง องค์ของจีนเคยประดิษฐานอยู่ที่กรุง ปักกิ่งในวัดจัน ตัน ซู (Chan T'an Ssu) ที่จักรพรรดิถังไท่จงสร้างถวาย จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๐๐ จึงได้นำไปซ่อนไว้ที่วัดอีเกตุย (Egetui) ในเมืองอูลาน-อูเด (Ulan-Ude) ในสาธารณรัฐปกครองตนเองบูเรียติยา (Buryatiya) ในประเทศรัสเซียจนถึงทุกวันนี้^{๒๕}

พระพุทธรูปปฏิมาที่อาจจะจำลองมาจากพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ของพระเจ้าอุเทนที่สร้างขึ้นในประเทศไทยพบน้อยมาก ตัวอย่างได้แก่ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ยืน พระหัตถ์ขวาประทานอภัย พระหัตถ์ซ้าย ถือชายจีวร ครองจีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง ซึ่งพุทธลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับ พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ของพระเจ้าอุเทนทุกประการ เพียงแต่รูปแบบของพระพุทธรูปปฏิมาองค์นี้ได้ วิวัฒนาการไปตามยุคสมัยและค่านิยมของท้องถิ่น ที่เน้นความสมดุลงของจีวรที่แนบตามพระวรกาย และ พระเมาลีเป็นทรงกรวย เป็นต้น พระพุทธรูปองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) เมื่อคณะกัมโพชสงฆ์ปักขะเป็นที่แพร่หลายในแคว้นกัมโพช และมีศูนย์กลางอยู่ที่ ละโว้หรือลพบุรีในปัจจุบัน เนื่องด้วยว่านิกายกัมโพชสงฆ์ปักขะนี้ ได้รับเอาคติ ธรรมและความเชื่อจากมหายาน วัชรยาน และเถรวาทมาผสมกับชนบททางบาลี ก็เป็นไปได้ว่า พระพุทธรูปลักษณะของพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ของพระเจ้าอุเทนอันเป็นที่นิยมในลัทธิมหายาน จะนำมาสร้าง ขึ้นในประเทศไทย

ส่วนพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสร้างที่สาวัตถีนั้น พระรัตนปัญญาเถระ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในหนังสือ *ชินกาลมาลีปกรณ์* ซึ่งแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี ที่นครเชียงใหม่แล้วเสร็จใน ปี พ.ศ. ๒๐๗๑ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๒๘ ระบุว่า พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์นั้นสร้างขึ้น ๗ ปีก่อนที่พระพุทธเจ้าจะ เสด็จปรินิพพาน นอกจากนั้นแล้วยังกล่าวว่า กษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งน่าจะ ได้แก่ รัมมัญญเทศ หรือ พม่าตอนใต้^{๒๖} ได้อัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์มาบูชาในดินแดนของพระองค์ ต่อมาพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ยังได้ถูกอัญเชิญไปบูชาอีกหลายเมืองในล้านนา เช่น พะเยา

^{๒๓}Snellgrove, David L., ed. *The Image of The Buddha*. (London: Sirindia Publication and UNESCO, 1978), p. 209.

^{๒๔}Henderson and Hurvitz. *The Buddha of Seiryōji*. (*Artibus Asiae* 19 (1)). (Ascona: Artibus Asiae, 1956), p. 5 – 55.

^{๒๕}Terentyev, Andrey. “ Buddha Images – The Sandalwood Statue.” *National Museum Volunteers Newsletter*, (August 15), 2007), n.p.n.

^{๒๖}Jayawickrama, N.A. *The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Conqueror Being a Translation of Jinakāmaḷipakara am of Ratanapaṭṭha Thera of Thailand*. (London: The Pali Text Society, 1968), p. 3.

และเชียงใหม่ ก่อนที่จะนำมาประดิษฐานในอุโบสถวัดเจติยยอดที่นครเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๐๖๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๒๕^{๒๗}

พระรัตนปัญญาเถระมิได้ให้รายละเอียดว่า พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์องค์นี้เป็นพระพุทธรูปปฏิมา ประทับหรือพระพุทธรูปยืน แต่ *ตำนานพระแก่นจันทร์* กล่าวว่าพระพุทธรูปปฏิมาที่สลักขึ้นจาก ไม้แก่นจันทร์แดง โดยให้สัดส่วนของพระพุทธรูปปฏิมาซึ่งคาดคะเนได้น่าจะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาแบบ ประทับ^{๒๘} เช่น แท่นสูง ๖ องค์กร (๑๒ เซนติเมตร) พระองค์สูง ๒๒ องค์กร (๔๔ เซนติเมตร) หน้าตักกว้าง ๒๒ องค์กร (๔๔ เซนติเมตร) พระอังสากว้าง ๒๓ องค์กร (๔๗ เซนติเมตร)^{๒๙} แต่ *พงศาวดารโยนก* ของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) กลับระบุว่า “เป็น พระพุทธรูปยืน มีแท่นสูง ๖ นิ้ว พระองค์สูง ๒๒ นิ้ว วัดรอบพระองค์ได้ ๒๓ นิ้วกึ่ง”^{๓๐} เป็นไปได้ว่ามีการสับสนระหว่างพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล กับ พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ที่พระเจ้าแสนภู กษัตริย์ล้านนาทรงสร้างขึ้นที่เวียงแสนน้อย ใกล้สบกก ซึ่งเป็น พระพุทธรูปยืน^{๓๑} อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่าพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์ที่ กล่าวถึงข้างต้นทั้งสององค์นี้มีพุทธลักษณะเป็นอย่างไร และปัจจุบันอยู่ที่ใด

ดังนั้น พระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งหมายถึงรูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปปฏิมา จึงเป็นรูปจำลองของพระพุทธรูป และก็เป็นรูปจำลองของพระพุทธรูปปฏิมาที่จำลองสืบต่อๆ กันมา ดังเห็นได้จากการที่พระพุทธรูปปฏิมาจำนวนมากมีพุทธลักษณะที่คล้ายกัน โดยมูลเหตุที่ทำให้คล้ายกันนั้น มิได้มาจากการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัย แต่ทว่ามาจากความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่จะจำลองพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และมุ่งสืบทอดพุทธลักษณะของพระพุทธรูป ซึ่งเป็นต้นแบบไว้ให้ได้มากที่สุด ดังเช่นการจำลองพระพุทธรูปแก่นจันทร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๒.๑.๒ พระพุทธรูปลักษณะ พระอิริยาบถ และปาง

๑) พระพุทธรูปลักษณะ

มหาบุรุษลักษณะ คัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติภาษาสันสกฤตซึ่งเรียบเรียงจาก คัมภีร์ของนิกายธรรมวาสติวาส^{๓๒} แปลเป็นภาษาจีนเมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับมหาบุรุษลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ซึ่งหมายถึง

^{๒๗} พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า ๑๔๕ - ๑๔๗.

^{๒๘} สงวน รอดบุญ, *พุทธศิลป์ลาว*, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

^{๒๙} Penth, Hans. *Jinakalamali Index*. Chiangmai : Silkworm Books, 1994), p. 169.

^{๓๐} พระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค), *พงศาวดารโยนก*, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, ๒๔๗๘, พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์โท เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) ๒ มิถุนายน), หน้า ๓๕๑.

^{๓๑} พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, หน้า ๙๖.

^{๓๒} Keown, Damien, *Dictionary of Buddhism*, (New York : Oxford University, 2003), p. 153.

ลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ (อวัยวะส่วนปลีกย่อย) อีก ๘๐ ประการ ที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้านั้นแตกต่างจากบุคคลทั่วไป แม้แต่พระจักรพรรดิราช เช่นใด

มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ได้แก่

- (๑) อุษณีสีรัษะ พระเศียรรูปเหมือนโปกผ้า หรือเหมือนสวम्मกุฏ (เมาลี) คือพระเศียรสูง
- (๒) ภินนาณขนมยุรกลาปาภินีลวลิตปรทกษิณาวรตเกศะ พระเกศา แยกเส้นกันสีเขียวเข้มเหมือนสียาป้ายขอบตาหรือสีดอกอัญชัน หรือสีโคนหางนกยูง ขมวดเวียนขวา
- (๓) สมวิปุลลลาภะ พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างเรียบ
- (๔) อุรณารุโวมธะยชาตาทิฆรชตปรกาศา ขนอ่อนเกิดที่หว่างคิ้ว (อุณาโลม) สีขาวเหมือนน้ำค้างหรือเงินยวง
- (๕) โคเปกษมนเนตระ พระเนตรมีขอบเหมือนขอบตาวัว
- (๖) อภินีลเนตระ พระเนตรสีเขียวเข้ม
- (๗) สมจตวารีศททนต์ะ มีพระทนต์ (ฟัน) ๔๐ ซี่ เท่าๆ กัน
- (๘) อวิรลทนต์ะ ซี่พระทนต์ชิดกัน
- (๙) ศกฺกทนต์ะ พระทนต์ขาวสะอาด
- (๑๐) พุรหมสฺวร มีเสียงไพเราะเหมือนเสียงแห่งพรหม
- (๑๑) รรสาครวานุ ปลายพระชีวหารู้รสไว
- (๑๒) ปรมุตตนุชิวะ พระชีวหาแผ่ออกได้มาก
- (๑๓) สีหหนุ พระหนุ (คาง) เหมือนคางราชสีห์
- (๑๔) สุตฺถุตตสฺกนธะ มีพระวรกายสำรวมอินทรีย์เป็นอย่างดี
- (๑๕) สบโิตตสทะ มีพระมังสา (กล้ามเนื้อ) อุ่มนูน ๗ แห่ง
- (๑๖) จิตานตรำสะ พระอังสา (ไหล่บ่า) มีเนื้อเต็ม
- (๑๗) สุกฺษม สุวรรณรณฉวิ พระฉวี (ผิว) ละเอียดมีสีเหมือนสีทอง
- (๑๘) สฺถิตี' นวนตปฺรลมพพาหุ พระวรกายยืนตรงไม่คดค้อม พระพาหา (แขน) ยาว
- (๑๙) สีหปฺฐวารุทกายะ พระวรกายท่อนบนเหมือนท่อนบนของราชสีห์
- (๒๐) นยโครธปริมณฑล มีปริมณฑลเหมือนปริมณฑลของต้นไทร
- (๒๑) เอโกกโรมา มีพระโลมา (ขน) ขุมละเส้น
- (๒๒) อรุธวาคฺราภิปฺรทกษิณาวรตโรมา พระโลมาเวียนขวาปลายพระโลมาชี้ขึ้นบน
- (๒๓) โกโคปคตพสฺตคฺกุหะ พระคฺกุหะ (เครื่องเพศ) ซ่อนอยู่ในฝัก
- (๒๔) สฺวิวฺรติโตรฺ ตันพระขงฆ์ (ขาท่อนบน) กลมงาม
- (๒๕) เอณฺยมฤคฺราษชงฺฆะ พระขงฆ์ (ขาท่อนล่าง) เหมือนแข้งพระยาเนื้อทราย
- (๒๖) ทิรฺฆางคฺคฺลิต นีวพระหัตถ์ นีวพระบาทยาว
- (๒๗) อายตปารุณฺนิปาทะ พระปรัษณี (สันเท้า) ยาว
- (๒๘) อุตฺตสฺงคปาทะ พระบาทลาดขึ้นสูง
- (๒๙) มฤทฺตรณฺหสฺตปาทะ พระหัตถ์ พระบาทนุ่มสด
- (๓๐) ชาลาณฺคฺคฺลิตสฺตปาทะ นีวพระหัตถ์ นีวพระบาทและพระหัตถ์ พระบาทมีรูปลายตา

ชาย

(๓๑) ที่ระหว่างคูลิตระกรมตลโยรุ จเกรชาเต จิเตร สหสุราเร สเนมิเก สนาภิเกพระบาท ทั้งสองลาดต่ำลงโดยลำดับนิ้วพระบาทยาว เกิดมีลายกงจักรอันวิจิตร (สีขามีประกายเหมือนเปลวไฟ) มีซี่ ๑,๐๐๐ พร้อมด้วยกงและคุม

(๓๒) สุปุริตษฐิตสมปาโท ฝ่าพระบาทแนบสนิทกับพื้นเป็นอย่างดี^{๓๓}

อนุพยัญชนะ (อวัยวะส่วนปลีกย่อย) ๘๐ ประการ ได้แก่

(๑) ตุงคนชะ เล็บนูน

(๒) ตามรินชะ เล็บแดง

(๓) สนิคชนชะ เล็บอ่อนเป็นเงางาม

(๔) วฤตตางคูลิ นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลม

(๕) อนุปุรวจิตรางคูลิ นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทงามเรียว

(๖) คุณศิระ พระเศียรราบเรียบ

(๗) คุณคูลผะ พระโคปกะ (ตาตุ่ม) ราบเรียบ

(๘) ขนสนธิ ข้อต่อมั่นคงแข็งแรง

(๙) อวิชมปาทะ ฝ่าพระบาทเสมอกัน

(๑๐) อายตปารุณนิคะ ส้นพระบาทยาว

(๑๑) สนิคปภาณิเลชะ ลายพระหัตถ์ละเอียดงาม

(๑๒) ตูลยปภาณิเลชะ ลายพระหัตถ์เหมือนกัน (ทั้งสองข้าง)

(๑๓) คัมภีร์ปภาณิเลชะ ลายพระหัตถ์ลึก

(๑๔) อชิหุมปภาณิเลชะ ลายพระหัตถ์ไม่หักคด

(๑๕) อนุปุรวปภาณิเลชะ ลายพระหัตถ์เรียวตามลำดับ

(๑๖) พิมพะษฐะ ริมพระโอษฐ์แดงดังผลตำลึงสุก

(๑๗) โนจจาวจคพทะ พระสุรเสียงไม่ดัง

(๑๘) มฤทุตรุมตามรชิวะ พระชีวหาอ่อนและแดงสด

(๑๙) คชครชิตาภิสตนิตเมฆสวรมธุรมณูโฆชะ มีพระสุรเสียงก้องเหมือนช้างร้อง และ

เมฆกระหึ่ม แต่หวานและอ่อนโยนไพเราะ

(๒๐) ปรีปุณณวยญชนะ ตรัสได้ชัดเจนถูกต้องเต็มตามพยัญชนะ

(๒๑) ปุรลมพพาหุ พระพาหา (แขน) ยาว

(๒๒) ศุจิคาตรวสตุสัปนนะ สมบูรณ์ด้วยพระวรกายวิสดอันสะอาดบริสุทธิ์

(๒๓) มฤทุคาตรระ พระวรกายนูน

(๒๔) วิศาลคาตรระ พระวรกายกว้าง

(๒๕) อทินคาตร พระวรกายไม่ชุปซิดแลดูเป็นสง่าบ่งว่าเป็นผู้มีบุญ

(๒๖) อนุปุรวโนนตคาตร พระวรกายสูงเรียวขึ้นเป็นลำดับ

(๒๗) สุตมาหิตคาตรระ พระวรกายตั้งขึ้นมั่นคงเป็นอย่างดี

(๒๘) สุวิภกตคาตรระ พระวรกายมีส่วนสัดส่วนดี

^{๓๓} กรมศิลปากร, สถิติวิสูตร : คัมภีร์พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน, หน้า ๕๙๘ - ๕๙๙.

- (๒๙) ปุณฺณวิปุลสุปฺปรีปนฺนชาณฺณมณฑล พระชาณฺณมณฑล (ตัก) หนา กว้าง เต็ม เป็นอันดี
 (๓๐) วุฑฺฒตคฺคาตฺระ พระวรกายกลม
 (๓๑) สุปฺปรีมญฺญคฺคาตฺระ พระวรกายเกลี้ยงเกลาดี
 (๓๒) อชิหฺมวญฺญภคฺคาตฺระ พระวรกายเหมือนโคเพศผู้
 (๓๓) อนุปฺปรวคฺคาตฺระ พระวรกายเรียวไปเป็นลำดับ
 (๓๔) คมภีรนาภิ พระนาภีลึก
 (๓๕) อชิหฺมนาภิ พระนาภีไม่บิดเบี้ยว
 (๓๖) อนุปฺปรวนาภิ พระนาภีมีกลีบเป็นชั้นๆ ลึกลงไปโดยลำดับ
 (๓๗) ศุจฺยาจาระ พระจริยาวัตรเป็นระเบียบและพระมารยาทงดงาม
 (๓๘) ญสฺสวตฺตสมฺมตฺตปฺราสาทิกะ พระจริยาวัตรงามเหมือนโคเพศผู้
 (๓๙) ปรมสฺสวฺสคฺคหฺมิมิราโลกสมฺมตฺตปฺรภะ พระวรกายบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหมือนดวงอาทิตย์

ฉายแสงในที่มืด

- (๔๐) นาควิลมพิตคฺคติ ทรงพระดำเนินแหล่ซ้อยเหมือนช้างเดิน
 (๔๑) สหฺวิภฺรณตคฺคติ ทรงย่างกรายองอาจเหมือนสิงห์
 (๔๒) ญสฺสวฺวิภฺรณตคฺคติ ทรงย่างกรายองอาจเหมือนโคเพศผู้
 (๔๓) หสฺวิภฺรณตคฺคติ ทรงย่างกรายละมุนละม่อมเหมือนหงส์ย่างก้าว
 (๔๔) อภิปฺรทฺทฺษิณวาวฺรต คติทรงพระดำเนินมีมรรยาทแสดงท่าเคารพอย่างดียิ่ง
 (๔๕) วุฑฺฒตคฺคทฺษิ พระอุทร (ท้อง) กลม
 (๔๖) มญฺญคฺคทฺษิ พระอุทรเกลี้ยงเกลา
 (๔๗) อชิหฺมคฺคทฺษิ พระอุทรไม่คดค่อม
 (๔๘) จาโปทฺระ พระอุทรนูนโค้งเหมือนคันธนู

(๔๙) วุญฺจคตฺตณฺทโทษะนึลกาลกาทฺษคฺคริระ พระวรกายปราศจากเครื่องทำให้รัก และเครื่องทำให้ชัง (คือปราศจากเครื่องประทินโฉมเสริมสวยและสิ่งเปรอะเปื้อน) และปราศจากเครื่องประทุษร้ายผิว คือ ปานและไฟ

- (๕๐) วุฑฺฒตทฺษฺญะ พระทาส (เขี้ยว) ชี้กลม
 (๕๑) ตฺทิฏฺชนทฺษฺญะ พระทาสคม
 (๕๒) อนุปฺปรวทฺษฺญะ พระทาสเรียวเป็นลำดับ
 (๕๓) ตฺตงคฺนาสะ พระนาสิก (จมูก) โด่ง
 (๕๔) ศุจฺฉินยณะ พระเนตรแจ่มใสสะอาด
 (๕๕) วิมลนยณะ พระเนตรไม่ขุ่นมัว
 (๕๖) ปฺรหฺลิตนยณะ พระเนตรยิ้มแย้มร่าเริง
 (๕๗) อายตฺนยณะ พระเนตรยาว
 (๕๘) วิศาลยณะ พระเนตรกว้าง
 (๕๙) นึลกุวลยทลสทฺทฺศนยณะ พระเนตรเหมือนกลีบบัวเขียว
 (๖๐) สหฺตฺถิฏฺฐ พระขนง (คิ้ว) ดก
 (๖๑) จิตฺตฏฺฐ พระขนงงาม

- (๖๒) อสิตกฐิ พระขนงดำ
- (๖๓) สักตกฐิ พระขนงต๋อกัน
- (๖๔) อนุปุรวกฐิ พระขนงเรียวเป็นลำดับ
- (๖๕) ปีนคณทะ พระกโปล (แก้ม) เต็ม
- (๖๖) อวิษมคณทะ พระกโปลเท่ากันทั้งสองข้าง
- (๖๗) รุยปคตคณทโทษะ พระกโปลปราศจากโทษ (คือไม่เป็นริ้วรอยสิ่วฝ้า)
- (๖๘) อนุปหตกฐิษะ ไม่แสดงพระพักตร์เหี่ยมเกรียม
- (๖๙) สุวิทีเตนทริยะ ประสาทอินทริย์รับรู้ไว
- (๗๐) สุปริปุรณนทริยะ อินทริย์ครบบริบูรณ์ (คือมีตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือผิวหนัง ใจ

บริบูรณ์ดี)

- (๗๑) สักตมุขลลาภะ พระนลาฏ (หน้าผาก) รับกับพระพักตร์
- (๗๒) ปริปุรโณตตมางค พระเศียรกลมเต็ม
- (๗๓) อสิตเกศะ พระเกศาดำ
- (๗๔) สหิตเกศะ พระเกศาต่ง (สุสัคตเกศะ มีพระเกศารวมกันเป็นเกลียว)
- (๗๕) สุรภิกะศะ พระเกศาหอม
- (๗๖) อปรัษะเกศะ พระเกศาไม่หยาบ
- (๗๗) อนากุลเกศะ พระเกศาไม่ยุ่ง
- (๗๘) อนุปุรวเกศ พระเกศาเรียงเส้นเป็นลำดับ
- (๗๙) สุกุญจิตเกศะ พระเกศาอหังเป็นอันดี
- (๘๐) ศรีวตส สุวตติก นนทยาววรด วรธมานสัถฐานเกศะ พระเกศา เจริญงามขมวด

เวียนขวาเหมือนรูปสวัตติกะซึ่งเป็นศรีวตสะ (เครื่องหมายกากบาทปลายหักมุมเวียนขวา)^{๓๔}

ถึงแม้คัมภีร์ ลลิตวิสตระ จะเขียนขึ้นหลังจากได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นแล้วเมื่อช่วงกลางพุทธ ศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) อันเห็นได้จากการกล่าวถึง “รูปจำลองตถาคต”^{๓๕} แต่พระคัมภีร์นี้ก็มิมีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างพระพุทธรูปในสมัยต่อมา โดยเฉพาะใน แวดวงของนิยายมูลสรวาสตีวาส และลัทธิมหายาน

ส่วนพระไตรปิฎกของนิกายเถรวาท ก็ยังมีการกล่าวถึงลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ เช่นกัน ใน ลักขณสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สุตตันตปิฎก แตกต่างกับของมหายานตรงที่ พระจักรพรรดิราชทรง มีมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ เช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปได้แก่

(๑) สุปติภูจิตปาโท ฝ่าพระบาทเสมอดั่งพื้นฉลองพระบาททองแห่งพระราชามหากษัตริย์ ไม่แห้วงั่วสูงปลายเท้าหนักสั่นกระโย่งกลางเท้าดังสามัญมนุษย์

(๒) เหฎฐา โข ปนสสบาทตเลสุ จุกานิ ชาตานิ สหสสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพพาการปริปูรานิ ในฝ่าพระบาทมีจักรทั้งหลายบังเกิดขึ้น มีซี่ก้าได้ละพัน มีงมิดุม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง

^{๓๔} อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ลลิตวิสตระ : คัมภีร์พระพุทธรูปประวัติฝ่ายมหายาน, หน้า ๖๐๐ - ๖๐๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖๕ และ ๙๖๘.

- (๓) อายตปณฺหิ มีพระสันอันยาว
- (๔) ทิฆงฺคฺลฺลฺลฺ มีพระองคฺลฺลฺนี้วพระหัตถ์ นีวพระบาทยาวงาม นีวพระหัตถ์ทั้ง ๔ และนีวพระบาททั้ง ๕ มีประมาณเสมอกัน ไม่เหลื่อมยาว ไม่เหลื่อมสั้นดังสามัญมนุษย์
- (๕) มุฑฺตลฺลฺนหตฺถปาโท ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนเสมออยู่เป็นนิตย์
- (๖) ชาลหตฺถปาโท พระหัตถ์และพระบาทมีลายประหนึ่งร่างขำ
- (๗) อุตฺตฺสขปาโท พระบาทมีสังขะ คือข้อพระบาทลอยอยู่ ณ เบื้องบน ข้อพระบาทไม่เนื่องพัวพันกับหลังพระบาทดังของสามัญชน
- (๘) เณฺยชฺชโร มีพระขงฆ์รียาวดังแข่งแห่งเนื้อทราย
- (๙) จิตฺโก ว อโนนมนฺโต สกิตประดิษฐานยืนอยู่มิได้น้อมลง ฝ่าพระหัตถ์ทั้ง ๒ ลูบถึงมณฑลพระขานทั้ง ๒
- (๑๐) โกโลหิตฺวตฺถคฺคฺโย มีอังกาพยซึ่งจะพึงซ่อนให้ลับด้วยผ้าตั้งลงแล้วในฝัก
- (๑๑) สุวณฺณวณฺโณ พระฉวี (ผิว) คล้ายควรเปรียบด้วยทองคำ
- (๑๒) สฺขุมจฺฉวี มีพระฉวีอันละเอียด
- (๑๓) เอเกกโลโม พระโลมชาติชุมละเส้นๆ เสมอไปทุกชุมขน
- (๑๔) อุตฺตฺคฺคฺโลโม พระโลมชาติล้วนมีปลายขึ้นเบื่องบนทุกเส้นสีเขียวประหนึ่งสีดอกอัญชัญชดเป็นกมลทักขิณาวัฏเวียนขวา
- (๑๕) พฺรหฺมชฺชคฺคฺโต พระวรกายตรงดั่งกายพรหม
- (๑๖) สดฺตุสฺสโต พระมังสะในที่ ๗ สถาน คือหลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ จะงอยพระอังสาทั้ง ๒ และพระศอกฟูบริบูรณ์เต็มด้วยดี
- (๑๗) สิทฺพุพฺพตฺตกาโย ส่วนพระวรกายเบื่องหน้าดั่งกึ่งกายเบื่องหน้าแห่งราชสีห์
- (๑๘) ปิตฺนฺตรโร ระหว่งแห่งพระปฤษฎางค์ (แผ่นหลัง) อันเต็ม ไม่เป็นร่องดังทางไถดั่งมีในกายแห่งสามัญชน
- (๑๙) นิโครธปริมณฑโล ปริมณฑล (วงรอบ) ดังไม้โคธพุกษ์ พระวรกาย (ความสูง) กับวา (ช่วงระยะกางแขน) ของพระองค์เท่ากัน
- (๒๐) สมวณฺณกฺขนโร มีลำพระศอกกลมเสมอ
- (๒๑) รสคฺคฺคฺคฺคฺ เอ็น ๗๐๐ ทสำหรับนำไปซึ่งรสอาหารมาสวมรวมมี ประชุมณ พระศอก
- (๒๒) สิทฺทฺนุ พระทนต์ (คาง) ดังคางราชสีห์บริบูรณ์ดีประหนึ่งวงพระจันทร์ในวัน ๑๒ ค่ำ
- (๒๓) จตฺตาวีสทฺนฺโต พระทนต์ (ฟัน) ครบ ๔๐ ทศ (ซี่)
- (๒๔) สมทฺนฺโต พระทนต์เสมอ ไม่ลักลั่น ยาวสั้นดังสามัญมนุษย์
- (๒๕) อวิรทฺนฺโต พระทนต์ไม่ห่าง ชิดสนิทเป็นอันดี
- (๒๖) สฺสฺสฺกทฺทาโร พระทาสฺวะ คือพระเขี้ยวอันขาวงาม
- (๒๗) ปทุตฺตฺวิโร พระชิวหา (ลิ้น) อันพอ คือ อ่อนและกว้างใหญ่ อาจแผ่ปกพระนลาฏมิตและจะห่อให้เล็กสอดในช่องพระนาสิกและช่องพระโสตได้
- (๒๘) พฺรหฺมสฺสโร กรวิกภาณิ พระสุรเสียงก้องกังวานดังเสียงพรหม เมื่อจะตรัสมีสำเนียงดังนกการวิก
- (๒๙) อภินิลเนตฺโต พระเนตรเขียวสนิทในที่ควรจะเขียว

(๓๐) โคปมฺโข ดวงพระเนตรดังตาแห่งโค

(๓๑) อุณฺณา ภูมิณฺตเร ชาตา พระอุณาโลมบังเกิด ณ ระหว่างแห่งพระขนง

(๓๒) อุณฺหิสสิโส พระมหาบุรุษบรมโพธิสัตว์เจ้ามีพระเศียรได้มีรูปทรงงดงามดุจประดับด้วยอุณฺหิสกรอบพระพักตร์^{๓๖}

มหาบุรุษลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ที่กล่าวถึงใน *ลักขณสูตร* นั้นมีความสำคัญ ต่อพระพุทธปฏิมาไทยเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อชาวไทยรับนิกายเถรวาท คณะมหาวิหารจากลังกาเข้ามา เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔) ก็ได้ปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มี มาแต่อดีต ให้สอดคล้องกับมหาบุรุษลักษณะของบาลี จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธปฏิมาไทย

๒) พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณะมหาวิหารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธปฏิมาของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกายเถรวาท คณะมหาวิหารแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

เฉพาะพระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท

- **ประทับขัดสมาธิราบ (วีรารสนะ)** ได้แก่ประทับบนพื้น ไขว้พระขงฆ์ขวาซ้อนเหนือพระขงฆ์ซ้าย เป็นพระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาอินเดียภาคใต้ ที่สร้างขึ้นในรัฐอานธรประเทศ และพระพุทธปฏิมาลังกา

- **ประทับขัดสมาธิเพชร (วัชรารสนะ)** ได้แก่ ประทับบนพื้น ไขว้พระขงฆ์หงายฝ่าพระบาทขึ้นทั้งสองข้าง เป็นพระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาที่สร้างขึ้นทางภาคเหนือของประเทศอินเดีย

- **ประทับห้อยพระบาท (ภัททารสนะ)** ได้แก่ประทับบนบัลลังก์ ห้อยพระบาท เป็นพระอิริยาบถของพระพุทธปฏิมาในรัฐอานธรประเทศ และในถ้ำอชันฏารัฐ มหาราษฎร์ ประเทศอินเดีย

พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย ยืนตรง (*สมภังค์*) คือ การยืนที่พระบาททั้งสองข้างรับน้ำหนักของพระวรกายเท่ากัน และการยืนเอียงพระวรกาย (*ตริภังค์*) คือ การยืนที่พระบาททั้งสองข้างรับน้ำหนักของพระวรกายไม่เท่ากัน โดยทิ้งน้ำหนักลงที่ พระบาทข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้พระเศียร พระอังสา (ไหล่) และพระโสณิ (สะโพก) เอียงท่ามุมซึ่ง กันและกัน เพื่อให้เกิดความสมดุล

พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น

^{๓๖} สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว), *ปฐมสมโพธิ*, (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ หลวงภักดีพิพัฒน์ผล (ผะอบ ณ ถลาง) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘), หน้า ๑๘ - ๒๑.

พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรักวี (สีข้าง) ด้านซ้าย

๓) ปาง และที่มาของปาง

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่ง เรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดียได้แก่ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปาโรเทียน ในรัฐคันธารราษฎร์ ประเทศอัฟกานิสถาน และปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันธารราษฎร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรินิพพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาहन ปกครองรัฐอันธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูปปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยโปโลนนารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

ปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) คำว่า อภัย หมายถึงการไม่มีภัยอันตรายใดๆ ปางประทานอภัย ได้แก่ ยกพระกรขวา พระหัตถ์ขวาหงายออกและตั้งขึ้น เป็นพระกิริยาของพระหัตถ์ที่มีความเก๋แก่ที่สุด มีความหมายว่าเมื่อ มีพระองค์เป็นสรณะแล้ว ภัยอันตรายใดๆ จะไม่เกิดขึ้นกับผู้ใด เคารพบูชาพระพุทธรูปมีทั้งที่อยู่ในลักษณะของพระอิริยาบถลีลา และยืน ซึ่งเป็นปางของพระพุทธรูปมาแก่นั่นจนจำลอง แบบประทับขัดสมาธิเพชรที่สร้างขึ้นที่รัฐคันธารราษฎร์ และมถุรา^{๓๗} และแบบประทับขัดสมาธิราบที่รัฐอันธรประเทศ^{๓๘} ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑) และปรากฏขึ้นในมณฑลเสฉวน ประเทศจีนในศตวรรษต่อมา^{๓๙}

เมื่อลัทธิวัชรยาน หรือตันตระยานรุ่งเรืองขึ้นที่นาถาลา ในสมัยราชวงศ์ปาละ - เสนะทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - กลาง ๑๗ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๘ - ๑๑) ได้มีการ สร้างพระชินพุทธะขึ้น ๕ พระองค์ เพื่อเป็นบุคลาธิษฐานของชั้นทั้ง ๕ และเป็นพระตถาคตประจำทิศ โดยถวายปางให้เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละพระองค์ เช่น พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิเพชร ปางประทานอภัยนั้น มีความสำคัญและมีความหมายตามความเชื่อของลัทธิว่าเป็นรูปจำลองของพระ อโมฆสิทธิ พระชินพุทธะประจำทิศเหนือ

ปางมารวิชัย (ภูมิสมุทรมุทรา) พระหัตถ์ขวาคำว่าบนพระชานุข้างขวา นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่ฐาน พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา เมื่อพระพุทธรูปทรงมีชัยชนะเหนือพระยามารแล้ว ทรงชี้อ้างพระธรรมเป็นพยาน จึงเป็นที่มาของปางอ้างพระธรรมเป็นพยาน ซึ่งเป็นชื่อของปางนี้ในภาษาสันสกฤต แต่ไทยนิยม เรียกว่า ปางมารวิชัย ปางนี้เป็นที่นิยมในภาคเหนือของอินเดีย โดยสร้างอยู่ใน

^{๓๗}Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. (New York : Weatherhill (1985), p. 120, 123.

^{๓๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๓๙}Brinker, Helmut. (2002). *Return of the Buddha*. (London : Royal Academy of Arts, 2002), p. 28.

พระอิริยาบถแบบประทับ ขัดสมาธิเพชร โดยเฉพาะที่พุททคยาในรัฐพิหาร สถานที่ซึ่งพระพุทธรองค์ทรงตรัสรู้ และได้กลายเป็นปาง ที่เป็นรูปแบบเฉพาะของพุททคยา ส่วนที่สร้างขึ้นที่ภาคใต้ของอินเดีย และลังกานั้น อยู่ในพระอิริยาบถแบบประทับขัดสมาธิราบ ซึ่งมีเพียงไม่กี่องค์^{๔๐} ส่วนไทยนั้น ก็นิยมสร้างปางนี้ในพระอิริยาบถแบบประทับขัดสมาธิราบ ยกเว้นแต่ส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นที่พุททคยา

ภายใต้ลัทธิวัชรยาน พระพุทธรูปมาประทับขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย ถือว่าเป็นรูปจำลอง ของพระอภังษายะ พระชินพุทธะประจำทิศตะวันออก

ปางสมาธิ (ธยานมูทรา) พระหัตถ์ทั้งสองข้างหงายขึ้นวางซ้อนกันบนพระเพลลา พระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้าย ประทับขัดสมาธิเพชร ทางภาคเหนือของประเทศอินเดีย และประทับขัดสมาธิราบทางภาค ใต้ของอินเดีย ลังกา และไทย เป็นสัญลักษณ์ของการทำสมาธิ เมื่อพระโพธิสัตว์สิทธัตถะทรงทำสมาธิ ก่อนตรัสรู้ โดยทรงบรรลุนิพพาน ๓ ประการ ตามลำดับ คือ ระลึกชาติได้ รู้เรื่องเกิดและตายทั้งของ พระองค์เองและของผู้อื่นได้ และรู้แจ้งในสังขารทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และทรงตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๔๑}

ในรัฐอานธรประเทศ ทางตอนใต้ของอินเดียและลังกา นิยมสร้างรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับขัดสมาธิราบบนขนดลำตัวของพระยานาคที่กำลังแผ่พังพานอยู่เหนือพระเศียร ซึ่งอาจจะหมายถึง มุจลินทนาคราช ที่กำลังแผ่พังพานเพื่อป้องกันพายุฝนให้กับพระพุทธรองค์ ในระหว่างที่ทรงทำสมาธิเสวยวิมุตติสุข ในสัปดาห์ที่ ๖ หลังจากทรงตรัสรู้แล้ว

ภายใต้ลัทธิวัชรยาน พระพุทธรูปมาประทับขัดสมาธิเพชร ปางสมาธิ เป็นรูปจำลองของพระอมิตาภพุทธะ พระชินพุทธะประจำทิศตะวันตก

ปางประทานพร (วรมูทรา) พระกรขวาทอดลงข้างพระปรัศว์ หายฝ่าพระหัตถ์ออกไปทางด้านหน้า เป็นปางที่นิยมในสมัยราชวงศ์คุปตะ และมักจะพบอยู่ภายในศาสนสถานที่สลักเป็นถ้ำ ในรัฐมหาราษฏร์ นิยม สร้างปางประทานพรทั้งในพระอิริยาบถแบบยืนตรง (*สมภังค์*) หรือยืนเอียงพระวรกาย (*ตริภังค์*) แต่ที่สร้างขึ้นภายใต้ลัทธิวัชรยาน จะปรากฏเป็นพระอิริยาบถแบบประทับขัดสมาธิเพชร เป็น รูปจำลองของพระรัตนสมภาวะ พระชินพุทธะประจำทิศใต้

ปางปฐมเทศนา (ธรรมจักรมูทรา) ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างเสมอพระอุระ พระหัตถ์ขวาดังขึ้นหงายออก จีบพระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) กับพระดัชนี (นิ้วชี้) เป็นรูปวงกลม ส่วนพระหัตถ์ซ้าย มีทั้งแบบที่จีบพระอังคุฐกับพระดัชนีแล้วหงายลง อยู่ใต้พระหัตถ์ขวา หรือแบบที่ตั้งพระหัตถ์ขึ้นจีบพระอังคุฐกับพระดัชนี แล้วคว่ำพระหัตถ์แนบกับพระอุระเบื้องซ้าย เป็นสัญลักษณ์ของการหมุนพระธรรมจักร เพื่อแสดงปฐมเทศนา พระพุทธรูปปางนี้เป็นที่นิยมสร้างที่สารนาถใกล้กรุงพาราณสี รัฐพิหาร อันเป็นที่ตั้งของสวนมฤคทายวัน สถานที่ซึ่งพระพุทธรองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา ดังนั้น ปางปฐมเทศนาจึงปรากฏในพระอิริยาบถแบบ ประทับขัดสมาธิเพชร หรือประทับห้อยพระบาทบนบัลลังก์ อันเป็นรูปแบบที่นิยมในอินเดียตอนเหนือ

^{๔๐}Aiyappan, A., and Srinivasan, P.R. *Story of Buddhism with Special Reference to South India*. (Chennai : The Commissioner of Museums, Government Museum, (1960), Pl. XXV.

^{๔๑}ไขศรี ศรีอรุณ, *พระพุทธรูปที่ระเบียงรอบองค์พระปฐมเจดีย์*, (Patani : Prince of Songkla University, 1996), หน้า ๗๖.

ในลัทธิวัชรยาน พระพุทธรูปมีประทับขัดสมาธิเพชร ปางปฐมเทศนา เป็นรูปจำลองของ พระไวโรจนะ พระชินพุทธะประจำทิศเบื้องบน

ปางอุ้มบาตร พระหัตถ์ทั้งสองข้างประคองบาตร มีทั้งที่อยู่ในพระอิริยาบถแบบประทับหรือแบบยืน ซึ่งเป็นที่นิยมในราชวงศ์ปาละ - เสนะ

ปางไสยาสน์ หรือปางปรินิพพาน บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายทอดตามพระปรศ์ซ้าย ซึ่งใน รูปแบบของพุทธศิลป์อินเดียหมายถึงปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน เช่นที่ถ้ำอชันโทหมายเลขที่ ๒๖ แต่ในสมัยอยุธยา ปางไสยาสน์หมายถึงการบรรทม และต่อมา ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระวินิจฉัยว่าเป็นปางปรินิพพานตามเรื่องราวในพุทธประวัติ ดังนั้นในปัจจุบัน จึงอาจหมายความว่าปางทั้งไสยาสน์และปรินิพพานได้^{๔๒}

ปางแสดงธรรม (วิตรรกมูทรา) พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ จีบพระอังคากับพระดัชนีเข้าด้วยกัน อันเป็นสัญลักษณ์ของคาถาปริยาส “เย ธมมาฯ” ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ความว่า

เย ธมมา เหตุปุปฺภาว	เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาท)
เตสํ จ โย นิโรธो จ	เอวํ วาที มหาสมโณติ.
แปลได้ความดังต่อไปนี้	
ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ	พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น
และความดับของธรรมเหล่านั้น	พระมหาสมณะมีวาทีอย่างนี้ ^{๔๓}

ปางแสดงธรรมเป็นที่นิยมในรัฐอานธรประเทศ และที่ลังกาสืบมาจนราชปุระ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๘)

เมื่อลัทธิมหายานนิกายสุขาวัตินั้นที่แพร่หลายขึ้นในประเทศจีน ซึ่งส่งอิทธิพลมายังประเทศไทย จึงนิยมสร้างพระพุทธรูปยืน พระหัตถ์ทั้งสองข้างแสดงธรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะของพระอมิตาภพุทธะ

ปางรำพึง พระกรทั้งสองข้างไขว้กันหน้าพระอุระ พระหัตถ์ขวาแตะพระพาหา (ต้นแขน) ซ้าย พระหัตถ์ซ้ายแตะพระพาหาขวา อยู่ในพระอิริยาบถยืน ปางนี้เกิดขึ้นที่ลังกา เมื่อครั้งกรุงโปลोनารูจะเป็นราชธานี อันมีตัวอย่างคือ พระพุทธรูปปางรำพึงศิลปะลัทธิขนาดใหญ่ ที่วัดอตุตทารามหรือคัลวิหาร ในปัจจุบัน ซึ่งพระเจ้าปรากรมพาทูที่ ๑ ทรงสร้างขึ้น (พ.ศ. ๑๖๙๖ - ๑๗๒๙ ตรงกับ ค.ศ. ๑๑๕๓ - ๑๑๘๖)^{๔๔}

^{๔๒}หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ และ เกษม บุญศรี, เรื่องพระพุทธรูปปางต่างๆ, (พระนคร : พระจันทร์, ๒๕๐๐), หน้า ๑๐๓. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชกุศลราชคฤหมงคล ขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธ- ศักราช ๒๕๐๐).

^{๔๓}ยอร์ช เซเดส์, ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สมัยโบราณแห่งประเทศไทย ศิลปะไทยสมัยสุโขทัยราชธานีรุ่งแรกของไทย, (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๙ - ๔๐.

^{๔๔}ปรีชา นุ่นสุข, ศิลปะศรีลังกา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓.

และจากแผ่นศิลาภาพพระพุทธรเจ้า ๘ ปาง พบที่สารนาถ สลักขึ้นประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๕) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธรูปปางต่างๆ ของอินเดียนั้น ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนตอนต่างๆ ในพุทธประวัติ^{๔๕} อันได้แก่

ปางประสูติ พระนางสิริมหามายาทรงยืนใต้ต้นสาละ พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่งไม้สาละ พระกุมารสิริหัตถะ ทรงยืนก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนิน ๗ ก้าว

ปางตรัสรู้ พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ขวาทรงพระเพลา ชี้นิ้วพระหัตถ์ลงที่แผ่นดิน ทรงอ้างพระธรรมเป็นพยาน

ปางปฐมเทศนา ประทับขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกเสมอพระอุระ จีบพระอังคุฐเข้ากับพระดัชนีเป็น วงกลม พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในพระกิริยาเดียวกันแต่หงายรองรับพระหัตถ์ขวา ที่ฐานมีภาพธรรมจักรกับกวางหมอบ อันเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนาที่มฤคทายวัน

ปางป่าเลไลยก์ ประทับขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ทั้งสองข้างวางบนพระเพลา ทรงประคองบาตร ทรงรับน้ำผึ้ง จากพระยาวานร ระหว่างที่พระพุทธรูปทรงประทับอยู่ในป่าที่ขนานนามตามชื่อช้าง “*ปาลีไลยก์*” เนื่องจากเกิดสามัคคีเภทในหมู่ภิกษุแห่งนครโกสัมพี

ปางโปรดช้างนาฬาคีรี ทรงยืนเอียงพระโสณิ มีช้างหมอบอยู่ด้านข้าง อันเป็นตอนที่พระเวททัตได้สั่งคนให้หาช้างตกมัน ไปปล่อยกลางถนนที่พระพุทธรูปทรงเสด็จออกบิณฑบาตเป็นประจำ เพื่อหวังให้ช้างประทุษร้ายพระพุทธรูป แต่เมื่อช้างตกมันที่วิ่งอาละวาดไปตามท้องถนน เมื่อวิ่งมาถึงพระพุทธรูป พระพุทธรูปทรงแผ่เมตตาบาปมี จณพญาช้างสงบลง ทรวดกายยกวงขึ้นถวายอภิวาท พระพุทธรูปทรงยกพระหัตถ์ขวาขึ้นลูบประพองศีรษะพญาช้าง นับเป็นความล้มเหลวของพระเวททัต อีกครั้ง

ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทรงพระราชดำเนิน หรือยืนเอียงพระโสณิ มีพระอินทร์กางกลดถวาย โดยเสด็จลงจากดาวดึงส์ลงมาในวันออกพรรษา หลังจากที่พระพุทธรูปเสด็จไปโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ปางมหาปาฏิหาริย์ ประทับขัดสมาธิเพชร ปางปฐมเทศนาบนดอกบัว และแปลงพระองค์เป็นหลายพระองค์

ปางปรินิพพาน ทรงบรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรีศว์ (สีข้าง) ด้านซ้าย มีภาพพระสาวกร้าให้เป็นองค์ประกอบ

๒.๒ ประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๒.๑ พระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๑) หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม

หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่อโสธรขอกล่าวถึงประวัติวัดโสธรวราราม ดังนี้

^{๔๕} Agrawal, V.S. *Sarnath*, (India : Department of Archaeology, 1975) p. 25.

ประวัติ วัดโสธรวราราม

วัดโสธรวราราม เป็นวัดที่ชาวแปดริ้วถือว่าเป็น “มงคลคู่แปดริ้ว” เป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป อันเป็นที่เคารพสักการะและยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวแปดริ้วมานาน ทำให้มีความผูกพันอย่างแน่นเหนียวกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวแปดริ้ว เป็นเหตุให้ได้รับสมญานามว่า “เมืองธรรมะ” และ “พระศักดิ์สิทธิ์” ดังที่มีปรากฏเป็นคำขวัญเดิมของจังหวัดฉะเชิงเทรา ว่า “เมืองธรรมะ พระศักดิ์สิทธิ์ ชิดเมืองหลวง มะม่วงหวาน ข้าวสารขาว มะพร้าวหอม” แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “แม่น้ำบางปะกงแหล่งชีวิต พระศักดิ์สิทธิ์หลวงพ่อโสธร พระยาศรีสุนทรปราชญ์ภาษาไทย อ่างฤๅไนปาสุมบูรณ์”

วัดโสธรวราราม ตั้งอยู่บนถนนศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ริมแม่น้ำบางปะกง และติดกับค่ายศรีโสธร ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ (ช. พัน ๒) เนื้อที่ของวัดมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๗๑ ตอนที่ ๓ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ มีขอบเขตเนื้อที่จำนวน ๒๑ ไร่ ๔๒ ตารางวา โดยมีทิศเหนือ ยาว ๖ เส้น ๖ วา ทิศใต้ ยาว ๕ เส้น ๑๐ วา ทิศตะวันออก ยาว ๓ เส้น ๑ วา^{๔๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ด.เจียม กุลละวณิช) ได้เคยปรารภเรื่องเนื้อที่ของวัดโสธรวราราม ถึงสมัยที่มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เมื่อปี ๒๕๐๘ ว่า เมื่อมาอยู่วัดโสธรวราราม วรวิหาร มีที่ดินเพียง ๓๘ ไร่เศษเท่านั้น มีหนี้สินรุงรัง กรมการศาสนาก็หลายล้าน ธนาการก็เยอะ พยายามค่อยๆผ่อนหนี้กรมการศาสนาและธนาการจนหมดหนี้ภายใน ๑ ปี แล้วจัดซื้อที่ดินใหม่ ๑๐๐ ไร่ สร้างอาคารเรียนโรงเรียนพุทธโสธรทั้งประถมและมัธยมเป็นอาคารทรงไทย มีช่อฟ้า ใบระกา มีรั้วล้อมรอบ^{๔๗} ปัจจุบันวัดโสธรวรารามมีเนื้อที่ประมาณ ๒๐๐ ไร่เศษ

วัดโสธรวราราม ไม่ปรากฏผู้สร้างและหลักฐานแน่นอนว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ไต เพียงแต่สันนิษฐานจากประวัติของหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป ประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๗ - ๒๓๑๓ ซึ่งปรากฏว่ามีวัดตั้งอยู่ก่อนแล้ว ตรงกับปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถึงตอนต้นสมัยกรุงธนบุรี จึงจัดได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง มีอายุประมาณ ๒๓๐ ปีขึ้นไป

มีประวัติเล่าว่า เดิมมีชื่อว่า “วัดหงส์” เพราะที่วัดมีรูปตัวหงส์เป็นไม้ติดอยู่บนปลายเสาสูงใหญ่ มีคำอธิบายเพิ่มเติมเรื่องเสาหงส์ไว้ว่า ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงด้านเหนือ ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งวัดอยู่เดิม ปัจจุบันถูกน้ำเซาะพังลงเป็นแม่น้ำไปหมดแล้ว^{๔๘} ต่อมาได้เกิดพายุใหญ่พัดหงส์บนยอดเสาทกลงมาเหลือแต่เสา ชาวบ้านจึงแก้ไขโดยเอาธงขึ้นไปแขวนแทน ชื่อ “วัดหงส์” จึงเปลี่ยนเป็น “วัด

^{๔๖}พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป งานประจำปีหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป”. ๒๕๐๕.

^{๔๗}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, (ที่ระลึกในงานพระราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), หน้า ๑๖.

^{๔๘}อนุสรณ์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ป.ส.ธ. รุ่น ๔ ปีการศึกษา ๒๕๔๐ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม, (ม.ป.ท., ๒๕๔๐. ที่ระลึกในงานวันปัจฉิมนิเทศ ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐), หน้า ๑.

เสาธง” ต่อมาเกิดพายุพัดเสาธงหักอีก ชื่อ “วัดเสาธง” จึงเปลี่ยนเป็น “วัดเสาทอง”^{๔๙} ครั้นหลวงพ่อบุญศรีได้มาประดิษฐานที่วัดนี้ “วัดเสาทอง” จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดโสทร”^{๕๐} ตามประวัติขององค์พระที่เป็นพี่น้องกันกับหลวงพ่อบ้านแหลม และหลวงพ่อดำ วัดบางพลี บางแห่งว่า คำว่า “วัดเสาทอง” นั้น เมื่อเรียกขานนานเข้าก็ค่อยๆ เพี้ยนและห้วนเข้าเลยเรียกกันว่า “โสทร” หรือ “โสธร” จนกระทั่งปัจจุบัน

มีคำอธิบาย คำว่า “โสทร” ไว้ว่า “โสทร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๙๓๒ แปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ในหนังสือสภาพจังหวัดฉะเชิงเทรา เรียบเรียงโดยหลวงประจำจังหวัดเขต ปลัดจังหวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้อธิบายนามวัดโสทรซึ่งแปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “ทำให้นึกถึงประวัติเดิมของพระพุทธรูปองค์นี้ในหนังสือเล่มหนึ่ง คือตำนานเรื่องหลวงพ่อบุญศรี คำกลอน ประพันธ์โดย นายเพ็ญ อยู่อินทร์ ซึ่งเป็นพ่อค้า แลคหบดีชื่อเสียงอยู่ในพื้นเมืองฉะเชิงเทราผู้หนึ่ง พิมพ์ขึ้นจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่ผู้แต่งก็ไม่มีรับรองยืนยัน คงอ้างแต่เพียงว่า แต่งตามข้อความปริมาที่รับคำบอกเล่าสืบต่อกันมา”^{๕๑}

ส่วนการเปลี่ยน คำว่า “โสทร” เป็น “โสธร” นั้นมีคำอธิบายไว้ว่า ชื่อวัดโสทรหรือวัดโสทร ปรากฏในเรื่องนำเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา นายตรี อมาตยกุล พิมพ์ลงในวารสาร ปีที่ ๖ เล่ม ๗ มีข้อความเกี่ยวกับชื่อวัดโสทรนี้ว่า “เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสวัดนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ยังทรงเขียนชื่อวัดนี้ว่า วัดโสทร ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นวัดโสธร เห็นจะเป็นในราวรัชกาลที่ ๖ นี้เอง แต่ยังหาหลักฐานวันเดือนปีที่เริ่มเปลี่ยนใหม่ไม่ได้” อย่างไรก็ตามปรากฏในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๖ หน้า ๑๐๕ พ.ศ. ๒๔๖๑ ลงเรื่องระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีน พ.ศ. ๒๔๕๙ ชื่อวัดโสธรได้เขียนไว้อย่างนี้แล้ว เห็นพอจะอนุมานได้ว่า ได้เปลี่ยนชื่อ “วัดโสทร” เป็น “วัดโสธร” ในราวต้นรัชกาลที่ ๖ ฉะนั้นผู้ที่เขียนชื่อ วัดโสธร เป็น วัดโสทร ภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๕๙ แล้ว น่าจะเกิดจากการสะกดผิดมากกว่าที่จะเจตนาเขียนเช่นนั้น

เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสมณฑลปราจีน ร.ศ. ๑๒๗ ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงมกุฎราชกุมาร ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับชื่อวัดโสธร ว่า “กลับมาแวะวัดโสทรซึ่งกรมดำรงฯ คิดจะแปลว่า ยโสธร จะให้เกี่ยวข้องแก่การที่ได้สร้างเมื่อเสด็จกลับจากไปตีเมืองเขมร แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถหรือเมื่อใดราวนั้น แต่เป็นที่น่าสงสัยเห็นด้วยใหม่นัก” พระราชปรารภตอนนี้ทำให้เกิดความคิดว่าชื่อวัดโสธรนี้จะเป็นการถูกต้องแล้ว หรือโดยได้ทรงระลึกถึงพระที่นั่งยโสธรมหาพิมานบรรยงค์ ในรัชกาลแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองได้ยกทัพไปตีเมืองเขมรได้ชัยชนะ ทรงพระราชดำริเฉลิมพระเกียรติด้วยถ้อยแบบปราสาทกับพระที่นั่งในเมืองยโสธรนครธมแล้วในกรุงศรีอยุธยา ทำให้สงสัยว่าจะตกตัว “ย” ไปเสียหรืออย่างไร คงเหลือแต่ “โสธร”

^{๔๙} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๑, เป็น วัดเสาธงทอง”

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน เป็น วัดศรีโสทร”

^{๕๑} พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบุญศรี งานประจำปีหลวงพ่อบุญศรี”. ๒๕๐๕.

เท่านั้น แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงปลงพระทัยจะเชื่อนัก เพราะทรงเห็นว่าวัดโสธรนี้ยังใหม่ ดังปรากฏตามพระราชปรารภดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า “โสธร” กับ “โยธธรมหาพิมาณบรยงค์” มิใช่เป็นสถานที่แห่งเดียวกัน มีที่มาและมีความต่างกันหนึ่ง อำเภอโยธธรมหาพิมาณบรยงค์ในปัจจุบันก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดโสธรนี้ เมื่อชื่อจะคล้ายคลึงกันก็ตาม คำว่า “โยธธรมหาพิมาณบรยงค์” เดิมอำเภอโยธธรมหาพิมาณบรยงค์เรียกว่า อำเภอโยศ เพราะเป็นเมืองชื่อว่า “โยศสุนทร” ตั้งขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๘๐ ภายหลังเปลี่ยนเป็นเมืองโยธธรมหาพิมาณบรยงค์ แล้วยุบเป็นอำเภอเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๙๔^{๕๒}

ความหมายของคำว่า “โสธร” ที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ มีคำอธิบายไว้ว่า คำนี้มีความหมายว่า “บริสุทธิ์” หรือ “ศักดิ์สิทธิ์” คงจะเนื่องมาจากการที่หลวงพ่อดำเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีรูปทรงสวยงามนั่นเอง และผู้รู้บางท่านยังกล่าวอีกด้วยว่า “โสธร” เป็นนามศักดิ์สิทธิ์ “โส” เป็นอักษรสำเร็จรูป ป้องกันสรรพทุกข์ สรรพโรค สรรพโรคร และสรรพภัยทั้งปวง “ธ” เป็นพยัญชนะอำนาจ มีตบะเดชานุภาพ และ “ร” เป็นอักษรมหานิยม อันเป็นที่ชื่นชมของเทวดาและมนุษย์ แม้เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จไปตรวจการคณะสงฆ์ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้เสด็จที่วัดโสธร ก็ยังทรงวินิจฉัยว่า “ผู้ที่ให้ชื่อวัดนี้ว่า “วัดโสธร” นั้น ไม่ใช่เป็นคนไม่มีความรู้ เพราะชื่อนี้เป็นชื่อที่ไพเราะ ทั้งแปลก็ได้ความหมายดีด้วย”

ถ้าพิจารณาจากทำเลที่ตั้ง วัดโสธรวรารามเป็นวัดที่มีลักษณะดี เพราะตั้งอยู่บนแหลมสถานที่ตั้งของวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ธรณีสัณฐานในการรักษาศาสนาสืบต่อไป ตามธรรมเนียมจีน สถานที่ตั้งที่ดีเช่นนี้เรียกว่า “ที่มังกร” ซึ่งมีคำทำนายทายทักว่า หากพระพุทธรูปได้ประทับ ณ สถานที่แห่งนี้ จะเกิดรัศมีบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ในอันที่จะรักษาบ้านเมืองและสืบทอดพระพุทธศาสนาสืบต่อไป คงจะเป็นด้วยเหตุนี้หลวงพ่อดำพุทธโสธรจึงได้ตัดสินใจขึ้นประทับ ณ วัดหงส์ในเดือนยี่ดัดต่อเดือนสามตามตำนาน^{๕๓}

แต่เดิมวัดโสธรเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร มีนามว่า “วัดโสธรวราราม วรวิหาร” เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

สำหรับการแบ่งชั้นและชนิดของพระอารามหลวงนั้น มีคำอธิบายว่า การลำดับเกียรติพระอารามหลวงนั้น เริ่มเมื่อรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นเอก ชั้นโท และ ชั้นตรี แต่ละชั้นยังแบ่งออกเป็นชนิดต่าง ๆ กัน ดังนี้

ชั้นเอก แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร
๒. ราชวรวิหาร
๓. วรมหาวิหาร

ชั้นโท แบ่งออกเป็น ๔ ชนิด คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร

^{๕๒}อ้างแล้ว, พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๒.

^{๕๓}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๒.

๒. ราชวรวิหาร

๓. วรมหาวิหาร

๔. วรวิหาร

ชั้นตรี แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชวรวิหาร

๒. วรวิหาร

๓. สามัญ (ไม่มีสร้อยนามต่อท้ายชื่อวัด)

ชื่อแต่ละชนิดนั้น สำหรับต่อท้ายนามวัด เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ชื่อชนิดต่างๆ ที่ต่อท้ายนามวัดนั้นซ้ำกัน เช่น ชั้นเอกกับชั้นโท ฉะนั้น จะถือเอาชื่อชนิดนั้นๆ เป็นเครื่องกำหนดว่าเป็นวัดชั้นเอก ชั้นโท ที่เดียวไม่ได้ นอกจากจะทราบว่าเป็นชนิดไหนเท่านั้นเอง

ประวัติ หลวงพ่อโสธร

พระพุทธรูป หรือ หลวงพ่อพุทธรูป หรือหลวงพ่อโสธร คือพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนนับถือเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ หลวงพ่อพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรวราราม วรวิหาร ตามตำนานกล่าวว่า

พระพุทธรูปเดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่ถือเลศแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อทรงมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อมีความกว้างของพระเพลา (หน้าตัก) ๓ คอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง^{๕๔}

ประวัติการก่อสร้างหลวงพ่อพุทธรูป มีการเล่าขานกันสืบต่อมาว่า ในสมัยลานช้าง-ลานนา เศรษฐีพี่น้อง ๓ คน ซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือ มีจิตเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปเพื่อเสริมสร้างบารมีและเพิ่มพูนผลานิสงส์ จึงได้เชิญพราหมณ์มาทำพิธีหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามวันเกิด อันมีปางสมาธิ ปางสะดุ้งมาร และปางอุ้มบาตร แล้วทำพิธีบวงสรวงขุมนมเทวดาตามโหราศาสตร์ เพื่อทำพิธีปลุกเสกแล้วอัญเชิญเข้าสู่วัด^{๕๕}

^{๕๔}อ้างแล้ว, เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า

^{๕๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

ส่วนประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อโสธรที่ได้มาประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรวราราม นั้น มีหนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด จึงนำมาทั้งหมดเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้พิจารณา ดังนี้

ในกาลต่อมา ได้เกิดยุคเข็ญขึ้น พม่าได้ยกทัพมาตีไทยหลายครั้งหลายหน จนครั้งสุดท้ายคือประมาณครั้งที่ ๗ กิติเมืองแตก และได้เผาบ้านเผาเมืองตลอดจนวัดวาอารามต่างๆ หลวงพ่อ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน^{๕๖}

เหตุการณ์ในตอนนี้ หลายเล่มว่า ในที่สุดมาผุดขึ้นในลำแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลสัมปทวน และแสดงปาฏิหาริย์ลอยน้ำและทวนน้ำได้ทั้ง ๓ องค์ ประชาชนชาวสัมปทวนได้พบเห็นจึงช่วยกันเอาเชือกพรวนมลิลาผูกมัดที่องค์พระพุทธรูปหล่อทั้งสามองค์นั้น แล้วช่วยกันฉุดลากขึ้นฝั่งด้วยจำนวนผู้คนประมาณ ๕๐๐ คน ก็ฉุดขึ้นไม่ได้ เชือกขาด ไม่สำเร็จตามประสงค์พากันเลิกไป ครั้นแล้วพระพุทธรูปหล่อทั้ง ๓ องค์นั้นก็จมหายไป สถานที่ที่พระสามองค์ลอยน้ำและทวนน้ำได้นี้เลยได้ชื่อว่า “สามพระทวน” ต่อมาเรียกกันว่า “สัมปทวน” ได้แก่ แม่น้ำหน้าวัดสัมปทวน อำเภอเมืองฉะเชิงเทราทุกวันนี้ ต่อจากนั้นพระทั้งสามองค์ก็ลอยล่องตามแม่น้ำบางปะกงเลยผ่านหน้าวัดโสธรไปถึงคู้้งน้ำใต้วัดโสธร แสดงฤทธิ์ผุดขึ้นให้ชาวบ้านบางนั้นเห็นและแสดงฤทธิ์เข้าไปในคลองหนึ่งในบางนั้น ชาวบ้านได้ช่วยกันฉุดขึ้นฝั่งทำนองเดียวกับชาวบ้านสัมปทวน แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงเรียกหมู่บ้านและคลองนั้นว่า “บางพระ” มาจนทุกวันนี้ จากนั้นพระพุทธรูปทั้งสามองค์ ก็ได้แผลงฤทธิ์ลอยทวนน้ำขึ้นมา และลอยวนอยู่ที่หัวเลี้ยวตรงหักกองพันทหาร ช.๑ พัน ๒ รอ. จังหวัดฉะเชิงเทรา และแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปในคลองเล็กๆ ตรงข้ามกองพันทหารช่างนั้น สถานที่ลอยวนอยู่นั้นเรียกว่า “แหลมหัววน” และคลองนั้นก็ได้นามว่า “คลองสองพี่น้อง” (สองพี่สองน้อง) หลังจากนั้นองค์พี่ใหญ่ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ไปลอยอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนสามเสน ประชาชนประมาณสามแสนช่วยกันฉุดก็ไม่สำเร็จ แล้วล่องลอยไปผุดขึ้นที่ลำแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม ประชาชนชาวประมงอาราธนาขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดบ้านแหลม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” ทุกวันนี้ เป็นที่เคารพนับถือบูชาว่าเป็นพระศักดิ์สิทธิ์เท่าๆ กับหลวงพ่อโสธร ส่วนองค์สุดท้ายล่องลอยไปผุดขึ้นที่วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และชาวบ้านบางพลีได้เชิญประดิษฐานอยู่ที่วัดบางพลีนั้น ชื่อว่า “หลวงพ่อดโต” ก็ปรากฏว่ามีผู้เคารพนับถือเป็นอันมาก^{๕๗}

เหตุการณ์ตอนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มีบางเล่มจัดลำดับไม่ตรงกัน คือ (เมื่อล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน) ...จนกระทั่งถึงแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงบริเวณที่ปัจจุบันเรียกว่า “สามเสน” จึงได้แสดงอภินิหารลอยให้ชาวบ้านชาวเมืองเห็น ชาวบ้านนับแสนๆ คนได้ทำการฉุดหลวงพ่อทั้ง ๓ องค์ ถึง ๓ วัน ๓ คืน ก็ฉุดไม่ขึ้น ตำบลนั้นได้ชื่อว่า “สามแสน” ซึ่งต่อมาได้เพี้ยนเป็น “สามเสน”

หลวงพ่อทั้ง ๓ องค์ ลอยเข้าสู่พระโขนง ลัดเลาะจนไปถึงแม่น้ำบางปะกง ผ่านคลองซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “คลองชักพระ” ก็ได้แสดงอภินิหารลอยขึ้นมาให้ชาวบ้านเห็นอีกครั้ง ชาวบ้าน

^{๕๖}อ้างแล้ว, เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), *โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว*, หน้า ๓๔.

^{๕๗}พระมหาวชิตร จันทปชโชโต และพระมหาลิขิต ฤทธิพนฺธ, *ประวัติหลวงพ่อโสธร กับการสร้างพระอุโบสถ*, (พิมพ์ในงานฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา วัดโสธร ๒๕๐๐), หน้า ก - ข.

ประมาณ ๓ พันคนพยายามชักพระขึ้นจากน้ำ ก็ไม่สำเร็จ คลองนี้จึงได้นามว่า “คลองชักพระ” ต่อมา ทั้ง ๓ องค์ได้ลอยทวนน้ำต้อขึ้นไปทางหัววัดอีก สถานที่นั้นจึงเรียกว่า “วัดสามพระทวน” ซึ่งต่อมา เรียกเพี้ยนเป็น “วัดสัมปทวน”

องค์หลวงพ่อดำลอยต่อไปตามลำน้ำบางปะกง เลี้ยวผ่านหน้าวัดโสธรไปจนถึงคู้้งน้ำใต้ วัดโสธร แล้วแสดงอภินิหารให้ชาวบ้านเห็นอีก ชาวบ้านได้ช่วยกันฉุดก็ยังไม่สำเร็จ จึงได้เรียกหมู่บ้าน และคลองนั้นว่า “บางพระ” ต่อจากนั้น ก็ลอยทวนน้ำวนอยู่หัวเลี้ยวตรงกองพันทหารช่างที่ ๒ สถานที่ลอยวนอยู่นั้นจึงเรียกว่า “แหลมห้ววน” และคลองก็ได้ชื่อว่า “คลองสองพี่น้อง” มาจนทุกวันนี้^{๕๘}

หลวงพ่อพุทธโสธรองค์กลาง^{๕๙} มีประวัติกล่าวถึงการขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธรไว้ว่า...เมื่อลอยตามน้ำมาจากแหลมห้ววนดังกล่าวแล้ว ก็มาผุดขึ้นทำหน้าวัดโสธร กล่าวกันว่าประชาชนจำนวนมากทำการฉุดลากขึ้นไม่สำเร็จ แต่ได้มีอาจารย์ผู้หนึ่งมีความรู้ทางไสยศาสตร์ทำพิธีตั้งศาลเพียงตา บวงสรวง แล้วเอาด้ายสายสิญจน์คล้องกับพระหัตถ์หลวงพ่อดำอยู่เหนือขึ้นมาบนฝั่ง นำไปประดิษฐานในวิหารสำเร็จตามความประสงค์แล้วก็จัดให้มีการฉลองสมโภช และให้นามหลวงพ่อดำว่า “พระพุทธโสธร” หรือ “หลวงพ่อดำโสธร”^{๖๐}

ส่วนหลักฐานการประดิษฐานที่วัดโสธรของหลวงพ่อพุทธโสธรเมื่อปีใดไม่มีปรากฏ มีเพียงการคาดคะเนจากประวัติของหลวงพ่อดำบ้านแหลม คือ...พระพุทธโสธรจะประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรแต่เมื่อไร นานก็ปีมาแล้ว ไม่มีหลักฐานยืนยัน เป็นแต่คำบอกเล่าปรัมปราเกี่ยวพันกันกับพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์อีก ๒ องค์ คือ หลวงพ่อดำบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม และหลวงพ่อดำ วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และว่าพระพุทธรูปทั้ง ๓ รูปนี้เป็นพระพี่พระน้อง ล่องลอยน้ำมาพร้อมกันจากทางเหนือของประเทศไทย ปรากฏในประวัติหลวงพ่อดำบ้านแหลม ซึ่งท่านเจ้าคุณพระกวีวงศ์ เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงครามว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ ชาวประมงไปต้อนได้หลวงพ่อดำบ้านแหลม (องค์พี่ใหญ่) มาประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธร ราว พ.ศ. ๒๓๐๗ คราวเดียวกับหลวงพ่อดำบ้านแหลม^{๖๑}

บางแห่งว่า..หลวงพ่อดำนั้น ได้แสดงอภินิหารลอยมาขึ้นที่หน้าวัดหงส์...และนำมาประดิษฐานที่วิหารวัดหงส์ได้เป็นผลสำเร็จตามความประสงค์ เมื่อวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในราวปี พ.ศ. ๒๓๑๓ อันเป็นสมัยต้นกรุงธนบุรีนั่นเอง^{๖๒}

เรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อดำนั้น นักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นที่น่าสนใจแตกต่างกันออกไป คือ...ความเห็นแตกต่างระหว่างนักโบราณคดี ข้อเสนอฐานของผู้ทรงคุณวุฒิและคำบอกเล่าสืบต่อๆ กันมา ดังจะได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นต่อไปนี้

^{๕๘} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), *โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว*, หน้า ๓๖.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗ เป็น “องค์สุดท้าย”.

^{๖๐} พระมหาวชิตร จันทบุษโยโต และพระมหาสิทธิ ลิกขิตนโน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

^{๖๑} พระมหาวชิตร จันทบุษโยโต และพระมหาสิทธิ ลิกขิตนโน, *ประวัติหลวงพ่อดำโสธร กกับการสร้างพระอุโบสถ*, หน้า ก.

^{๖๒} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), *โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว*, หน้า ๓๗.

ก. ความเห็นของนักโบราณคดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสสมณชลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอนี่นั้น คือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอจะสรุปได้ว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระศิลา (แลง) ไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา และคงจะมาจากที่อื่น

นอกจากพระบรมราชวินิจฉัยดังกล่าวแล้ว ยังมีนักโบราณคดีสองท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธรูป ดังนี้ คือ

(๑) หลวงรณสิทธิพิชัย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้บันทึกไว้ในเรื่องการสำรวจของโบราณในเมืองไทยเกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์นี้ “...หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๑.๖๕ เมตร สูง ๑.๙๘ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่บูรณะขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และช่างผู้บูรณะนั้นเข้าใจว่าจะเป็นฝีมือช่างผู้เคยมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคอีสาน ประวัติที่ข้าพเจ้าจะฟังกล่าวได้นั้นมีเพียงเท่านี้ และที่กล่าวนี้ก็กล่าวโดยอาศัยวัตถุที่เห็นเท่านั้น”

เหตุผลที่สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปองค์นี้ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในฐานะที่นายมานิต วาลิโกดม ภัณฑารักษ์เอกของกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้ร่วมเดินทางไปสำรวจโบราณวัตถุกับหลวงรณสิทธิพิชัยในครั้งนั้นด้วย ได้ชี้แจงว่าที่สันนิษฐานเช่นนั้นก็โดยสังเกตจากวงพระพักตร์ ชายสังฆาฏิ ทรวงทรง และลีลาในการสร้าง โดยเฉพาะช่างฝีมือทางภาคอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม่สู้จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมายนัก

(๒) นายมนตรี อมาตยกุล อดีตหัวหน้ากองประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ให้ทัศนะไว้ในเรื่องนำเที่ยวฉะเชิงเทรา กล่าวความไว้ตอนหนึ่งว่า “..พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ลงรักปิดทอง มีขนาดสูง ๑๐ เมตร ๙๘ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร เท่าที่ตรวจดูรูปทรงภายนอกซึ่งลงรักปิดทองไว้ ปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูปฝีมือช่างแบบล้านช้าง หรือซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระลาว” พระพุทธรูปแบบนี้นิยมทำกันมากที่เมืองหลวงพระบางในประเทศอินโดจีน ฝรั่งเศส และทางภาคอีสานของประเทศไทย”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเห็นของนักโบราณคดีอีกสองท่านที่ได้กล่าวนามมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า หลวงพ่อโสธรไม่ได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ได้นำมาจากที่อื่น เพราะพระพุทธรูปองค์นี้ทำด้วยศิลาแลง พระพุทธรูปเป็นฝีมือแบบขาล้านช้างหรือที่เรียกว่า “พระลาว” ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ข. ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิ ตามพุทธประวัติของพระพุทธโสธร จัดพิมพ์โดยนายทองใบ ภูพันธ์ ณ สำนักวัดพิบูลเงิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ได้บรรยายข้อสันนิษฐานไว้ดังต่อไปนี้ โดยได้จากการสัมภาษณ์กับท่านเจ้าคุณเทพกวี อดีตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี วัดเทพศิรินทราวาส ว่า ขณะที่ท่านเจ้าคุณเทพกวี ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะ

มณฑลปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ความต้องกันเป็นส่วนมากว่า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรปัจจุบันนี้ เดิมทีเสด็จปาฏิหาริย์ลอยมาตามกระแสน้ำจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิแกะด้วยฝีมือหยาบๆ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒ คืบเศษ ไม่มีพุทธลักษณะงดงามอะไร ข้อที่ว่าจะลอยมาจากแห่งหนตำบลไหน ตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่มีใครสอบสวนได้ความ ส่วนที่ว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยตามน้ำมาจริงหรือไม่ นั้น ท่านเชื่อว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจริง เพราะเชื่อว่าลอยน้ำได้และท่านยังมีเหตุผลพอจะสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่แกะด้วยไม้โพธิ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือชาวเวียงจันทน์หรือลาว นครเชียงรุ่ง หรือลาวโซ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเคยทราบมาว่าพวกลาวชาวพื้นเมืองที่กล่าวนี้นิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้โพธิ์ และน่าจะคิดว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง และได้สันนิษฐานต่อไปว่าน่าจะลอยมาจากตำบลใดตำบลหนึ่งในท้องที่อำเภอพนมสารคาม อยู่ตอนเหนือของจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้นไป โดยท้องที่สองฟากฝั่งแม่น้ำบางปะกงตอนนี้ ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ถึง พ.ศ. ๒๓๙๔ ต่อเนื่องกันมาถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีสงครามติดพันกับแคว้นต่างๆ ในความอารักขาของอินโดจีน ฝรั่งเศส เช่น เมืองเวียงจันทน์ เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง และลาวโซ่ง เหล่านี้เร่ร่อนอยู่ชานาน เมื่อกองทัพฝ่ายใดตีดินแดนของข้าศึกได้ ก็กวาดต้อนผู้คนพลเมืองตลอดจนเสบียงอาหาร ช้าง ม้า โค กระบือ และอาวุธยุทโธปกรณ์ในดินแดนของข้าศึกที่ยึดได้ ส่งเข้ามาควบคุมรักษาไว้ในดินแดนของตนและให้ครอบครัวพลเรือนเหล่านั้นตั้งรกรากทำมาหากินอยู่เป็นหมู่เป็นพวก อยู่ภายในเขตที่อันมีกำหนดจนกว่าสงครามจะสงบ และมีการเจรจาแลกเปลี่ยนเชลยกันภายหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องที่ตำบลต่างๆ ในอำเภอพนมสารคามนี้ แต่ก่อนพื้นที่ราบเป็นป่าไม้กระยาเลณนานาชนิด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุต่างๆ เช่น แร่ตะกั่ว แร่เหล็ก และอื่นๆ อยู่เป็นอันมาก ในท้องที่ที่กล่าวนี้นี้มีครอบครัวลาวเวียงจันทน์ตั้งรกรากทำมาหากินอยู่หลายร้อยครัวเรือน ตลอดมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบันก็ยังปรากฏว่าครอบครัว ลูกหลานเหลนตั้งถิ่นฐานบ้านช่องกลายเป็นคนพื้นเมืองไปเลย เข้าใจว่าครอบครัวที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยนี้เอง ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้โพธิ์ หรือมิฉะนั้นก็อาจสร้างมาจากเมืองเวียงจันทน์หรือแคว้นลาวแคว้นใดแคว้นหนึ่งที่กล่าวข้างต้น เมื่อเจ้าของถูกกองทัพไทยกวาดต้อนเอาตัวมาก็เลยอาราธนาพระพุทธรูปองค์นี้มาด้วย เพื่อช่วยป้องกันอันตรายภัยพิบัติอันจะพึงบังเกิดขึ้นเมื่อตนต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองมารดร ต่อมาจะเป็นโดยบังเอิญหรือโดยเจตนาอย่างไรก็ยากที่จะสันนิษฐาน พระพุทธรูปจึงเสด็จลอยตามน้ำมาจนถึงวัดแหลมหัววน ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ อยู่ในปัจจุบันนี้ และในที่สุดพระสงฆ์และชาวบ้านไปพบพระพุทธรูปลอยน้ำอยู่ จึงอาราธนาขึ้นมาประดิษฐานไว้ ณ พระอุโบสถวัดโสธร แล้วเลยถวายพระนามไปตามชื่อของวัดโสธรแต่นั้นเป็นต้นมา

ค. คำบอกเล่าสืบต่อกันมา นอกจากที่ปรากฏในตำนานเรื่องหลวงพ่พุทธรูป กลอนประพันธ์โดย นายเพิ่ม อยู่อินทร์ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ได้ปลอมแปลงเป็นพระพุทธรูปเสด็จลอยมาตามลำน้ำบางปะกง เพื่อจะลองตีคนทางใต้ นอกจากนั้นแล้ว นายทองใบ ภูพันธ์ สำนักวัดพิบูลเงิน ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธประวัติของพระพุทธรูป ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ เจ้าคุณเทพ กวี วัดเทพศิรินทร์ ความอีกตอนหนึ่งว่า “...ในระหว่างที่ฉันดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอยู่ ทราบจากคนพื้นเมืองจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีอายุสูงๆ ว่าพระพุทธรูปนั้น เมื่อมีกิตติศัพท์แพร่หลายเลื่องลือ

ไปตามท้องถิ่นต่างๆ แล้ว พระภิกษุสงฆ์ในวัดโสธรตลอดจนทายาททายิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในอภินิหารอันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปต่างพากันปริวิตกเกรงกลัวไปว่า สักวันหนต้งอาจมีผู้ลักลอบเอาพระพุทธรูปไปเสียที่อื่น ฉะนั้น จึงพร้อมใจกันจัดสร้างพระพุทธรูปจำลองแบบไม้ธรรมดาขึ้น แล้วนำเอาไปสวมครอบปิดบังพระองค์จริงของพระพุทธรูปไว้เสียภายใน เพื่อเป็นการพรางตา และต่อมาจะเป็นด้วยเห็นว่าพระพุทธรูปจำลองด้วยไม้ที่ทำมาแล้วครั้งก่อน ยังไม่เป็นการปลอดภัยเพียงพอที่จะป้องกันไม่ให้โจรผู้ร้ายมาลักหรือจะอย่างไรไม่ปรากฏชัด จึงได้มีการทำพระพุทธรูปแบบไม้ชนิดเดียวกับครั้งก่อน แต่มีขนาดใหญ่กว่าขึ้นอีกเป็นครั้งที่สอง และแล้วก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับครั้งก่อน แต่แรก คือ เอาสวมครอบซ้อนพระพุทธรูปจำลองครั้งแรกลงไปอีกชั้นหนึ่ง ในกาลต่อมาจะเกิดความคิดพิเศษอะไรขึ้นมากกว่าครั้งก่อนๆ จึงปรากฏคราวนี้ได้ใช้ปูนพอกทับพระพุทธรูปจำลองเมื่อครั้งที่สองเสียแน่นหนาใหญ่โต จะประจักษ์แก่ผู้ที่ไปนมัสการปัจจุบันนี้ว่า พระพุทธรูปมีขนาดหน้าตักกว้างถึง ๓ ศอกเศษ ซึ่งความจริงพุทธศาสนิกชนรุ่นเราๆ หาได้เคยเห็นพระพุทธรูปพระองค์จริงไม่”

ประวัติของหลวงพ่อโสธรมีความเป็นมาอย่างไร ได้สร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยใด เป็นพระพุทธรูปที่ทำด้วยศิลาแลงหรือทำด้วยไม้ ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือมาจากที่อื่นนั้นย่อมนำความยุ่งยากมาสู่ผู้เรียบเรียงเป็นอันมาก เพราะปราศจากหลักฐานที่ชัดเจนไว้แน่นอน ส่วนมากเป็นเรื่องบอกเล่าสืบทอดกันมา ยิ่งนานวันคำบอกเล่าอาจเพิ่มเติมหรือขยายความออกไปอีกได้ ทศนะที่ได้จากคำบอกเล่าจึงมีน้ำหนักที่รับฟังได้น้อยที่สุดหรือแทบจะรับฟังไม่ได้เลย ที่ได้นำมาเขียนลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็เพื่อให้ประวัติของหลวงพ่อโสธรสมบูรณ์ครบถ้วนเท่านั้น...มีทศนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับประวัติที่มาของหลวงพ่อโสธร โดยมีเหตุผลและหลักฐานที่ตนเชื่อถือว่าจะเป็นเช่นนั้นจะเป็นเช่นนี้ ดังเช่นท่านเจ้าคุณเทพวิ อติตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เป็นต้น... ทศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องakorปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะได้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรรู้นั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปมีได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบล้านช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อเสนอพื้นฐานของผู้ทรงคุณวุฒิที่ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทศนะอื่นๆ ทั้งหมด^{๖๓}

งานนมัสการหลวงพ่อโสธร^{๖๔}

หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปที่เชื่อถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปนมัสการอย่างเนืองแน่นทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันเสาร์ วันอาทิตย์และวัด

^{๖๓} พระมหาวิเชียร สิริวิฑูโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๗-๑๒, อ้างถึงใน กิจจาวัฒน์สินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อพระพุทธรูปโสธร งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทธรูปโสธร”. ๒๕๐๕.

^{๖๔} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), โสธรวารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, (ที่ระลึกในงานพระราชพิธียกยอฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), หน้า ๕๐.

หยุดราชการ ยิ่งในวันเทศกาลสำคัญและงานนักขัตฤกษ์ด้วยแล้ว มีผู้มานมัสการหลวงพ่อโสธร นับเป็นจำนวนแสนๆ คนเลยทีเดียว นับว่าเป็นงานเฉลิมฉลองทางศาสนาอันมโหฬารยิ่งงานหนึ่งในภาคตะวันออกของไทย

งานเทศกาลหลวงพ่อโสธร ปีหนึ่งมี ๓ ครั้ง กำหนดทางจันทรคติได้ตามลำดับ คือ

งานเทศกาลกลางเดือน ๕ ซึ่งถือว่าเป็นงาน “วันเกิดหลวงพ่อโสธร” จัดขึ้นรวม ๓ วัน ๓ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ จนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ เทศกาลนี้เรียกได้ว่ามีมาก่อนงานเทศกาลอื่น ถือว่าเป็นงานสมโภช วันคล้ายวันที่อาราธนาหลวงพ่อขึ้นจากน้ำและอัญเชิญท่านมาประดิษฐานที่วัดโสธร

ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ชาวแปดริ้วจะแห่หลวงพ่อทางบกไปตามหมู่บ้านใกล้ๆ วัด แล้วอัญเชิญองค์ท่านกลับมายังวิหาร ครั้นตกเย็นพระสงฆ์ก็จะเจริญพระพุทธมนต์ ในวันรุ่งขึ้นคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จะมีการทำบุญใส่บาตรฉลอง เวียนเทียน และสงฆ์หลวงพ่อ มหรสพสมโภชประจำคือละคร หรือลิเก และจั่ว ที่น่าสังเกตก็คืองานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อทุกคราวจะมีมหรสพไทยและจีนคู่กันเสมอ ไม่เคยเว้นเพราะถือว่าประชาชนทั้งชาวไทยและจีนได้ร่วมใจกันอาราธนาหลวงพ่อขึ้นจากน้ำ

งานเทศกาลกลางเดือน ๑๒ จัดขึ้น ๕ วัน ๕ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๑๒ ค่ำ ไปจนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ งานเทศกาลนี้จัดมานานกว่าร้อยปีแล้ว คือเริ่มมีขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๓๔

ผู้ริเริ่มจัดงานกลางเดือน ๑๒ คือ ไต้โพรพีย์ เจ้าของละครคลองโสธร มูลเหตุมีอยู่ว่า ในปีนั้น ประชาชนชาวโสธรประสบทุกข์ภัยข้าวยากมากแพง ฝนแล้ง ข้าวและผลหมกรากไม้ไม่ได้ผล โรคห่า (อหิวาต์) และโรคพุพอง (ฝีดาษ) ระบาดทั่วไป ผู้คนและสัตว์เลี้ยล้มตายเป็นอันมาก ประชาชนทั้งบ้านเรือนไร่นาเพื่อหนีโรคภัย ผู้เจ็บป่วยไปไม่ไหวก็รอวันตายเพราะหาหมอรักษาได้ยาก บรรดาคนที่ป่วยเหล่านั้นถึงตนไม่ป่วยเองก็ญาติมิตรป่วย เมื่อถึงคราวเข้าตณจนเช่นนี้ บรรดาพุทธศาสนิกชนจะมีอะไรเป็นที่พึ่งยิ่งไปกว่าพระ ต่างคนจึงพากันบนบานศาลกล่าวต่อหลวงพ่อให้ช่วยลูกช้างด้วย บ้างก็ขอยาตีหลวงพ่อ คือขี้ธูปบ้าง น้ำมันธูปบ้าง ดอกไม้ที่บูชาบ้าง รับมาทาน มาทา บ้างก็บนบานว่าถ้าหายแล้วจะปิดทอง บ้างก็บนบานด้วยละครและมหรสพสมโภช คนไทยบนด้วยลิเกและละครแก๊บน ฝ่ายคนจีนก็บนจั่ว ล่อโก๋ สิ่งใด ฯลฯ ความศรัทธาของหลวงพ่อเป็นเรื่องมหัศจรรย์ยิ่งนัก จู่ๆ ฟ้าฝนซึ่งแห้งแล้งอยู่นานก็โปรายปรายลงมา นำพาให้ประชาชนเบิกบาน แผ่นดินชุ่มชื้นโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ หายเป็นปลิดทิ้ง ชาวบ้านชาวเมืองจึงร่วมกับนายทรัพย์จัดงานฉลองสมโภชหลวงพ่อครั้งใหญ่เพื่อแก้บน

แรกทีเดียว งานเทศกาลเดือนนี้มี ๓ วัน คือวันขึ้น ๑๔ - ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ จึงได้จัดเพิ่มอีก ๒ วัน คือวันขึ้น ๑๒ - ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ จึงรวมทั้งสิ้นเป็น ๕ วัน และถือปฏิบัติสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีการแห่หลวงพ่อทางบก วันขึ้น ๑๕ ค่ำ มีการแห่ทางน้ำ และวันแรม ๑ ค่ำ ซึ่งเป็นงานวันสุดท้าย มีการเวียนเทียนและสงฆ์หลวงพ่อ

สำหรับการแห่หลวงพ่อทางเรื่อนั้น เดิมทีเดียวไม่มีการแห่หลวงพ่อทางเรือลงไปถึงตำบลท่าพลับ (โรงสีล่าง) และที่อำเภอบ้านโพธิ์ แต่เนื่องจากนายทรัพย์ผู้เป็นโต้โผละครอาชีพร้างกล่าว ซึ่ง

ชาวบ้านเรียกกันว่า “ไต้โพรพย์”^{๖๕} ได้นำละครไปแสดงในที่ต่างๆ เมื่อประมาณ ๙๐ ปีมาแล้ว ได้นำละครไปแสดงที่โรงบ่อนท้ายตลาดโรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ อำเภอบ้านโพธิ์ ขณะที่ลูกสาวไต้โพรพย์กำลังแสดงละครอยู่ได้มีสมัครพรรคพวกของผู้มีอิทธิพลอยู่ในขณะนั้นอุ้มลูกสาวไต้โพรพย์ไปทั้งที่มีเครื่องละคร ไต้โพรพย์ไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น นอกจากจะหันเข้าพึ่งบารมีหลวงพ่อโสธร โดยบนบานว่าถ้าได้ลูกสาวกลับคืนมาจะแห่หลวงพ่อมาสมโภชที่โรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ ด้วยบุญญาภิบาลของหลวงพ่อโสธรทันตาเห็น ไต้โพรพย์ก็ได้ลูกสาวกลับคืนมาภายใน ๓ วัน นับแต่นั้นมาก็ได้มีการแห่หลวงพ่อโสธรทางเรือมาถึงโรงสีล่าง แล้วแห่ต่อไปถึงอำเภอบ้านโพธิ์เป็นประจำสืบมาจนบัดนี้^{๖๖}

งานเทศกาลตรุษจีน จัดงานจันทคติของจีน คือตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ ปีใหม่ (ชีวอิด) ไปจนถึงวันขึ้น ๕ ค่ำ (ชีวโหวง) รวม ๕ วัน ๕ คืน ถ้าเทียบเป็นเดือนไทยก็คือราวเดือนยี่ หรือเดือน ๓

ในเทศกาลตรุษจีนนี้ มีประชาชนชาวจีนไปนมัสการหลวงพ่อบอกมากกว่าปกติ แรกเริ่มเดิมทีถึงเทศกาลตรุษจีนครั้งใด ชาวจีนจะจัดงานรื่นเริงถวายหลวงพ่อ มีจั่ว ล่อโก๊ และเซตสิ่งโต หัวหน้านานก็ทำหน้าที่ต้อนรับบริการเลี้ยงดูและจัดให้มีโรงทาน ต้มข้าวต้มให้เป็นทานตลอดงาน มีอยู่ช่วงหนึ่งทำงานนี้ถึงไปหลายปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๒ คณะกรรมการจัดงาน มีนายประพันธ์ (หจก) เจริญรุ่งเรือง เป็นประธานพร้อมด้วยสมาคมชาวจีน พ่อค้า ข้าราชการและประชาชนจึงได้จัดให้มีงานต้อนรับเทศกาลตรุษจีนขึ้นที่วัดโสธรเป็นการปิดศักราชใหม่ โดยกำหนดให้มีงาน ๕ วัน ๕ คืน มีทั้งการแห่หลวงพ่อบอกทางบกเพื่อประพรมน้ำพระพุทธรูปและอวยพรปีใหม่ในวันชีวอิด และจัดแสดงมหรสพทั้งจั่ว ลิเก และการละเล่นอื่นๆ เป็นการสมโภช งานเทศกาลตรุษจีนจึงกลายเป็นงานประจำของหลวงพ่อนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของหลวงพ่อโสธร^{๖๗}

ศรัทธาในกฤษฎาภิบาลและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธรเป็นที่ขจรขยายไปทั่ว อาจเป็นเพราะมนุษย์โดยทั่วไปยังมีความปรารถนาในเรื่องลาภยศสรรเสริญและความสุข ความเชื่อถือในพุทธานุภาพที่ช่วยคลายทุกข์ บารมีอันคุ้มครองให้เกิดความสุข และอัศจรรย์บันดาลที่ดลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นสิ่งที่ร้อยรัดจิตใจของผู้คนไว้อย่างแน่นเหนียว เมื่อใดที่เกิดความสิ้นหวังหรือทุกข์ร้อนในชีวิต ชาวบ้านมักใช้วิธีบนบานศาลกล่าวกับหลวงพ่อบอกที่ตนเคารพนับถือ เพื่อให้ได้สิ่งอันต้องประสงค์หรือเพื่อขจัดความทุกข์นั้น ครั้นเมื่อตนได้สิ่งอันประสงค์ ความเลื่อมในศรัทธาก็ยิ่งเพิ่มทวี จนองค์หลวงพ่อกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและที่พักพิงของคนไทยทั่วทั้งประเทศ

ตามหนังสือประวัติหลวงพ่อโสธร ที่ท่านพระราชเชมมาร (ก่อ เขมทสสี ป.ธ.๗) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสธรได้เขียนไว้ มีความตอนหนึ่งว่า เมื่อหลวงพ่อบอกได้มาประดิษฐานอยู่ในวัดโสธรแล้วประชาชนชาวเมืองนับถือมาก กล่าวกันว่าถ้าได้บอกหลวงพ่อบอกแล้วสินค้ายากก็ซื้อขายคล่องเป็นเทน้ำเทท่า ครั้นต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้นจึงมีผู้คนไปนมัสการมากขึ้น ผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่อบอก มักจะได้ผลสมความปรารถนาเป็นส่วนมาก มูลเหตุอีกอันหนึ่งที่ก่อกำเนิดความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อบอกได้แผ่ไพศาลไปในท้องที่ต่างเล่ากันว่า ในสมัยหนึ่ง

^{๖๕}ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๕

^{๖๖}พระมหาวชิธร สิริวัฒนโน, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑๕, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบอกพระพุทธรูปโสธร งานประจำปีหลวงพ่อบอกพระพุทธรูปโสธร”. ๒๕๐๕.

^{๖๗}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ), วัดโสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๕๖.

บ้านโสรเกิดทุกข์ภัย ข้าวยากมากแพง ฝนแล้ง ข้าวกล้าในนา ผลไม้ในสวนเหี่ยวแห้ง สัตว์พาหนะเกิดโรคระบาดล้มตาย ผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่เป็นโรคฝีดาษต่างพากันอพยพหนี ทั้งบ้านช่องเอาตัวรอด ในกาลครั้งนั้นยังมีบุรุษหัวหน้าครอบครัวหนึ่ง เมื่อเกิดโรคระบาดนี้ขึ้น ตนหาที่พึ่งไม่ได้ก็หันเข้าหาพระเป็นสรณะที่พึ่งยึดถือ จึงไปมีสการอธิษฐานบนบ้ายขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่โสรในพระอุโบสถ เอาข้าวบ้าง ดอกไม้เหี่ยวแห้งที่บูชาแล้วบ้าง กับทั้งอธิษฐานหยดเทียนขอน้ำมันต์จากหลวงพ่อบ้าง แล้วเอามากิน มาทาและอาบ ปรากฏว่าได้สมความปรารถนา โรคหายเป็นปกติ ด้วยความดีใจที่โรคหายสมความประสงค์ จึงจัดให้มีการสมโภชแก้บนถวาย แต่นั้นมา กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสรแก้แพรสะพัดไปในที่ต่างๆ กว้างขวางมากขึ้น จนเป็นที่เลื่องลือนับถือกันว่า “หลวงพ่โสรศักดิ์สิทธิ์” ผู้ใดปรารถนาสิ่งใดที่ชอบที่ควร ท่านก็ประสิทธิ์ประสาทให้สมความประสงค์ ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสมากมายเหลือจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้ จนในกาลต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองรโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในจังหวัดฉะเชิงเทราเข้าถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถอันเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่โสร ซึ่งแต่เดิมมากระทำที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) กระทำต่อๆ มาจนสิ้นสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสร แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้ทรงกล่าวไว้เมื่อครั้งเสด็จตรวจคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๕๙ ว่า พระประธานในพระอุโบสถวัดนี้ เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดนี้นับถือมาก มีคนมานมัสการไม่ขาด และมีการไหว้ประจำปี กำหนดในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถึงวันนี้ มีเรือมาเป็นอันมาก นอกจากไหว้พระ มีการออกธรรมาและแข่งเรือ^{๒๘}

จากความเชื่อของชาวพุทธ หลวงพ่พุทธโสรเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรอันยิ่งใหญ่ให้สรรพสัตว์ได้พำนักอาศัย กางกั้นสรรพภัยอันตรายและความเดือดร้อนรำเคี้ยว ดลให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นแพทย์ผู้วิเศษพยาบาลผู้อาพาธให้หายขาด เป็นสรณะที่พึ่งพิงของหมู่พุทธบริษัทผู้ถูกภัยคุกคาม เป็นผู้พยากรณ์ทำนายโชคชะตาวาสนา เป็นผู้บันดาลให้ทุกท่านผู้กราบหลวงพ่เป็นสัพพัญญู ผู้สำเร็จวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม และเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ ดังคำกลอนที่กล่าวว่า

ลูกหลวงพ่เฝ้าไข้หรือได้ป่วย	หลวงพ่ช่วยแก้หายคลายทุกหน
แสนประเสริฐพิชระงับแก้้อับจน	ท่วมฉนวนลือกันอุ้หุแทบพัง
บ้างก็บนการพนันเรื่องขันต่อ	ขอหลวงพ่แก้จนน้ำมันต์คลัง
ที่วัวควายหายไข้ป่วยช่วยระวัง	ชวานายังจะตกกล้าหาน้ำมันต์
พวกชวานาชาวสวนทุกถ้วหน้า	ต่างวันทาขอให้มืทวีผล
ได้สมมาดปรารถนามาทุกคน	ตลอดจนป้องกันภัยอันตราย
ไม่มีบุตรของสุดที่รัก	แจ้งประจักษ์เกิดบุตรตรงจุดหมาย
ขอบุตรหญิงได้หญิงชายได้ชาย	ได้สืบสายสมสกุลประยูรวงศ์
ลูกหลวงพ่โสภาหน้าหมดจด	ให้เขาหมดท่านไม่ห้ามตามประสงค์

^{๒๘}พระมหาวีเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสรสัมพันธ ๒๕๔๐, หน้า ๑๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่พระพุทธโสร งานประจำปีหลวงพ่พระพุทธโสร”. ๒๕๐๕.

ยังเหลือแต่หลังอกคอไม่ตรง	ท่านก็คงเลี้ยงไว้ไม่ให้เลย
มีบุตรหญิงนางสาวเขามาขอ	ถามหลวงพ่อดีสงหายรายลูกเขย
ชายขอหญิงมีมิตรไว้ชิดเชย	เขาก็เคยเสี่ยงคว่ำหงายไม้สองอัน
คนมาขอน้ำมนต์กันวันยังค่ำ	บ้างกระทำบนนี้้วยกตัวสั้น
เขาเสี่ยงโชคร้ายดีทุกวัน	ต่างชวนกันตั้งอุทิศบนปิดทอง
หญิงตั้งครรภ์ถ้วนกำหนดทศมาส	ประชากรราษฎร์ไทยจีนสิ้นทั้งผอง
ไปขอน้ำสะอาดได้สมใจปอง	ต้องปิดทองบนบานเรื่องการบุญ
บนสัสมาอาชีวะพระจึงช่วย	บนเจ็บป่วยคุณพระช่วยอุดหนุน
บนเรื่องบาปหยาบข้าการทารุณ	ไม่ให้คุณเกิดโทษไม่โปรดเอ๋ย ฯ

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง

หลวงพ่อดาววัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามปราน จังหวัดนครปฐม แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงวัดไร่ขิง ในเบื้องต้นนี้ขอกล่าวถึงประวัติวัดไร่ขิง ดังนี้

ประวัติ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง แต่เดิมเป็นวัดราษฎร์เล็กๆ แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ติดริมแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

อาณาเขตของวัดไร่ขิง มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔๐๐ ไร่ โดยเป็นที่ตั้งวัด ๑๕๐ ไร่ เป็นที่ธรณีสงฆ์ ๒๕๐ ไร่ แบ่งเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และที่ธรณีสงฆ์ ทิศเหนือด้านหน้าวัดมีเขื่อนกั้นริมแม่น้ำตลอดแนว ทิศใต้และทิศตะวันออกมีกำแพงล้อมตลอดพื้นที่ของวัด

ทิศเหนือ	จรดแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน)
ทิศใต้	จรดแนวทางรถยนต์ผ่านสนามกอล์ฟ
ทิศตะวันออก	จรดตำบลไร่ขิง
ทิศตะวันตก	จรดตำบลท่าตลาด

นามวัดและมูลเหตุการสร้างวัด

วัดไร่ขิง เป็นวัดหนึ่งตั้งอยู่ในตำบลไร่ขิง อำเภอสามปราน ในอดีตบริเวณนี้เล่ากันว่า มีชาวจีนปลูกบ้าน เมื่อมีชุมชนหนาแน่นมากขึ้น จึงมีการสร้างวัดเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้นวัดจึงได้ชื่อตามชื่อของหมู่บ้านหรือชุมชนว่า “วัดไร่ขิง” สืบมา ในราวปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสามปราน สมเด็จพระเจ้าได้เสด็จไปที่วัดไร่ขิง และได้ทรงตั้งชื่อใหม่ว่า “วัดมงคลจินดาราม” ทั้งได้ทรงวงเล็บชื่อเดิมไว้ท้าย จึงกลายเป็น “วัดมงคลจินดาราม (ไร่ขิง)” เมื่อกาลผ่านพันมานาน คงเป็นเพราะความกร่อนของภาษา จึงทำให้วงเล็บนั้นหายไป คงเหลือเพียงคำว่า “ไร่ขิง” ต่อท้ายคำว่า “มงคลจินดาราม” เลยต้องเขียนว่า “วัดมงคลจินดาราม-ไร่ขิง” แต่จะอย่างไรก็ตามในทางราชการ คงใช้ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง สืบมาจนทุกวันนี้

ผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัด

หนังสืองานเทศกาลนมัสการปิดทอง หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ และปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้กล่าวถึง “ประวัติ การสร้างวัดไร่ขิง” ไว้ว่า จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา จากคนรุ่นเก่าทราบว่า สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ซึ่งปีดังกล่าวจะอยู่ในระหว่างปลายรัชกาลที่ ๓ ต้นรัชกาลที่ ๔ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงประวัติของท่านมากนัก ดังนั้น ในที่นี้จึงขอนำประวัติของท่านมาบันทึกเอาไว้เพื่อเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า และความภาคภูมิใจในเกียรติประวัติของวัดไร่ขิงสืบไป เพราะพระผู้สร้างนั้นต่อมาได้รับโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งในเขตลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีแห่งนี้ก็มีอีกแห่งหนึ่งได้แก่วัดดอนหวาย ซึ่งสร้างขึ้นในปีเดียวกัน และอยู่ห่างไม่ไกลเท่าใดนัก

ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ นามเดิม พุก เป็นชาวเมืองนครไชยศรี หรือ มณฑลนครไชยศรี เกิดในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๑ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๑๕๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๗ ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่กรุงเทพตั้งแต่เยาว์วัย ในรัชกาลที่ ๒ ได้อุปสมบทอยู่วัดมหาธาตุ เล่าเรียนพระปริยัติธรรม เข้าแปลหนังสือได้เปรียญ ๓ ประโยค ในปลายรัชกาลที่ ๒ ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เป็นศิษย์ของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ และได้รับตำแหน่งฐานานุกรมที่ “พระครูธรรมรุจิ” ในสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ต่อมาได้รับฐานานุกรมขึ้นเป็น “พระครูสดำ” ปลัดขวาของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ในรัชกาลที่ ๓ ภายหลังสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สิ้นพระชนม์ จึงทรงได้รับพระราชทานเป็นพระราชาคณะที่ “พระญาณไตรโลก” เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๖ ซึ่งในคราวเดียวกันนี้ ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะขึ้นแทน

แต่สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ท่านไม่ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุ เนื่องจากเป็นช่วงที่กำลังปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุทั้งพระอาราม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงรับเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ รูปที่ ๖ ต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๓๙๔ ทรงเลื่อนเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ “พระธรรมราชานุวัตร” มียศเสมอชั้นธรรม ตำแหน่งอธิบดีสงฆ์ ๔ หัวเมือง โปรดให้อาราธนาขึ้นไปครองวัดศาลาปูน มณฑลกรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) มีสำเนาที่ทรงแต่งตั้งดังนี้

ให้เลื่อนพระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรม

ปฏิบัติ สรรพอรรถโกศล พหุสมณเดชคณะเชษฐก มหานคราภิรักษ์
สังฆกิจพิทักษ์ อรรคมหาปธานาธิปัตติ บวรณราชธานี นครเขต คตสมณสงฆ
มเหศวรเนตาทวาราวดีศรีอยุธยาวิมลิตาราม คามวาสี สถิต ณ วัดโลกยสุ
ทธารามวิหาร พระอารามหลวง เป็นอธิบดีสำเร็จ ราชการฝ่ายพระสงฆ์ใน
แขวงกรุงเก่า ๑ เมืองสระบุรี ๑ เมืองวิเศษไชยชาญ ๑ เมืองลพบุรี ๑ รวม ๔
มณฑลยัตร์เดือนละ ๔ ตำลึง ๒ บาท

ตั้งแต่วันที่ วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก พุทธศักราช

๒๓๙๔

ให้พระธรรมราชานุวัตร ตั้งพระปลัดรัก เป็น พระครูปลัดมหาเถรานุ
วัตร ธรรมาภิรัตน์พิพัทธศีลสุตคุณ ศุภสุนทรปรีชา สังฆาณาประสิทธิ์อิศริย

วิเศษ บុราณมมหานครเขตคตสังฆานุนายก ที่พระครูปลัด มินิตยภัตรเดือน ๑
ตำลึง ๒ บาท

ตั้งแต่ ๓ วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีกษ พุทธศาสนกาล
๒๓๙๔

ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ มี
สำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ศุภมัสดุ ฯลฯ (ลงวันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีเถาะ ๒๔๒๒)

ทรงพระราชดำริว่า พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะใหญ่กรุงเก่า มี
วิริยภาพมั่นคง อุตสาหะ ประพฤติศาสนพรหมจรรย์ ตั้งแต่อายุกาลเป็น
ปฐมวัยมา จนตลอดพรรษาทุก ตกในปัจฉิมวัยชราภาพ โดยอาการสมจรรยา
เรียบร้อย ไม่มีอธิกรณ์ใดเกี่ยวข้อง ให้ชุ่มเคื่องในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
และเป็นประธานาธิบดีมีอำนาจ อาจบริหารปกครองภิกษุบริษัท เป็นที่เคารพ
ยำเกรง แก่พระสงฆ์ สามเณร บรรดาอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานครทวาราวดีศรีอยุธยา
โบราณทั้งสิ้น และรอบรู้ในพระปริยัติธรรมพุทธศาสน์ อาจสั่งสอนนานา
นิกายบริษัททั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ย่อมเคารพนับถือบูชา สมควรเป็นที่
สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบันฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้
สถาปนาพระธรรมราชานุวัตร เป็น สมเด็จพระราชาคณะ มีนามตามจารึกใน
หิรัญบัฏว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ เอนกสถานปรีชา สัปตวิสุทธิจริยาสมบัติ
พิพัตถุตคุณ ศิริสุนทรพรตจาริก อรัญญิกคณิศราธิบดี บุราณราชธานินทร์
เขต คตสมณสงฆมเหศวรเนตาทวาราวดี ศรีอยุธยาธิบดีสไลดารามคาม
เขตรขันท์ อรัญวาสี สถิต ณ วัดโลกยสุทธาศาลาปูน กรุงเทพมหานครทวาราวดีศรี
อยุธยาโบราณ ที่อรัญญิกมหาคณิศราจารย์ เจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี มีอิสริยยศ
เป็นประธานแห่งสมณนิกร ฝ่ายอรัญวาสีทั้งสิ้น และเป็นเจ้าคณะใหญ่แขวง
กรุงเก่า กับหัวเมืองขึ้นกรุงเก่าทั้งปวง มินิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ ตำลึง มี
ฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ

พระครูปลัดสุวัฒนสมณจารย์ ปรีชาญาณจาริก อรัญญิกสังฆนายก
เดือนละ ๒ ตำลึง ๑ บาท

พระครูวินัยธร ๑

พระครูวินัยธรรม ๑

พระครูศัพทสุนทร ๑

พระครูอมรโฆสิต ๑

พระครูธรรมรักขิต ๑

พระครูสมุห์ ๑

พระครูใบฎีกา ๑

ขอพระคุณทั้งปวง ซึ่งรับพระราชทินนามในครั้งนี้ จงจิรัฐติกาล เจริญ

อายุ วรรณ สุขพล ปฏิภาณสิริสวัสดิ์ทุกประการในพระพุทธศาสนา เทอญ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) อดีตเจ้าอาวาสวัดศาลาปูน วรวิหาร รูปที่ ๕ ถึงแก่มรณภาพ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก พุทธศักราช ๒๔๒๗ อายุ ๙๑ ปี พระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุพิเศษวัดศาลาปูน วรวิหาร เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีระกา พุทธศักราช ๒๔๒๘ ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ ปัจจุบันมีรูปหล่อของท่านประดิษฐานอยู่ในกุฏิแก้ววัดศาลาปูน และตรงฐาน ด้านหน้ามีจารึกข้อความว่า “งานบรรพชธรรมราชาวัตร โลกธาตุศาลาปูน เถลิงจกรม ๒ ๖ ๙ จุลกราช ๑๒๔๓ ปกศตนิฤ...ก” สำหรับจารึกที่ฐานรูปหล่อจำลองของสมเด็จพระเจ้า นั้น ตัวอักษรและตัวเลข บางตัวก็ดูไม่ชัดเจน แต่เพื่อความถูกต้อง ได้ขอความอนุเคราะห์อาจารย์เทิ้ม มีเต็ม ผู้เชี่ยวชาญ ทางด้านภาษาตะวันออก (ผู้ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร) ช่วยตรวจสอบจากกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ ปฏิทินสำหรับคัมภีร์ เดือน จันทรคติ สุริยคติฯ ซึ่งพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ผลปรากฏว่า จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๒๔ ร.ศ. ๑๐๐ (ตรีศก) และเป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๕ ดังนั้น จารึกเกือบทั้งหมดถูกต้องคงมีคลาดเคลื่อนเล็กน้อย คือ เดือน ๙ ซึ่งตรวจสอบจากกรมตำราแล้วเป็นเดือน ๗ ซึ่งตัวเลข ๗ กับเลข ๙ แบบไทยอาจจะดู ค่อนข้างยาก เพราะมีลักษณะเขียนใกล้เคียงกันมาก ส่วนคำว่า “ปกศตนิ(ร)ฤ..ก” น่าจะเป็น “ปักษ์” แปลว่า กึ่งของเดือน ส่วนคำที่คงเหลือสันนิษฐานว่าเป็น “ตรีศก” แต่ที่สำคัญจารึกนี้เป็นหลักฐานบ่ง บอกถึงปีที่สร้างได้เป็นอย่างดีว่า สร้างขึ้นเมื่อครั้งที่ท่านได้รับการโปรดเกล้าให้สถาปนาเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ แล้ว ๒ ปี แต่ในจารึกก็ยังคงเรียกนามเดิมของท่านอยู่ ซึ่งอาจจะเกิดความเคยชิน นั้นเอง

อนึ่ง จากข้อมูลดังที่กล่าวมาแล้วว่าในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ท่านได้เป็น พระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมราชาวัตร ตั้งแต่วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชง ตรีศก ใน หนังสือประวัติวัดไร่ขิงและประวัติวัดดอนหวาย ก็ได้กล่าวไว้ว่าเป็นปีที่สร้างวัด ดังนั้น การที่ท่าน กลับมาสร้างวัดทั้ง ๒ ขึ้นในระหว่างเป็นพระราชาคณะชั้นธรรม สันนิษฐานว่าท่านสร้างให้โยมทั้ง ๒ ของท่านก็อาจเป็นไปได้ เพราะท่านเป็นชาวเมืองนครชัยศรีและพื้นเพเดิมของโยมบิดาและโยมมารดา ของท่านอยู่ในแถบนี้ ทั้งนอกจากนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ด้านหน้าพระอุโบสถวัดไร่ขิง มีพระพุทธรูป ปางปาลิไลยก์ ไม่ทราบว่าจะสร้างขึ้นเมื่อใด แต่เป็นพระประจำวันสำหรับผู้ที่เกิดในวันพุธเวลากลางคืน ส่วนที่วัดดอนหวายก็มีเช่นเดียวกัน แต่เป็นปูนปั้นเขียนสีตกแต่งอยู่ที่หน้าบันศาลาการเปรียญหลังเก่า ซึ่งได้รื้อไปนานแล้ว และบนศาลาก็มีพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรเป็นพระประธาน ก็เป็นพระประจำวัน สำหรับผู้ที่เกิดในวันพุธเช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่าท่านอาจจะสร้างเพื่อเป็นที่ระลึก เพราะท่าน ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ซึ่งตรงกับวันพุธหรืออาจจะมาสร้างขึ้นภายหลังในตอน ที่ท่านได้รับโปรดเกล้าสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ตรงกับวันพุธอีก หรืออาจจะเกี่ยวข้องกับคติ ความหมายอย่างอื่นก็ได้ ซึ่งจะต้องช่วยกันสืบค้นกันต่อไป ถึงอย่างไรก็ตามจากคติการสร้าง พระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ในวัดแถบนี้ก็มีเพียงวัดไร่ขิงและวัดดอนหวาย ดังนั้น จึงเป็นเครื่องบ่งบอก

และสนับสนุนข้อมูลทางด้านเอกสารดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวัดทั้งสองมีความสัมพันธ์กันมาในอดีต คือ สร้างขึ้นในปีเดียวกันและต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์โดยพระราชาคณะรูปเดียวกัน

นอกจากนี้ในหนังสือ งานมัสการปิดทองหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัด นครปฐม ประจำปี ๒๕๓๓ เล่มเดิมได้กล่าวไว้ว่า การก่อสร้างวัดไร่ขิงยังไม่เสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระ พุฒาจารย์ (พุก) มรณภาพ ดังนั้น งานทุกอย่างจึงตกเป็นภาระของพระธรรมราชานุวัตร (อาจ) เจ้า อาวาสวัดศาลาปูน รูปที่ ๖ ซึ่งเป็นหลานชายของท่าน จากข้อมูลข้างต้นสันนิษฐานว่าคงคลาดเคลื่อน เพราะวัดสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ และท่านมรณภาพในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ซึ่งมีระยะเวลาถึง ๓๓ ปี การสร้างคงใช้เวลาไม่นานมากนัก เพราะเป็นวัดราษฎร์ที่มีขนาดไม่ใหญ่โตเท่าใด ส่วนที่วัดดอนหวาย มีข้อมูลได้ภาพวาดเขียนไว้ว่า พระธรรมราชานุวัตร (อาจ) เป็นผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดดอนหวายและ วัดไร่ขิง จากข้อมูลก็สมควรที่จะถูกต้องมากกว่า เพราะวัดสร้างมานานถึง ๓๓ ปี คงเสื่อมโทรมลงจึง ได้มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยของท่าน ซึ่งในที่นี้จะขอบอกเล่าถึงประวัติของท่านเป็นอันดับต่อไป

ประวัติพระธรรมราชานุวัตร (อาจ จันทโชโต)

พระธรรมราชานุวัตร นามเดิม อาจ ฉายา จันทโชโต เป็นชาวเมืองนครไชยศรี เกิดใน รัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะแม จุลศักราช ๑๑๙๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) เมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบเข้ามาอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) แต่ยังเป็นพระญาณไตรโลก อยู่ที่วัดมหาธาตุ ใน กรุงเทพฯ ได้เล่าเรียนอักขระสมัย ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก)

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงเลื่อนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) จากตำแหน่งพระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะกรุงเก่า ก็ตามขึ้นไปอยู่วัดศาลาปูนด้วย พออายุครบอุปสมบท จึงบวชที่ วัดศาลาปูน เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) เมื่อยังเป็นพระธรรมราชานุวัตร เป็น พระอุปัชฌาย์ บวชแล้วเล่าเรียนพระปริยัติธรรมมา ๓ พรรษา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ตั้งให้เป็น พระสมุห์ ในฐานานุกรม ต่อมาอีก ๓ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสที่ กรุงเก่า ทรงประทับที่พระราชวังจันทน์เกษม ทรงตั้งเป็น พระครูปลัดเถรานุวัตร ตำแหน่ง ปลัดของ เจ้าคณะกรุงเก่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๓ แล้วได้ปกครองที่วัดขุนยวน ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ท่านได้เข้าแปล พระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๓ แต่หาได้เป็นเปรียญไม่ ครั้น ทรงเลื่อนสมณศักดิ์พระธรรมราชานุวัตร (พุก) ขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ท่านจึงได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูปลัดสุวัฒนสมณาจารย์ ตำแหน่งปลัดของเจ้าคณะอรัญวาสี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และยังคงอยู่ วัดขุนยวน ต่อมาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ถึงมรณภาพ จึงทรงตั้งเป็นพระราชาคณะที่ พระญาณ ไตรโลก แล้วโปรดให้เป็นตำแหน่ง เจ้าคณะรองกรุงเก่า พระราชทานตาลปัตรแฉกประดับพลอย มี สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่เสมอชั้นเทพ

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะมณฑลกรุงเก่า เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๕๓ ปีจอ มีสำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ให้พระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรมปฏิบัติ
สรรพอรรถโกศล พหุสมณเดช คณะเชฐมหานายก คณะวาจากปฎิการา
รักษ์ สังฆกิจพิทักษ์ธรรมหาประธานาธิบดีบุราณ ราชธานีนครเขตร คต
สมณสงฆมเหศวรเนตา ทวาราวดีศรีอยุธยา นิลิตดาราม คามวาสี อธิบดี

คณะสงฆ์มณฑลกรุงเก่าทั้งสิ้น สถิตยวัดโลกสุทธาศาลาปุนกรุงเก่า มินิตยภัตร
ราคาเดือนละ ๒๘ บาท มีฐานานุศักดิ์ ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป

อนึ่ง วัดไร่ขิง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) สร้างขึ้นเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงเลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมราชานุวัตร อายุได้ ๕๗ ปี ส่วนพระธรรมราชานุวัตร (อจ) ในขณะนั้นอายุได้เพียง ๑๖ ปี ได้ติดตามไปอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ที่วัดศาลาปูนด้วย ดังนั้น เมื่อครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้กลับมาสร้างวัดไร่ขิง ท่านจึงต้องกลับมาช่วยสร้างด้วยเช่นกัน ต่อมาเมื่อท่านมีอายุครบจึงอุปสมบทที่วัดศาลาปูน ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) มรณภาพเมื่ออายุได้ ๙๑ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ภาระในการปฏิสังขรณ์วัดไร่ขิงจึงตกเป็นของท่าน แต่ไม่ทราบว่าคุณกลับมาปฏิสังขรณ์วัดเมื่อใด หรือท่านอาจจะมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ตอนที่ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร ก็อาจเป็นได้ ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ ๗๕ ปี และเป็นเจ้าอาวาสวัดศาลาปูนรูปที่ ๖ ต่อจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) อย่างไรก็ตามในการปฏิสังขรณ์วัดไร่ขิง ในสมัยของท่านก็อยู่ในราว พ.ศ. ๒๔๒๗ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา^{๖๙}

ประวัติ หลวงพ่อวัดไร่ขิง

หลวงพ่อดาวไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งมีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดาวไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อดาวไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิง ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่ถูกอัญเชิญหลวงพ่อดาวไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยังความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในทีนั้นเกิดความยินดี พากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่อดาวให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญออกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ ว่าหลวงพ่อดาวได้ลบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพาศิธรรม หลวงพ่อดาวไร่ขิงตามความเป็นจริงในพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ด้วย เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา

ตำนานที่ ๑ ครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ชาวเมืองนครชัยศรี ได้มาตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสามปราน ได้เข้าไปในพระอุโบสถวัดไร่ขิง หลังจากกราบพระประธานแล้ว มีความเห็นว่าพระประธานมีขนาดเล็กเกินไป จึงบอกให้ท่านเจ้าอาวาสพร้อมชาวบ้านไปอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ตำนานที่ ๒ วัดไร่ขิงสร้างขึ้นเมื่อปีกุน พุทธศักราช ๒๓๙๔ ตรงกับปีสุดท้ายในรัชกาลที่ ๓ ต้นปีในรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวนครชัยศรี ดำรงสมณศักดิ์พระราชอาคันตุกะ พระธรรมราชานุวัตร ปกครองอยู่ที่วัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้กลับมาสร้างวัดที่

^{๖๙} วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๙ - ๑๗.

บ้านเกิดของตนที่ไร่ชิง เมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จแล้วจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งจากกรุงเก่ามาเพื่อประดิษฐานไว้ในอุโบสถ แต่การสร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเจ้า ได้ถึงแก่มรณภาพก่อน งานที่คงเหลืออยู่ พระธรรมราชาวัตร (อาจ จันทโชโต) หลานชายของท่าน จึงดำเนินงานต่อจนเรียบร้อย และบูรณะดูแลมาโดยตลอดจนถึงแก่มรณภาพ

ตำนานที่ ๓ เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับพระพุทธรูปลอยน้ำมา ๕ องค์ก็มี ๓ องค์ก็มี โดยเฉพาะในเรื่องที่เล่าว่ามี ๕ องค์นั้นตรงกับคำว่า “ปัญจภาคีปาฏิหาริย์กสินธุโน” ซึ่งได้เล่าเป็นนิทานว่า ในกาลครั้งหนึ่งมีพี่น้องชาวเมืองเหนือ ๕ คน ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันมีฤทธิ์อำนาจทางจิตมาก ได้พร้อมใจกันตั้งสัตย์อธิษฐานว่า เกิดมาชาตินี้จะขอบำเพ็ญบารมีช่วยให้สัตว์โลกได้พ้นทุกข์ แม้จะตายไปแล้วก็จะขอสร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้ได้พ้นทุกข์ต่อไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน ครั้นพระอริยบุคคลทั้ง ๕ องค์ได้ดับขันธไปแล้ว ก็เข้าไปสถิตในพระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์ จะมีความปรารถนาที่จะช่วยคนทางเมืองใดที่อยู่ติดริมแม่น้ำให้ได้พ้นทุกข์ จึงได้พากันลอยน้ำลงมาตามลำแม่น้ำทั้ง ๕ สาย เมื่อชาวบ้านตามเมืองที่อยู่ติดริมแม่น้ำเห็นจึงได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ตามวัดต่างๆ ดังนี้

พระพุทธรูปองค์ที่ ๑ ลอยไปตามแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ขึ้นสถิตที่วัดไร่ชิง เมืองนครชัยศรี ชื่อนานนามว่า “หลวงพ่อวัดไร่ชิง”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๒ ลอยไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา ขึ้นสถิตที่วัดบางพลี ชื่อนานนามว่า “หลวงพ่อโต วัดบางพลี”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๓ ลอยไปตามแม่น้ำเพชรบุรี ขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เมืองเพชรบุรี ชื่อนานนามว่า “หลวงพ่อวัดเขาตะเครา”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๔ ลอยไปตามแม่น้ำบางปะกง ขึ้นสถิตที่วัดหงส์ เมืองแปะรีว จังหวัดฉะเชิงเทรา ชื่อนานนามว่า “หลวงพ่อโสธร”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๕ ลอยไปตามแม่น้ำแม่กลอง ขึ้นสถิตที่วัดบ้านแหลม เมืองแม่กลอง ชื่อนานนามว่า “หลวงพ่อวัดบ้านแหลม”

ส่วนตำนานของเมืองนครปฐมนั้นเล่าว่า มีพระ ๓ องค์ ลอยน้ำมาพร้อมกัน และแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปยังบ้านศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ จึงได้เรียกตำบลนั้นว่า “บางพระ” พระพุทธรูป ๓ องค์ ลอยไปจนถึงปากน้ำท่าจีน แล้วกลับลอยทวนน้ำขึ้นมาใหม่จึงเรียกตำบลนั้นว่า “สามประทวน” หรือ “สามทวน” แต่เนื่องจากตำบลที่ชาวบ้านพากันไปชักพระขึ้นฝั่งเพื่อขึ้นประดิษฐาน ณ หมู่บ้านของตนแต่ทำไม่สำเร็จ ต้องเปียกฝนและตากแดดตากลมจึงได้ชื่อว่า “บ้านลานตากฟ้า” และบ้านตากแดด” ในที่สุดพระพุทธรูปองค์แรกจึงยอมสถิต ณ วัดไร่ชิง เรียกกันว่า “หลวงพ่อวัดไร่ชิง” ส่วนองค์ที่ ๒ ลอยน้ำไปแล้วสถิตขึ้นที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” และองค์ที่ ๓ ลอยตามน้ำไปตามจังหวัดเพชรบุรี แล้วขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เรียกว่า “หลวงพ่อวัดเขาตะเครา” ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลวงพ่อวัดทั้ง ๓ องค์ ที่ลอยน้ำมานั้นจะมีงานเทศกาลนมัสการปิดทององค์หลวงพ่อในระยะเวลาที่ตรงกันถึง ๓ วัด ได้แก่

หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา จะจัดงานตรงกับกลางเดือน ๕ โดยนับตามวันทางจันทรคติ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ รวม ๓ วัน ๓ คืน เพราะถือว่าเป็นวันที่อัญเชิญหลวงพ่อขึ้นประดิษฐานในอุโบสถ

หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม ทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง ในกลางเดือน ๕ ทางจันทรคติ แต่เนื่องด้วยตรงกับวันสงกรานต์ การรับทางสุริยคติและทางจันทรคติไม่ตรงกันทางวัดจึงยึดถือเอากลางเดือน ๕ เป็นวันจัดงาน

หลวงพ่อดำ บ้านแหลม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลสงกรานต์ตามปฏิทินทางสุริยคติ ถ้าเทียบทางจันทรคติก็อยู่ในเดือน ๕ อีกเช่นกัน

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺญ) กล่าวไว้ว่าเคยได้ยินคำบอกเล่าสืบมาว่าหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง เป็นพี่น้องกับ หลวงพ่อพุทธโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา และ หลวงพ่อดำ บ้านแหลม (วัดเพชรสมุทรวรวิหาร) จังหวัดสมุทรสงคราม เพราะว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ได้นำเอาเครื่องสักการบูชาไปถวายคุณุคล้ายๆ กัน จึงมีความเชื่อว่าน่าจะเป็นพี่น้องกัน

นอกจากนี้ยังมีตำนานความเชื่อในเรื่องลูกศิษย์หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิงอีก ๒ ท่าน ซึ่งไม่มีตัวตนแต่มีหน้าที่ที่คอยดูแลรับใช้ หลวงพ่อเรียกกันว่า “พี่จุก” และ “พี่แกละ” ศิษย์ทั้งสองนี้ เล่ากันว่าชอบวิ่งวุ่นและประหลาดมาก จึงเป็นที่มาของการถวายเป็นสิ่งของดังกล่าว ซึ่งเรื่องที่ช่วยทำให้มีความกระจำขึ้นไม่ใช่หลวงพ่อดำชอบเล่นว้าวหรือประหลาดแต่อย่างใด^{๗๐}

๓) หลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน

หลวงพ่อดำ ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่อดำ ขอนำประวัติวัดบางพลีใหญ่ใน ให้ทราบเป็นเบื้องต้น ดังนี้

ประวัติ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง

วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของจังหวัดสมุทรปราการ ณ ริมคลองสำโรง เป็นวัดโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๐ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา กำหนดเขตกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๕๒ ในขณะนั้นวัดมีพื้นที่กว่า ๔๐ ไร่ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๕๓ - ๒๔๕๘ พระโสภณพัฒนการ เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน ได้ดำเนินการซื้อที่ดินเพิ่มอีก ๔๘ ไร่ ๑ งาน ๗๑ ตารางวา รวมที่ธรณีสงฆ์ทั้งสิ้น จำนวน ๑๒๗ ไร่ ๑ งาน ๔๙ ตารางวา

วัดบางพลีใหญ่ใน เดิมชื่อว่า วัดพลับพลาชัยชนะสงคราม โดยประชาชนทั่วไปเรียกว่า วัดใหญ่ หรือวัดหลวงพ่อดำ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจารึกกล่าวว่า วัดแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ๒ ครั้ง ในปีพุทธศักราช ๒๑๑๒ และต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกอบกู้เอกราชและมีชัยในสงครามอีกหลายต่อหลายครั้ง จนสร้างให้อาณาจักรของไทยแข็งแกร่งและแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ณ กาลหนึ่ง พระองค์ทรงยatraกองทัพบกไปล้อมราชศัตรูที่ถอยร่นมาทางทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา จนถึงตำบลหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม พระองค์ทรงสั่งให้หยุดทัพพักทหารกล้าและไพร่พลพร้อมทรงทำพิธีพลีกรรมบวงสรวงหาฤกษ์ยาม อันเป็นนิมิตตามตำราพิชัยสงคราม กล่าวคือ ตามประเพณีมีการปลุกเสกเพิงตา พร้อมทั้งเครื่องเช่นสังเวีย มีข้าวตอก ดอกไม้ สัตว์สี่เท้า สัตว์สองเท้า

^{๗๐}อ้างแล้ว, วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, หน้า ๑๘ - ๒๑.

ขนมต้มขาว ขนมต้มดำ ขนมต้มแดง ฯลฯ พร้อมทั้งอัญเชิญพระแสงปืน พระแสงดาบและสรรพวุธ เพื่อเข้าพิธีพลีกรรมบวงสรวงนี้ พร้อมทั้งตั้งสัจจะอธิษฐานต่อเทวาอารักษ์และสิ่งศักดิ์ทั้งหลายว่า “**หากพระองค์ยังมีบุญญาธิการปกครองไพร่ฟ้าประชาชน พร้อมทั้งบ้านเมือง ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขแล้ว ขอให้พระองค์จงมีชัยชนะต่ออริราชศัตรูทั้งมวล**” ครั้นเมื่อพระองค์ทรงกริธาทัพรบได้ชัยชนะ จึงทรงยาตราทัพกลับกรุงศรีอยุธยาย้อนกลับมาทางเดิม ณ ตำบลที่ไม่ปรากฏนาม ซึ่งพระองค์ทรงทำพิธีกรรมบวงสรวงไว้นั้น ทรงรับสั่งให้สร้างพลับพลาขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์สถานในชัยชนะของพระองค์ และทรงขนานพระนามว่า “**พลับพลาชัยชนะสงคราม**” ต่อมาชาวบ้านในละแวกนั้นพร้อมใจกันร่วมสร้างวัดขึ้น ณ บริเวณพลับพลาขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา และเรียกชื่อวัดแห่งนี้ว่า “**วัดพลับพลาชัยชนะสงคราม**”

ส่วนตำบลที่มีชื่อว่า “**บางพลี**” เนื่องจากสาเหตุที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำพิธีพลีกรรมบวงสรวง ดังนั้นชาวบ้านทั้งหลาย จึงเรียกว่า “**บางพลี**” และเรียกวัดพลับพลาชัยชนะสงคราม อีกนามว่า “**วัดบางพลี**” “**วัดบางพลีใหญ่ใน**” หรือ “**วัดหลวงพ่อด**” เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ด้านในมีอาณาเขตกว้างขวาง และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์ใหญ่ คือ หลวงพ่อด ซึ่งนับเป็นมิ่งขวัญของวัด ต่อมาด้วยศรัทธาของพุทธศาสนิกชนได้มีการก่อสร้างวัดขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านนอก จึงชื่อว่า “**วัดบางพลีใหญ่กลาง**”

พุทธศักราช ๒๕๕๕ วัดบางพลีใหญ่ใน ได้รับพระราชทานยกฐานะจากวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๕๕ ชื่อว่า “**วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง**”^{๗๑}

ประวัติ หลวงพ่อด

หลวงพ่อด เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ตามตำนานประวัติกล่าวว่า ประมาณกาล ๒๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว พระพุทธรูป ๓ องค์ บังเกิดปาฏิหาริย์ไหลล่องรอนแรมมาตามลำน้ำเจ้าพระยาตลอดมา มาตราว่า ประชาชนราษฎร์เมื่อสมัยอยุธยาอาราธนาลงสู่แม่น้ำสำคัญนี้ เพื่อหลบหลีกหนีข้าศึกและภัยสงครามอันตรายจากพม่า พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้ได้ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา แลเมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ซึ่งท่านสุนทรภู่ กวีเอกของโลก ยังได้พรรณนาไว้ในเรื่องนิราศพระบาท ว่า

ถึงสามแสนแจ้งความตามสำเนียง	เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ประชุมจุดพุทธรูปในวารี	ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
จึงสาบานสามแสนเป็นชื่อค้ำ	เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
นี้หรือรักจะมิน่าเป็นราคน	แต่ชื่อดินเจียวยังเรียกเป็นหลายคำ
ขอใจนุชที่ฉันทสุจริตรัก	ให้แน่นหนักเหมือนพุทธรูปเลขาข้า

^{๗๑} อุดมรัตน์ ตูจินดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, (ม.ป.ท. : อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์, ๒๕๕๘), หน้า ๕๑ - ๕๕.

ถึงแสนคนจะมาวนชะอ้อนนำ สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ
 ภายหลังพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ ได้รับการอาราธนาขึ้นประดิษฐานในวัดต่างๆ ดังนี้
หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม อาราธนาขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๑
หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา อาราธนาขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๒ เป็น
 องค์กลาง

หลวงพ่อดโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ อาราธนาขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๓ เป็น
 องค์น้อย เรียงกันมาตามลำดับ

สำหรับพระพุทธรูปองค์สุดท้ายได้ล่องไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วปาฏิหาริย์บังเกิด
 ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์ จึงพากัน
 อาราธนาให้ขึ้นที่ปากคลองสำโรง แต่พระพุทธรูปก็ไม่ไหวติง และในทีนั้นมีชายปัญญาดีคนหนึ่งได้ให้
 ความเห็นว่า คงเป็นด้วยบุญญาธิการของพระพุทธรูป แม้จะใช้กำลังผู้คนเป็นจำนวนมากมายัก
 เพียงใดคงฉุดลากขึ้นฝั่งไม่สำเร็จเป็นแน่ ควรจะเสี่ยงทายต่อแพผูกชะลอกกับองค์พระพุทธรูปไว้ แล้วใช้
 เรือพายฉุดให้ลอยมาตามลำน้ำสำโรง พร้อมอธิษฐานว่า **“หากท่านประสงค์จะขึ้นโปรดที่ใด ก็ของ
 ใจได้แสดงอภินิหารให้แพที่ลอยมาจงหยุด ณ ที่นั้นเถิด”** เมื่อชาวบ้านทั้งหลายได้เห็นพ้องต้องกันดีแล้ว
 จึงพร้อมใจกันทำตามนั้นแล้วใช้เรือพายทั้งสิ้น ช่วยกันจ้ำพายจนแพลอยเรื่อยมาตามลำคลอง เป็นที่น่า
 ประหลาดใจว่าเรือที่ใช้ลากจูงมานั้นลำนแต่มีชื่อแปลกหู เช่น ม้าน้ำ เป็ดน้ำ ตึกแก ฯลฯ พร้อมกันนั้น
 จัดให้มีละคร ตลอดทั้งลำน้ำ ครั้นแพลอยมาถึงบริเวณหน้าวัดพลับพลาชัยชนะสงครามหรือวัดบางพลี
 ใหญ่ใน แพที่ผูกชะลोक้ท่านก็เกิดหยุดนิ่ง แม้พยายามออกแรงจ้ำและพายกันสักเท่าใด แพนั้นก็หา
 ได้ขยับเขยื้อนไม่ ชาวบ้านที่มากับเรือและชาวบางพลีต่างตระหนกตกใจระคนอัศจรรย์ยิ่ง ต่างพากัน
 ก้มกราบนมัสการด้วยความเคารพศรัทธา และพร้อมใจกันอาราธนาจิตอธิษฐานว่า **“ถ้าหลวงพ่อกะ
 โปรดคุ้มครองชาวบางพลีให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขแล้ว ก็ขออาราธนาอัญเชิญองค์ท่านให้ขึ้น
 จากน้ำได้โดยง่ายเถิด”** และความมหัศจรรย์ก็บังเกิด ซึ่งใช้กำลังคนไม่มากนักก็สามารถอาราธนา
 พระพุทธรูปนั้นขึ้นจากน้ำได้อย่างง่ายดาย ชาวบ้านต่างเลื่อมใสศรัทธาในบารมีศักดิ์สิทธิ์เป็นอย่างยิ่ง
 และได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายผนังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคา
 วิหารยังไม่สร้าง และประตู่วิหารมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้น
 ต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลोक้ท่านมาพักไว้ยังศาลา
 ชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็น
 พระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

อภินิหารและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดโตมีคณานับ ดังเช่นในด้านรักษาอาการผู้เจ็บป่วย
 โดยเมื่อนำน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อดโตไปรักษาเพื่อเป็นสิริมงคล ปรากฏว่าอาการทุเลาจนหายเป็น
 ปกติ หรือแม้กระทั่งเหรียญบูชาหลวงพ่อดโตก็เป็นที่เลื่องลือในความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน เพราะชาวบ้าน
 นำมาสวมใส่แก้บุตรหลานของตน จนมีเรื่องเล่าสืบมาว่า เมื่อบุตรหลานพลัดตกน้ำกลับลอยตัวได้โดย
 ไม่เป็นอันตราย แต่อย่างไรทั้งสิ้น ยิ่งกว่านั้น หลวงพ่อดโตยังได้แสดงปาฏิหาริย์ เมื่อวันที่ ๑๒
 พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ กล่าวคือ องค์พระซึ่งเป็นทองสำริดกลับนิ่มเฉกเช่นเนื้อมนุษย์ จนเป็นข่าว
 สะพัดทั่วหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ และชาวบ้านผู้เลื่อมใสศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศพากันมาชมบารมี
 ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ได้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้อีกครั้ง ซึ่งนับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ ทุกวันนี้ชาว

บางพลีต่างศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และบารมีของหลวงพ่อดโตที่คุ้มครองชาวบางพลีให้รอดปลอดภัยจากอัคคีภัยในขณะที่ชุมชนโดยรอบล้วนแต่ประสบอัคคีภัยมาแล้วทั้งสิ้น หลวงพ่อดโตจึงสถิตอยู่ในความเคารพบูชา และมวลมหาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเสมอมา^{๗๒}

งานนมัสการองค์หลวงพ่อดโต

วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ได้จัดให้มีการเฉลิมฉลองหลวงพ่อดโต เพื่อพุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสดำเนินการอันเป็นกุศล รับศีลรับพร ตลอดจนเป็นสิริมงคลให้กับตนเอง โดยจัดมีงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี ดังนี้

๑. งานปิดทองพระพุทธรูปบาทจำลอง และนมัสการหลวงพ่อดโต เริ่มวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ รวม ๓ วัน

๒. งานนมัสการและปิดทองหลวงพ่อดโต เริ่มวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๓ วัน

๓. งานประเพณีรับบัวหรือโยนบัว และนมัสการหลวงพ่อดโต ในอดีตเริ่มงานในตอนเย็นของวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ตลอดลำน้ำลำโรงจะสนุกสนานครึกครื้น เต็มไปด้วยเสียงร้องรำทำเพลง และดนตรีนาขชนิด ทั้งซอ ปี่ กระจำป โทน รำมานา โหม่ง กรับ ฉิ่ง ฉาบ ชาวบ้านจะพายเรือไปตลอดคลอง ถือโอกาสเยี่ยมเยียนญาติสนิทมิตรสหาย เจ้าของบ้านจะแสดงมิตรไมตรีโดยเตรียมสำหรับควาหวานอย่างดีไว้ต้อนรับ ต่อมาประเพณีนี้ได้เลือนหายไป จนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘-๒๔๘๑ นายขึ้น วรศิริ ดำรงตำแหน่งนายอำเภอในขณะนั้น ได้รื้อฟื้นประเพณีรับบัวขึ้นมาใหม่ โดยกำหนดให้เริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ จนถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ รวม ๔ วัน มีการประดับประดาตกแต่งเรือล่องมาตามลำน้ำลำโรง จากนั้นชาวบ้านที่รื้ออยู่ทั้งสองฝั่งคลองก็พากันโยนดอกบัวของตนลงไปที่เรือแห่งหลวงพ่อดโต เพื่อเป็นการสักการบูชาและประพรวดพืชผักสวนครัวอีกด้วย

๔. งานทำบุญฉลองหลวงพ่อดโตแสดงปาฏิหาริย์เป็นองค์เนื้อนิ่ม วันวิสาขบูชา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี^{๗๓}

อภินิหารและความศักดิ์แห่งองค์หลวงพ่อดโต

อัศจรรย์เสียงสวดมนต์ในคืน ๑๕ ค่ำ : หลังจากที่ตั้งองค์หลวงพ่อดโตได้ถูกอาราธนาขึ้นจากน้ำมาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวบางพลีแล้วนั้น ก็ได้เกิดฤทธาภินิหารอันเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อดโต ให้ผู้ศรัทธาและประชาชนได้พบเห็นกันอยู่บ่อยครั้ง ดังเช่นครั้งที่องค์หลวงพ่อดโตยังคงประดิษฐานอยู่ในวิหารเก่า ในบางวันที่เป็นวันพระ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ขณะเวลาค่ำคืนผู้คนละแวกนั้นมักจะได้ยินเสียงพึมพำอยู่ในวิหารคล้ายเสียงสวดมนต์ ครั้นเมื่อเข้าไปดูก็ไม่พบเห็นผู้ใดอยู่ในนั้นเลย นอกจากพระพุทธรูปองค์หลวงพ่อดโตที่ประดิษฐานอยู่ ด้วยพระพักตร์อ่อนโยนและแย้มพระโอษฐ์อย่างผ่องใส จนผู้คนที่พบเห็นเข้าไปดูเกิดความศรัทธาและอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง

พระภิกษุชราภิรมาม : กล่าวขานกันว่าในบางคราวพระภิกษุและสามเณรในวัดบางพลีใหญ่ใน มักจะพบเห็นพระภิกษุชรา ห่มจีวรเก่าคร่ำคร่า ในมือถือไม้เท้าเดินออกมาจากวิหาร และยืน

^{๗๒}อ้างแล้ว, อุดมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๙๕-๙๙.

^{๗๓}อ้างแล้ว, อุดมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

สงบนิ่งทำสมาธิอยู่หน้าวิหารนั่นเอง ผู้พบเห็นต่างพากันประหลาดใจว่าเป็นพระภิกษุมาจากที่ใด จึงรวมตัวกันมาดู และหลังจากนั้นพระภิกษุชรารูปนั้นก็เดินหายไปในวิหารขององค์หลวงพ่อดีนั้นเอง

ชายชราผู้สง่างาม : บางครั้งจะมีผู้เห็นเป็นชายชรา รูปร่างสง่างาม น่าเกรงขาม มีศรีศมีเปล่งปลั่งรอบกาย นุ่งขาวห่มขาว เข้ามากราบนมัสการองค์หลวงพ่อดี แล้วก็หายตัวไปต่อพระพักตร์ของท่าน ผู้ที่ได้พบเห็นก็มักจะปลื้มปิติต่อภาพที่เห็นนั้นอยู่เสมอ

ปลาตะเพียนเงิน ปลาตะเพียนทองนำโชค : มีสระน้ำขนาดเล็กอยู่บริเวณข้างวิหารในบางคราว มักจะมีผู้พบเห็นปลาเงินปลาทอง หรือปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองขนาดใหญ่ ๒ ตัว ปรากฏให้เห็นลอยเล่นน้ำคู่กันอยู่ในสระนั้น ซึ่งอันที่จริงแล้วสระน้ำนั้นไม่เคยมีปลาตะเพียนมาก่อนเลย ด้วยนิมิตอันดีนี้ทางวัดบางพลีใหญ่ในจึงได้จัดทำปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองไว้สำหรับร้านค้า และบ้านเรือน เพื่อนำไปสักการบูชาประสบผลอย่างดียิ่งในการประกอบสัมมาอาชีพการค้าขาย และโชคลาภ ประชาชนที่ศรัทธาจึงถือว่าปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองคู่นี้ เป็นปลาคู่บารมีของหลวงพ่อดีด้วย จึงมีผู้คนต่างนำไปบูชามากมายจนประสบผลกำไรอย่างล้นหลาม

นางไม้ต้นพิกลุร่าไร่ กราบลาองค์หลวงพ่อดี : เดิมก่อนนั้นหลวงพ่อดีประดิษฐานอยู่ในวิหารเก่าของวัดบางพลีใหญ่ใน ซึ่งมีลักษณะเก่าแก่และทรุดโทรมลงไปมาก เนื่องจากก่อตั้งมาเป็นเวลายาวนาน ทางวัดและพุทธศาสนิกชนจึงพร้อมใจกันสร้างอุโบสถหลังใหม่ถวายองค์หลวงพ่อดี ขณะที่ทำการก่อสร้างได้รื้อวิหารหลังเก่าออกเสีย จึงอาราธนาชะลอองค์หลวงพ่อดีมาประดิษฐานอยู่ที่ศาลาชั่วคราว และได้ตัดต้นพิกลุร่าวิหาร ซึ่งมีขนาดใหญ่ประมาณ ๓ คนโอบออกเสีย เพราะเห็นว่ามียักษ์ขนาดใหญ่โตและเกาะบริเวณที่จะสร้างอุโบสถใหม่ หลังจากนั้นในคืนวันหนึ่งบริเวณพื้นเบื้องหน้าทางหลวงพ่อดี ๒ ศอกเศษ ได้ปรากฏว่ามีรอยมือร้อยเท้าแสดงท่าคุกเข่ากราบหลวงพ่อดี ไม่ปรากฏรอยเท้าตอนเดินเข้ามา มีเพียงแต่รอยเท้าตอนเดินกลับไปเท่านั้น เช้าวันรุ่งขึ้น ผู้คนต่างโจษจันอย่างอื้ออึงเป็นการใหญ่ ท่านผู้เฒ่าบางท่านให้ความเห็นว่าเป็นรอยมือร้อยเท้าของนางไม้ต้นพิกลุร่าที่มากกราบลาหลวงพ่อดี ซึ่งผู้ที่อยู่เฝ้าองค์หลวงพ่อดีที่ศาลาในคืนนั้นได้กล่าวว่าตนเองได้กลิ่นหอมของดอกพิกลุร่ามากมาย จึงผิงศีรษะขึ้นดูแล้วได้เห็นหญิงสาวสวยมีผมยาวจรดบั้นเอง นุ่งผ้าห่มสไบ คล้ายกลีบดอกจำปามาร่ำไห้กราบลาหลวงพ่อดี เมื่อกราบลาหลวงพ่อดีแล้วก็เดินร่ำไห้ลงบันไดไป และแสดงอภินิหารฝากรอยมือร้อยเท้าปรากฏไว้ ให้เห็นต้นพิกลุร่าหลังจากที่ได้ตัดแล้ว ต่อมาภายหลังได้แกะสลักเป็นรูป “พระสังกัจจายน์” โดยหลวงปู่วัน วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ประดิษฐานหน้าวิหารหลังเล็กข้างอุโบสถ พระสังกัจจายน์ที่แกะด้วยต้นพิกลุร่า มีชื่อเสียงมากในทางโชคลาภ จนเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป

รักษาโรคด้วยน้ำมันตองค์หลวงพ่อดี : นอกจากนั้น หลวงพ่อดียังได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เจ็บป่วยทั้งหลายที่มาบอกเล่าบนบาน กราบนมัสการองค์หลวงพ่อดี บางท่านได้นำน้ำมันตองค์หลวงพ่อดีไปเพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นกำลังใจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และได้ปรากฏว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นนั้นกลับหายวันหายคืน

อาราธนาองค์หลวงพ่อดีเข้าอุโบสถหลังใหม่ไม่ได้ ในพุทธศักราช ๒๔๙๕ : ในครั้งเมื่อก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่นั้น เหล่าบรรดาช่างก่อสร้างได้ทำการประมาณองค์หลวงพ่อดีกับขนาดของประตู ซึ่งมีขนาดกว้างกว่าองค์หลวงพ่อดีประมาณ ๕ นิ้ว ซึ่งสามารถอาราธนาองค์หลวงพ่อดีเข้าไปประดิษฐานในอุโบสถหลังใหม่ได้อย่างสะดวก แต่ครั้งเมื่อถึงเวลาอุโบสถแล้วเสร็จจริงปรากฏการณ์ว่า

ประหลาดใจก็บังเกิดขึ้น องค์หลวงพ่อดำใหญ่กว่าช่องประตูมาก จะทำอย่างไรก็ไม่สามารถอาราธนาผ่านประตูเข้าไปได้ คณะกรรมการวัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้ความเห็นว่าต้องทุบช่องประตูออกให้กว้างขึ้นกว่าเดิม เมื่ออาราธนาองค์หลวงพ่อดำเข้าไปแล้ว จึงทำประตูกันใหม่ แต่บางคนให้ความเห็นว่าหลวงพ่อดำคงจะแสดงอภินิหารบารมีให้ทุกคนได้อัจฉริยะใจ โดยพระครูพิศาลสมวัฒน์ (หลวงพ่อม้วน สุเมโธ งามขำ) เจ้าอาวาสในสมัยนั้น จึงพร้อมใจกันจัดรูปเทียนบูชาอธิษฐานของในห้องค์หลวงพ่อดำทะลุผ่านเข้าประตูโบสถ์ได้ เพื่อเป็นมิ่งขวัญคุ้มครองชาวบางพลีสืบไป เมื่อเสร็จจากอธิษฐานแล้วก็อาราธนาหลวงพ่อดำเข้าสู่ประตูโบสถ์ใหม่ คราวนี้ทุกคนก็ต้องแปลกใจที่องค์หลวงพ่อดำผ่านประตูโบสถ์ได้อย่างง่ายดาย โดยมีช่องว่างระหว่างองค์หลวงพ่อดำกับประตูโบสถ์เสียอีก นับว่าเป็นเรื่องราวที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งกับความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อดำที่ปรากฏให้ผู้มีศรัทธาได้พบเห็นกันอยู่เนืองๆ^{๗๔}

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุท

หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุท รววิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อนที่จะทราบประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม ขอนำประวัติวัดเพชรสมุทให้ได้ทราบก่อน ดังนี้

ประวัติ วัดเพชรสมุท รววิหาร (วัดบ้านแหลม)

วัดบ้านแหลม หรือ วัดเพชรสมุท รววิหาร ตั้งอยู่ในตัวเมือง เดิมชื่อวัดศรีจำปา เป็นวัดสำคัญที่สุดของจังหวัด ตามพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ พม่ายกทัพเข้ามาตีเมืองเพชรบุรี แต่กองทัพของกรุงศรีอยุธยา ได้ยกทัพมาช่วยรักษาเมืองไว้ได้ชาวบ้านแหลมในเขตเมืองเพชรบุรีได้อพยพหนีพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลแม่กลอง เหนือวัดศรีจำปาขึ้นไป และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านแหลม” ตามชื่อบ้านเดิมของตนในเมืองเพชร ได้ช่วยกันบูรณะวัดศรีจำปาแล้วเรียกว่า “วัดบ้านแหลม” ชาวบ้านแหลมนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวประมง คราวหนึ่งได้ออกไปลากอวน ในอ่าวแม่กลอง ได้พระพุทธรูปติดอวนขึ้นมา ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปนั่ง อีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน สำหรับพระพุทธรูป นั่งได้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี สำหรับพระพุทธรูปยืนอุ้มบาตร สูงประมาณ ๑๖๗ เซนติเมตร แต่บาตรนั้นสูญหายไปไหนได้ นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดบ้านแหลม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอภินิหารเป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวบ้านทั่วไป

วัดบ้านแหลมซึ่งแต่เดิมเป็นวัดเล็กๆ ที่ทรุดโทรมก็กลับเจริญขึ้นเป็นวัดใหญ่ เพราะมีผู้คนมาทำบุญ และนมัสการหลวงพ่อบ้านแหลมกันอยู่เรื่อยๆ ต่อมาวัดนี้ได้รับการยกฐานะ ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นรววิหาร ได้รับพระราชทานนามว่า “วัดเพชรสมุท รววิหาร” สำหรับบาตรของหลวงพ่อบ้านแหลมนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ถวายบาตรไว้ให้บาตรหนึ่งเป็นบาตรแก้ว สีนํ้าเงิน ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ภายในบริเวณวัดเพชรสมุทยังมีพิพิธภัณฑสถาน จัด

^{๗๔}อ้างแล้ว, อุดมรัตน์ ตูจินดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอาราม

แสดง พระพุทธรูป และพระเครื่องสมัยต่างๆ โบราณวัตถุเครื่องลายคราม และธรรมมาศน์บุษบก สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ให้ชม^{๗๕}

ประวัติ หลวงพ่อบ้านแหลม

วัดบ้านแหลม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระอารามหลวง มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานท่ายืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงตาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตรที่ไม่ปาน บ้างกล่าวว่ามีเทวดาบนชั้นฟ้าเสด็จลงมาสิงสถิตปกปักรักษาองค์หลวงพ่อบ้านแหลมให้กลายเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังขاطิพายาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ กล่าวคือ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธานุชา บาตรแก้วสีน้ำเงิน สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคด และบาตรแก้ว ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถนั่นเอง

ตามจารึกโบราณที่ได้กล่าวกันไว้ว่า หลวงพ่อบ้านแหลมได้ลอยน้ำมาจากทางภาคเหนือพร้อมกัน ๓ องค์พี่น้อง แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ปรากฏตลอดลำน้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะลอยผ่านไปตามคิ่งน้ำใดๆ ก็ไม่สามารถมีผู้มีบุญญาธิการอาราธนาให้ขึ้นจากน้ำได้ ต่อมาองค์หนึ่งได้ขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา นามว่า หลวงพ่อโสธร องค์หนึ่งขึ้นประดิษฐานที่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ นามว่า หลวงพ่อโต จนกระทั่งในที่สุดหลวงพ่อบ้านแหลมก็ได้มาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวสมุทรสงครามอยู่ในพระอุโบสถวัดบ้านแหลมตราบนทุกวันนี้^{๗๖}

^{๗๕}<http://www.painaidii.com/business/135826/wat-phet-samut-woravihan-75000/lang/thTh/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๗๖}อุดมรัตน์ ตู้จินดา (บรรณาธิการ), ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

๒.๒.๒ ลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย

ตั้งแต่มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นในคันธารราช เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๓๖๓ – ๓๘๓ ความนิยมบูชาพระพุทธรูปก็แพร่หลายลงมาทางข้างใต้ จนชาวมคธและมณฑลอื่นละคิดเดิมที่ว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพ พวกเขากลับมาสนใจในการสร้างพระพุทธรูปทั่วไปในประเทศอินเดีย ประเทศทั้งหลายภายนอกอินเดียที่ได้รับพระพุทธศาสนาไว้แต่ครั้งพระเจ้าอโศก ก็คงจะได้รับลัทธินิยมการสร้างพระพุทธรูปกันขึ้นทั่วไปตามกาลสมัย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่คิดครั้งแรกและครั้งพระเจ้ากนิษกะนั้น เป็นของทำขึ้นตามความเห็นวาดงามของช่างกรีกซึ่งเป็นชาวต่างประเทศ จะทำให้ชาวอินเดีย หรือชาวประเทศอื่นนอกอินเดียเห็นสวยงามไปด้วยทุกอย่างนั้นไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ต้องมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามความเห็นของชาวต่างประเทศนั้นๆ เช่น พระพุทธรูปกรีก ทำพระศกเป็นเส้นอย่างผมนคนสามัญ ชาวอินเดียเห็นว่าไม่สวยหรือไม่ถูก แก้ไขทำเส้นพระศกเป็นอย่างกันหอยหรือจิวรซึ่งชาวโยนกทำเป็นจิวรริ้ว ชาวอินเดียแก้เป็นจิวรบางๆ ไม่มีริ้ว แนบติดกับพระองค์ และที่สุดพระพักตร์ซึ่งพวกกรีกทำอย่างพักตร์เทวรูปของเขา ชาวอินเดียก็เปลี่ยนเป็นอย่างหน้าคนอินเดียเป็นต้น โดยนัยนี้ ประเทศทั้งหลายที่ได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูป ก็คงจะได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปแห่งละเล็กละน้อย นี่เองเป็นมูลเหตุเกิดแบบอย่างพระพุทธรูปฝีมือช่างในประเทศต่างๆ ขึ้น โดยเฉพาะฝีมือช่างในประเทศสยาม หรือประเทศไทย ซึ่งเป็นไปตามยุคตามสมัยของบ้านเมือง ดังนี้

๑) สมัยทวารวดี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐ – ๑๒๐๐)

ประเทศสยามเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิประเทศ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกว่า พระโสมณะและพระอุตตรเถระ ศาสนทูตของพระเจ้าอโศกได้เป็นผู้นำพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ ข้อนี้มีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐมเป็นเครื่องประกอบอยู่หลายสิ่ง เช่น พระสถูปรูปทรงบาตรคว่ำ และเสมาธรรมจักรกับกวางมอช ซึ่งเป็นของทำแทนพระพุทธรูปในสมัยยังไม่มีคตินิยมสร้างองค์พระพุทธรูปขึ้นเคารพบูชา คติที่สร้างสิ่งอื่นแทนรูปเคารพอันเป็นคติในอินเดียครั้งพระเจ้าอโศกนั้น ได้มามีแพร่หลายขึ้นที่จังหวัดนครปฐม เพราะฉะนั้น จึงน่าเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า ชาวจังหวัดนครปฐมจะได้รับลัทธิพระพุทธศาสนาแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแน่ เมื่อเชื่อว่าศาสนทูตครั้งพระเจ้าอโศกจะมาถึงสุวรรณภูมิจริงแล้ว ก็ควรจะเชื่อว่าศาสนทูตครั้งพระเจ้ากนิษกะก็ได้มาถึงสุวรรณภูมิเหมือนกัน ข้อนี้ก็เพราะมีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐม เป็นหลักฐานยืนยันอยู่ เช่น สถูปมหาเจดีย์จารึกคาถา เย ธมมาฯ ด้วยอักษรและภาษาสันสกฤตกับทั้งพระพิมพ์มหาเจดีย์อีกมากมาย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่พบในจังหวัดนครปฐมนั้น มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๐ – ๑๑๕๐) ก็คงจะเป็นเพราะมีผู้นำแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยนั้นเข้ามาในประเทศนี้ ชาวประเทศนี้เห็นสวยงามก็นิยมทำตามอย่างกันขึ้น

ทางโบราณคดี เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า สมัยทวารวดี นั้น ก็เพราะเมื่อราว พ.ศ. ๑๑๕๐ มีจดหมายเหตุจีนกลางถึงอาณาจักรใหญ่อันหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) และเมืองอิศานปุร (เขมร) ว่าชื่อ ทวารวดี ตรงกับชื่ออาณาจักรอันหนึ่งในประเทศสยามส่วนข้างใต้ในสมัยนั้น คือท้องที่ซึ่งเคยกำหนดเป็นมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลอยุธยา มณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลปราจีน ราชธานีเห็นจะอยู่ที่นครปฐมบัดนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศสยาม จึงขนานนามว่า “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” ซึ่งให้หมายความว่า “ศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวาร

วดี” ดังนั้น อย่างไรก็ดี ในบัดนี้ นักปราชญ์ทางโบราณคดีทั้งไทยและต่างประเทศ ได้เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่าเป็นของสมัยทวารวดีกันทั่วไป

พระพุทธรูปแบบนี้พบมากในมณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลอยุธยา และมณฑลปราจีน แต่ยังมีอีกแห่งหนึ่งซึ่งพบมากเหมือนกัน คือที่ตำบลวังปลัด อำเภอฟุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ มณฑลนครราชสีมา ที่ในลำน้ำมูล ตรงนั้นพบพระพุทธรูปแบบสมัยทวารวดีมาก คล้ายกับว่าเป็นบ้านที่หล่อทีเดียว เป็นเค้าเงื่อนน่าจะสันนิษฐานว่า กรุงทวารวดีแผ่อาณาจักรออกไปถึงนครราชสีมาด้วย

ลักษณะพุทธรูปสมัยทวารวดี

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำด้วยศิลาดินเผาและโลหะ แต่จะทำด้วยวัตถุอย่างใดก็ตาม ลักษณะคงคล้ายคลึงกันทั้งนั้น คือ เกตุมาลาเป็นต่อมสั้น ขมวดพระเกตุโตและป้าน ไม่มีไรพระศก พระนลาटकุดเคี้ยว หลังพระเนตรนูนจนเกือบได้ระดับพระนลาต พระโขนงยาวเหยียด พระพักตร์แบนกว้าง พระโอษฐ์แยะ พระหนูป้าน จีวรบางแนบติดกับพระองค์ สังฆาฏิมีทั้งอย่างสั้นเพียงพระถันและยาวเลยลงมาจนจดพระนาภี พระหัตถ์และพระบาทใหญ่ บั้วรองฐานกลีบใหญ่ กลางกลีบมักเป็นสัน มีกลีบเล็กแซม มีทั้งบัวคว่ำบัวหงาย และบัวหงายอย่างเดียว เกสรหยาบ พระยืนโลหะมักมีประภามณฑล และพระที่นั่งมักมีเรือนแก้วด้วย มี ๒ ยุค คือ **ยุคแรก** พระพักตร์ยาวและกลมกว่ายุคหลังเล็กน้อย เหมือนพระพักตร์พระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะทีเดียว **ยุคหลัง** พระพักตร์แบนและกว้างกว่ายุคแรก สันนิษฐานว่ายุคแรกจะเป็นฝีมือช่างชั้นครูบาอาจารย์ ซึ่งแม่นยำในลักษณะของพระพุทธรูปอินเดียทำเอง ต่อมาชาวพื้นเมืองทำไม่ได้ดีเท่านั้น หรือไม่นิยมแบบนั้น พระพักตร์จึงกลายไปเป็นอย่างที่ ๒ ซึ่งได้พบเป็นจำนวนมากกว่าอย่างที่ ๑ แต่ส่วนอื่นๆ ไม่มีเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เห็นเข้าก็มีเค้าให้รู้เสมอว่าเป็นสมัยเดียวกัน

พระพุทธรูปสมัยนี้ได้พบแล้ว มี ๘ ปาง คือ

๑. ปางปฐมเทศนา ปางนี้ทำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กด้วยศิลาและโลหะ มีทั้งอย่างนั่งห้อยพระบาท และนั่งขัดสมาธิ

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า การขัดสมาธิของพระพุทธรูปสมัยนี้ผิดกับสมัยอื่นๆ คือขัดหลวมๆ บางทีพอฝ่าเท้าซ้อนกันเท่านั้น และบางรูปแปลกมากๆ คือขัดปลายเท้าเสียบลง จนเห็นกันเผยขึ้น

๓. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพ็ชร ปางนี้มีน้อยพบแต่ทำด้วยโลหะ

๔. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๕. ปางมหาปาฏิหาริย์ พบแต่ทำด้วยศิลา

๖. ปางประทานอภัย ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา

๘. ปางโปรดสัตว์ คือพระหัตถ์ขวาลิขิต พระหัตถ์ทำแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายหงายฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้าในท่าประทานพร พบแต่ทำด้วยโลหะ

๒) สมัยศรีวิชัย (ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๗๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นแบบอย่างฝีมือช่างของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งราชธานีอยู่ในเกาะสุมาตราข้างทิศประจิมของเมืองปาเล็มบัง แผ่อาณาเขตไปจนเกาะชวาและมาในแหลมมลายูของไทย

มีเมืองนครศรีธรรมราชและไชยาเป็นต้น ศิลปวิทยาของช่างกรุงศรีวิชัย จึงได้แพร่หลายมาถึงปักษ์ใต้ของประเทศไทย ศิลปะของกรุงศรีวิชัยนี้เดิมทีเดียวก็ได้รับมาจากชาวอินเดียเหมือนกับกรุงทวารวดี แต่จะรับมาเมื่อใดได้แต่สันนิษฐาน เห็นจะเป็นคราวเดียวกับที่พวกอินเดียฝ่ายใต้ไปตั้งเมืองจัมปานคร ซึ่งเรามักเรียกกันว่าเมืองจาม อยู่ริมทะเลในแดนญวนข้างใต้เมืองเว้ เพราะของโบราณยุคนี้เป็นต้นว่า รูปจำหลัก หรือลวดลาย หรือแบบอย่างการทำเจดีย์วัตถุทั้งในชะวา ในเมืองไทย และที่เมืองจาม แบบอย่างละม้ายคล้ายกันมาก คงจะเป็นสกุลช่างเดียวกัน

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย

เกตุมาลาเป็นต่อมสันคล้ายสมัยทวารวดี แต่ขมวดพระเศวตเล็กละเอียดกว่าสมัยทวารวดี โดยมากมีไรพระศก แต่ถ้าไม่มีไรพระศกมักมีอุณาโลมในระหว่างพระโขนง และมีใบโพธิ์ติดที่พระเกตุมาลา พระนลาตเรียบ พระโขนงโค้ง พระพักตร์แบนเหมือนสมัยทวารวดี แต่พระหนุไม่ป้านเหมือนสมัยทวารวดี พระโอษฐ์ไม่แบะ สันขาภิบาลลงมาใต้พระถัน บัรรองฐานกลีบใหญ่ มีส่วนกว้างมากกว่าของสมัยทวารวดี กับมีกลีบเล็กแซมตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ กลีบ เกสรละเอียด พระหัตถ์และพระบาทมักทำมีส่วนกับพระองค์ ไม่ใหญ่เหมือนของสมัยทวารวดี ถ้าเป็นพระนั่งโดยมากมีเรือนแก้วด้วย แต่ต่างกับของสมัยทวารวดีซึ่งมักทำเป็นเก้าอี้ย สมัยนี้มักทำเป็นรูปใบโพธิ์และมียอดเป็นฉัตร ถ้าเป็นพระยืนบางที่ไม่มีชายจีวรเลย ที่มี ๒ ข้างและข้างเดียวเหมือนสมัยทวารวดีก็มี

พระพุทธรูปสมัยนี้มีน้อย มีพระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก เพราะเป็นคติมหายานซึ่งนับถือพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ มักพบทางปักษ์ใต้ มีจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นต้น ทางเหนือเคยพบบ้างในจังหวัดมหาสารคาม แต่เป็นของขนาดเล็กซึ่งบางทีอาจเป็นเพราะมีผู้นำไปไว้ภายใน

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพ็ชร ทำด้วยโลหะ
๒. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ
๓. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ
๔. ปางโปรดสัตว์ ทำด้วยโลหะ
๕. ปางประทานอภัย ทำด้วยโลหะ
๖. ปางนาคปรก ทำด้วยโลหะ

ที่เป็นปางสมาธิ ปางมหาปาฏิหาริย์ และปางเทศนา มีพบแต่ทำเป็นพระพิมพ์

๓) สมัยลพบุรี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๐ - ๑๘๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้เป็นแบบอย่างฝีมือช่างขอม มีทั้งทำตามคติหินยาน ซึ่งมีอยู่เป็นดั้งเดิมแต่ครั้งสมัยทวารวดี และคติมหายานซึ่งได้รับมาแต่สมัยศรีวิชัย และพวกขอมนำเข้ามาแต่ประเทศกัมพูชาอีก ที่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า สมัยลพบุรี นั้น ก็เพราะเมื่อขอมมีอำนาจปกครองประเทศสยามอยู่นั้น ตั้งราชธานีของอุปราชาอยู่ที่เมืองลพบุรี นักปราชญ์ทางโบราณคดีจึงได้เอานามราชธานีครั้งนั้นมาเป็นชื่อสกุลช่างขอมในประเทศไทยเพื่อให้จำง่าย มิได้หมายความว่า เป็นของทำเฉพาะแต่ที่ในจังหวัดลพบุรีเท่านั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรี

พระพุทธรูปสมัยนี้มีพบในตอนกลางของประเทศสยามมากที่สุด แต่ทั้งทางเหนือและทางใต้ก็ได้พบประปรายทั่วไป ลักษณะพระพุทธรูปสมัยนี้ ยังคงทำเกตุมาลาเป็นต่อมเหมือนกับสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยนรูปร่างไปหลายอย่าง คือ เป็นอย่างกันหอยบ้าง อย่างฝาชีครอบบ้าง อย่างมงกุฏเทวรูปบ้าง อย่างเป็นดอกบัวแลเห็นกลีบรอบๆ บ้าง มีไรพระศกเส้นใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย เส้นพระศกทำเป็นอย่างเส้นผมคนบ้าง เป็นขมวดละเอียดบ้าง หยาบบ้าง ศิราภรณ์ทำอย่างทรงเช็ดบ้าง กระบังหน้าบ้าง พระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แฉะ พระหนูป้าน พระยืนทำเป็นอย่างห่มคลุมทั้งนั้น พระนั่งทำทั้งอย่างห่มคลุมและห่มดอง สังฆาฏียวางลงไปจนจดนาภี ชายอันตรวาสก (สบง) ข้างบนเผยอเป็นสัน โดยมากพระกรรมยาวย้อนจนจดพระอังสะ ที่เป็นขนาดใหญ่ทำเส้นพระศกเป็นอย่างบัวหลังเบี่ยงก็มี เป็นอย่างเส้นผมคนและเป็นหนามขนุนก็มี ที่ทรงเครื่องมีฉลองศอกกำไลแขน และประคตเป็นลวดลายแบบขอม ผิดกับสมัยอื่นๆ บัชรองฐานทำทั้งอย่างบัวหงายบัวคว่ำก็มี บัชรองฐานอย่างเดียวกันก็มี และบัวคว่ำอย่างเดียวกันก็มี แต่บัวขอมสังเหตุได้ง่ายกว่าบัวสมัยอื่นๆ คือเป็นอย่างชนิดบัวหลังเบี่ยงหรือปลายกลีบมีขอบทั้งนั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรีที่ทำในประเทศสยาม และพระพุทธรูปขอมแท้ที่ทำในประเทศกัมพูชา ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ได้เป็นผู้สังเกตว่าต่างกันเล็กน้อย คือพระพุทธรูปนั่งของกรุงกัมพูชา มีส่วนสูงวัดตั้งแต่ทับเกศตร์ถึงพระเกศ เท่ากับส่วนกว้างวัดตรงหน้าตัก แต่พระพุทธรูปนั่งสมัยลพบุรีโดยมากมีส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง พระพักตร์พระพุทธรูปสมัยลพบุรีก็ผิดกับพระพักตร์พระพุทธรูปของกัมพูชาอีกเล็กน้อย คือ พระโขนงนูนเป็นสันออกมามาก พระนาสิกโก่งและยาว พระหนุเป็นปมป้าน ไรพระศกหนาและโต เกตุมาลาใหญ่เป็นรูปฝาชีมีลวดลายคล้ายมงกุฏเทวรูป เหตุที่พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทศสยามต่างกับพระพุทธรูปขอมในกรุงกัมพูชานั้น จะเป็นด้วยพระพุทธรูปสมัยลพบุรีเป็นฝีมือช่างขอมในหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ไม่ชำนาญในการทำพระพุทธรูปหรือมีตำราทำพระพุทธรูปผิดกับช่างในกรุงกัมพูชา หรืออีกนัยหนึ่งว่าอาจเป็นฝีมือช่างชาวพื้นเมือง ทำตามแบบขอม เปลี่ยนแปลงตามความนิยมของตน พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทศสยามกับพระพุทธรูปขอมในกรุงกัมพูชาจึงต่างกันไปบ้างเล็กน้อย แต่ความจริงพระพุทธรูปสมัยลพบุรีและพระพุทธรูปฝีมือช่างขอมในกรุงกัมพูชานั้นเป็นของที่สังเกตได้ยากที่สุดว่าแตกต่างกันอย่างไร ถ้าเอาพระพุทธรูปฝีมือขอมมาองค์หนึ่ง โดยไม่ให้อ่านว่าได้พบที่ไหนแล้ว ให้ทายว่าเป็นของทำในประเทศสยามหรือในประเทศกัมพูชาแล้ว ก็ยากที่จะทายได้ถูกต้อง

พระพุทธรูปสมัยนี้เท่าที่ได้พบแล้วมี ๗ ปาง คือ

๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ
๒. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียว และสองข้าง ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ
๓. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา
๔. ปางโปรดสัตว์ พบแต่ทำด้วยโลหะ
๕. ปางนาคปรก มีทั้งอย่างเดียวและอย่างรัตนตรัยมหายาน คือ ชนิดมีพระพุทธานคปรกอยู่กลาง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่ข้างขวา นางปัญญาปารมีตาอยู่ข้างซ้าย ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๖. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ สมัยนี้ไม่มีขัดสมาธิเพชร

นอกจากปางต่างๆ ที่กล่าวนี้ ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือทำพระพุทธรูปตั้งแต่ ๓ องค์ ถึง ๔ องค์ในฐานอันเดียวกัน ซึ่งอย่าง ๓ องค์คงจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้ามีกายเป็น ๓ อย่าง คือ สัมโภคกาย ธรรมกาย และนิรมลกาย ตามคติมหายาน อย่าง ๔ องค์ติดกันคงจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้า ๔ องค์ในภัททกัลปที่ได้ตรัสรู้ไปแล้ว แต่ทำพระหัตถ์อย่างปางมารวิชัยทั้งนั้น จึงไม่นับเป็นปางหนึ่งต่างหาก

๔) สมัยเชียงแสน (ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๒๐๘๙)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของฝีมือช่างไทย ซึ่งได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่โบราณ พบทั่วไปในมณฑลพายัพ แต่ที่พบในเมืองเชียงแสนเก่าเป็นชนิดฝีมือช่างดงามกว่าที่พบในจังหวัดอื่นๆ ทางโบราณคดีจึงใช้คำนี้เป็นชื่อของพระพุทธรูปสมัยนี้ แบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ

รุ่นแรก เป็นแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย ครั้นราชวงศ์पालะซึ่งเจริญในอินเดีย ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๗๓ - ๑๗๔๐ ครั้งนั้น มหาพุทธวิद्याลัยที่เมืองนาลันทะเจริญรุ่งเรือง เป็นสำนักที่นักปราชญ์ต่างประเทศไปมาอยู่เนืองๆ ฝีมือช่างอินเดียครั้งราชวงศ์पालะจึงได้แพร่หลายไปในนานาประเทศฝ่ายตะวันออก มีประเทศพม่าและชวาเป็นต้น ช่างทำพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนี้ ก็คงจะได้แบบอย่างมาจากอินเดียด้วยเหมือนกัน แต่จะได้รับมาโดยตรงจากอินเดีย หรือได้รับต่อมาจากประเทศพม่าหรือชวาข้อนี้ยังไม่มีหลักฐานแน่นอน แต่อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปสมัยนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปอินเดีย ครั้นราชวงศ์पालะทุกอย่าง คือพระองค์อวบอ้วน เกตุมาลาเป็นต่อมกลม นั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์มารวิชัย พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือราวพระถัน พระพักตร์กลมสั้น พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหูเป็นปม เส้นพระศกใหญ่เป็นต่อมกลมหรือเป็นก้นหอย ไม่มีไรพระศก ฐานมีบัวรอง มีทั้งบัวหางบัวคว่ำ มีก้นบัลลังก์และมีเกสร

พระพุทธรูปอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่าพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช มีลักษณะเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกเกือบทุกอย่าง คือพระเกตุมาลาเป็นต่อม พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น เส้นพระศกใหญ่ นั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ในท่ามารวิชัย ไม่มีไรพระศก ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือวงพระพักตร์แบนและกว้างกว่า พระโอษฐ์กว้างกว่า ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรองหรือมีบัวก็เป็นชนิดใหม่ไม่เหมือนกับบัวเชียงแสน ข้อที่พระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนั้น ก็เพราะได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปมาจากครูเดิมอันเดียวกัน คือครั้งราชวงศ์पालะ แต่ข้อที่ต่างกันเล็กน้อยนั้นก็เพราะพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรก เป็นฝีมือช่างไทยเหนือทำตามอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์पालะ ส่วนพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเป็นฝีมือช่างไทยใต้ทำเจียนด้วยแบบขอม คือที่มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ด้วยเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ใกล้ และมีทางติดต่อกับเมืองลพบุรีมากกว่าเชียงแสน พระพุทธรูปแบบนี้ที่เป็นพระนั่งมีปางเดียวเท่านั้น คือปางมารวิชัยขัดสมาธิเพชร

รุ่นหลัง พระพุทธรูปเชียงแสนเป็นของไทยชาวลานนาและลานช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรกมาก คือทำพระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศกที่แปลกที่สุดนั้นก็คือเกตุมาลาเป็นเปลว พระพุทธรูปตั้งแต่สมัยทวารวดีมาจนถึงสมัยเชียงแสนชั้นแรก ทำพระเกตุมาลาสั้นทั้งนั้น เพิ่งจะ

มีเหตุมาลายาวเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย อันได้รับแบบอย่างมาจากพวกลังกา พระสมัยเชียงแสนชั้นหลังนี้เอาอย่างมาจากสุโขทัยอีกต่อหนึ่ง

พระพุทธรูปสมัยนี้ มีพระนั่งเป็นส่วนมาก พระยืนมีน้อยและสร้างด้วยโลหะเป็นพื้น ชั้นแรกตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๑๘๐๐ ชั้นหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๔๘๙ คือถึงปีที่พระไชยเชษฐา กลับจากเชียงใหม่ไปครองกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง อันมีเมืองเวียงจันทน์เป็นราชธานี เพราะตั้งแต่นี้ศิลปะการทำพระพุทธรูปในลานนาประเทศเสื่อมลง มีแต่พระพุทธรูปฝีมือช่างเลวๆ เป็นพื้น อันไม่ควรนับเข้าถึงชั้นศิลปะ

พระพุทธรูปสมัยนี้ทั้งรุ่นแรกและรุ่นหลังที่ได้พบมี ๖ ปาง คือ

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพ็ชร (รุ่นแรก) และขัดสมาธิราบ (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ (รุ่นหลัง) มีน้อย ทำด้วยโลหะ

๓. ปางอุ้มบาตร (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๔. ปางกตรอยพระพุทธรูปบาท (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕. ปางไสยา (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๖. ปางนั่งห้อยพระบาท (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕) สมัยสุโขทัย (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๙๓)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นฝีมือช่างไทยสมัยเมื่อกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี หรือสมัยราชวงศ์พระร่วงครองกรุงสุโขทัย ในสมัยนี้ได้รับพระพุทธรูปอย่างลังกาวงศ์เข้ามาประพจน์ปฏิบัติในประเทศนี้ เพราะเวลานั้นพระพุทธรูปในลังกาทวีปกำลังเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์ลังกาในครั้งนั้นทรงพระธรรมวินัยรอบรู้พุทธวจนะวิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่นๆ เป็นเหตุให้พระสงฆ์ไทย มอญ พม่า และเขมร พากันไปศึกษาพระศาสนาในลังกาทวีปเป็นอันมาก เมื่อพระสงฆ์ไทยกลับมายังได้ชักชวนพระสงฆ์ชาวลังกามาอยู่ในประเทศนี้ด้วย ชั้นแรกมาอยู่ทางเมืองนครศรีธรรมราช แล้วภายหลังขึ้นไปตั้งสำนักอยู่ในกรุงสุโขทัย และต่อไปจนถึงเชียงใหม่ ชาวประเทศนี้จึงได้รับแบบอย่างเจดียลังกามาสร้างกันแพร่หลายตั้งแต่สมัยนั้น รวมทั้งแบบอย่างพระพุทธรูปด้วย ข้อนี้มีหลักฐาน ด้วยพระพุทธรูปโบราณในประเทศนี้ ตั้งแต่ก่อนลังกาวงศ์เข้ามา ไม่มีทำเหตุมาลายาวเป็นเปลวเลย เพิ่งมีขึ้นในสมัยนี้เป็นครั้งแรก พระพุทธรูปที่มีเหตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน แปรมากกว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ทำเป็น ๓ ยุค

ยุคแรก มักทำวงพระพักตร์กลมตามแบบพระพุทธรูปลังกา เช่นพระอัฐฐารสในวิหารวัดสระเกศบัดนี้ ซึ่งนำมาจากวัดวิหารทอง จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

ยุคกลาง เมื่อฝีมือช่างเชี่ยวชาญขึ้น คิดแบบขึ้นใหม่ทำวงพระพักตร์ยาว พระหนุเสียม เช่น พระร่วงที่พระปฐมเจดีย์และพระสุรวิพุทธพิมพ์ในพระอุโบสถวัดปรินายก พระพุทธรูปตามแบบยุคที่ ๒ นี้มีมากกว่ายุคแรก

ยุคที่ ๓ หรือยุคหลังเห็นจะเป็นในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งในตำนานกล่าวว่าเอาเป็นพระธรรมาธิราชในพระพุทธรูปอย่างกว่ารัชกาลก่อนๆ ให้เสาะหาช่างที่ฝีมือดี ทั้งในฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้มาประชุมปรึกษากัน ทรงสอบสวนหาหลักฐานพุทธลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎกประกอบ

คิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อจะให้วิเศษที่สุดที่จะทำได้ จึงเกิดพระพุทธรูปแบบสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เช่น พระพุทธรูปชินราชและพระพุทธรูปชินสีห์ ทำวงพระพักตร์รูปไข่ หรือทำนองผลมะตูมคล้ายแบบอินเดียเดิมแต่งามยิ่งนัก และแก้ไขพุทธลักษณะที่แห่งอื่นไปตามตำรา เช่น ทำปลายนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกันทั้ง ๔ นิ้ว เป็นต้น พระพุทธรูปแบบนี้ทำกันแพร่หลายขึ้นไปจนข้างเหนือและลงมาข้างใต้ แต่ที่ทำได้งามเหมือนพระพุทธรูปชินราชและพระพุทธรูปชินสีห์ซึ่งเป็นต้นตำรานั้นมีน้อย

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยนี้ทำเกิดมลายาว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระหูเสี่ยม หัวพระถันโปน สังฆาฎยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ ฐานเป็นฐานหน้ากระดานเกลี้ยงเป็นพื้น ตอนกลางแอ่นเข้าไปข้างใน ผิดกับฐานเชียงแสนซึ่งโค้งออกมาข้างนอก ไม่ใคร่ทำบัว ถ้ามีบัวก็เป็นบัวหางยาบว่าชนิดบัวฐานพระพุทธรูปชินราช ทำเป็นปางต่างๆตามพระอิริยาบถ คือ

๑. ปางไสยา ทำทั้งด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางลีลา ทำด้วยศิลา โลหะและปูนปั้น
๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๔. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๕. ปางถวายเนตร ทำด้วยโลหะ
๖. ปางสมาธิ ทำด้วยโลหะ ปางนี้มีน้อยทำแต่มารวิชัยเป็นพื้น

๖) สมัยอยุธยา (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๓๒๕)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของช่างฝีมือช่างไทยครั้งสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทำแบบอย่างต่างกันเป็น ๒ ยุค ยุคแรกนิยมทำตามแบบขอม แต่เอาอย่างขอมเฉพาะวงพระพักตร์เท่านั้น ยุคนี้เรียกว่า ฝีมือช่างสมัยอุทอง นับเวลาตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยามาจนถึงแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๒๐๓๑)

ลักษณะ เกิดมลายาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศกเป็นกรอบรอบวงพระพักตร์ พระหูปั้นเป็นรูปคางคน สังฆาฎยาว ชายอันตรวาสกข้างบนเป็นสัน ขัดสมาธิราบ ฐานหน้ากระดานเป็นร่องและแอ่นเข้าไปข้างใน ลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น ต่างแต่ในชั้นหลังมาทำพระพักตร์ยาวกว่าชั้นก่อนเท่านั้น

ยุคหลังตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ จน พ.ศ. ๒๓๒๕) ลักษณะทำวงพระพักตร์และเกิดมลายาตามแบบอย่างสมัยสุโขทัยทั้งนั้น ต่างแต่โดยมากมีไรพระศกและสังฆาฎใหญ่ กับถ้าทรงเครื่อง เกิดมลายาทำเป็นกันหอยหลายๆ ชั้นบ้าง เป็นอย่างมงกุฎเทวรูปแบบสมัยลพบุรี บางเท่านั้น ทำเป็นปางต่างๆ ดังนี้คือ

๑. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ และสมาธิเพชร (แต่มีน้อย) ทำด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น
๓. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น
๔. ปางประทานอภัย มีทั้งอย่างยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะ
๕. ปางปาลิไลยกะ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๖. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ

๗) สมัยรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา)

พระพุทธรูปสมัยนี้ แบบอย่างเป็นลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและศรีอยุธยาผสมกัน ต่างแต่เกตุมาลาสูงกว่าสุโขทัยและอยุธยา กับเส้นพระศกละเอียดกว่า ขนาดเล็กทำตามอย่างสมัย เชียงแสน แต่มักจะผสมกันไม่เหมือนลักษณะของพระพุทธรูปเชียงแสนแท้

สมัยรัชกาลที่ ๑ มีใครจะได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญพระพุทธรูปโบราณ ซึ่งทิ้งทรุดโทรมอยู่ที่เมืองเหนือมาบูรณปฏิสังขรณ์ตั้ง ๑,๒๐๐ องค์เศษ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานอยู่ในวัดสำคัญๆ ในกรุงเทพมหานคร จึงเป็นพระพุทธรูปเก่าสมัยอื่นซึ่งได้เชิญมาจากอื่นเป็นพื้น มีพระพุทธรูปทรงสร้างในรัชกาลที่ ๑ มีลักษณะงามด้อยองค์หนึ่งคือ พระคันธารราษฎร์ ซึ่งตั้งอยู่ในพระราชพิธีแรกนาและขอฝนอยู่จนทุกวันนี้ กับพระประธานในวัดมหาธาตุเป็นพระป็นในรัชกาลที่ ๑ เป็นแบบอย่างที่น่าว่าลักษณะงาม มีพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ อีกหลายองค์ ลักษณะเป็นพระแบบสมัยอยุธยาและสุโขทัยผสมกันดังกล่าวแล้ว

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำเป็นปางต่างๆ คือ

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วยศิลาและปูนปั้น
๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๔. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๕. ปางขอฝน ทำด้วยโลหะ

ปางต่างๆ ที่กล่าวนี้ เป็นพระขนาดใหญ่ทั้งนั้น ขนาดเล็กยังมีปางอื่นๆ ทำตามพุทธอิริยาบถในเรื่องพุทธประวัติอีกมากมายผสมกับปางเก่าและปางใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ถึง ๔๐ ปาง แต่ลักษณะคงเป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น^{๗๗}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เอง พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด พระองค์ทรงเป็นผู้เริ่มสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทรทรงเครื่องใหญ่อย่างกษัตริย์ ซึ่งได้รับอิทธิพลศิลปมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย มีการประดับกระจกหรืออัญมณีสีต่างๆ ลงในศิราภรณ์เป็นประกายแวววับ

ในสมัยนี้ยังสร้างพระพุทธรูปแบบจิวรดอก คือทำจิวรให้มีลวดลายดอกดวงเพื่อความงดงามแทนจิวรแบบธรรมดา รวมทั้งมีการลงรักชาดและปิดทองอีกด้วย

สมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ปรับปรุงการสร้างพระพุทธรูปให้มีลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญมากขึ้น เช่น ไม่มีพระเกตุมาลา และทำจิวรเป็นริ้วอย่างของจริง

สมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้แก้ไขพุทธลักษณะให้เหมือนมนุษย์สามัญมากขึ้น แต่ยังคงรักษาพุทธลักษณะที่สำคัญๆ ไว้ เช่น พระเกตุมาลา พระรัศมีแบบเปลว พระเกศาขมวดเป็นปม ใบพระกรรณยาว คล้ายกับศิลปแบบพระพุทธรูปคันธารราษฎร์

^{๗๗} หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย, (พระนคร : ศรีกรุง, ๒๔๙๔, แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงกลการเจนจิต (เกา วสุวัต) และนางกลการเจนจิต (พัน วสุวัต) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๙๔), หน้า ๑ - ๓๖.

ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๐๓, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๓)

สมัยรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเฉลิมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ทรงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปในรัชกาลของพระองค์ โดยมอบหมายให้ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้ออกแบบพระพุทธรูปปางลีลาคล้ายสมัยสุโขทัย แต่มีลักษณะของมนุษย์สมัยยิ่งขึ้น ประดิษฐานไว้ ณ พุทธมณฑล ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

บทที่ ๓

แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

การวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยแบ่งหัวข้อดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

๓.๒ แนวคิดความเชื่อของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๓.๓ คุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือ เชื่อมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิด เหตุผลที่พิสูจน์ได้ หรืออาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับ ศรัทธาโดยปราศจากเหตุผล หรือต้องพิสูจน์ใด ๆ ที่เป็นทั้งแนวทางในทางตัดสินใจเชื่อ ปฏิบัติ ละเว้นการปฏิบัติสิ่งใด ๆ โดยมีอิทธิพลเหนือจิตใจของบุคคลและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ นักวิชาการต่างๆ ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

ทัศนีย์ ทานตวนิช^๑ กล่าวว่า ความเชื่อ คือการยอมรับนับถือว่าเป็นความจริง หรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มี หลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕^๒ ให้ความหมายไว้ว่า “เชื่อ” หมายถึง เห็นตามด้วย มั่นใจ และไว้วางใจ

ธวัช ปุณโณทก^๓ ให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ แม้ว่า พลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพยำเกรง

^๑ทัศนีย์ ทานตวนิช, คติชาวบ้าน, (ชลบุรี : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๔.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๒๕), หน้า ๒๗๔.

^๓ธวัช ปุณโณทก, ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕๐.

นันทนา ขุนภักดี^๔ ได้ศึกษาความเชื่อของคนไทยในอดีตและกล่าวสรุปไว้ว่า ความเชื่อหมายถึงสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ จะมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตามและ ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์^๕ กล่าวว่า ความเชื่อ คือระดับสภาพจิตใจของบุคคลที่มอบความไว้วางใจ ความเชื่อใจ หรือความเชื่อมั่นต่อบุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

นักวิชาการได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อไว้ ดังต่อไปนี้

จรัส พยัคฆราชศักดิ์^๖ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อไว้ พอสรุปได้ว่า มนุษย์จำเป็นต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อโดยมีอาจหาความเชื่อได้ ชีวิตมนุษย์มีทั้งสิ่งที่มองเห็นได้ เข้าใจได้ และพิสูจน์ได้ ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจทำให้เกิดความสบายใจ และความเชื่อทำให้มนุษย์บรรลุถึงความสำเร็จได้

วิทย์ พิณคันเงิน^๗ ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มนุษย์โดยทั่วไปต้องการความปลอดภัยทั้งทางร่างกาย และจิตใจ มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ความเชื่อต่าง ๆ นั้นมักได้รับคำบอกเล่าจากคนรุ่นก่อนว่ามีอำนาจลึกลับที่ จะช่วยคุ้มครอง

ความเชื่อในพุทธศาสนาจัดว่าเป็นความเชื่อที่ได้รับการยอมรับว่ามีเหตุผลเพราะหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเน้นเรื่องความจริงอันประเสริฐและสามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งนักวิชาการทางศาสนาหลายท่านได้ให้ความหมายและแนวคิดต่างๆ ไว้ดังนี้

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์^๘ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” ในพุทธศาสนาที่ตรงกับภาษาบาลีว่า “สัทธา” และตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศรัทธา” ไว้ว่า เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจ ในความจริง ความดี สิ่งดีงาม และในการทำ ความดี ซึ่งประกอบด้วย ๔ อย่างคือ ๑. กัมมสัทธา (เชื่อกรรม) ๒. วิปากสัทธา (เชื่อผลของกรรม) ๓. กัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน) ๔. ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต)

^๔นันทนา ขุนภักดี, การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๕.

^๕สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : , ๒๕๓๖), หน้า ๗.

^๖จรัส พยัคฆราชศักดิ์, เอกสารการสอนไทยคดีศึกษา ศาสนา และลัทธิในท้องถิ่น, (มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๓๔.

^๗วิทย์ พิณคันเงิน, ความเป็นมาของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓๙๗-๔๐๓.

^๘พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^๙ ทรงให้ความหมายของสัทธา ว่า “ความเชื่อ” และทรงให้ความหมายของคำว่า “สัทธาสัมปทา” หมายถึง ถึงพร้อมด้วยศรัทธาคือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

จากความหมายและทฤษฎีต่างๆจึงสรุปได้ว่า ความเชื่อในพุทธศาสนา หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่เชื่ออย่างงมงาย เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม หรือเชื่อเรื่องบุญและบาป เป็นต้น และประการสำคัญ ความเชื่อทางศาสนาถือเป็นปทัฏฐานที่สำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป

ด้านที่มาและประเภทของความเชื่อ **มณี พยอมยงค์** กล่าวว่า ความเชื่อมีที่มาจาก ๓ แหล่งด้วยกัน คือ

๑. ความเชื่อที่เกิดจากธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น พายุร้าย พายุฝน คนในสมัยโบราณไม่มีอะไรเพื่อใช้พิสูจน์ได้ ก็จินตนาการเอาว่าเป็นอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งลึกลับ และมีอำนาจดลบันดาลให้เป็นไปจึงเกิดความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าลงมาทำโทษแก่ตน ด้วยความกลัวต่อมรณภัยนั้น จึงมีการกราบไหว้ บวงสรวงบูชาให้สิ่งเหล่านั้นหายไกลและบันดาลความสุขสวัสดิ์แก่ตน

๒. ความเชื่อที่มากับศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้ที่ตนได้รับเกี่ยวกับคำสอนและพิธีการที่เจ้าของศาสนาบัญญัติไว้หรือพระสาวกปฏิบัติจนเป็นแบบอย่างสืบมา

๓. ความเชื่อเกิดจากความคิดของมนุษย์ เห็นได้จากความคิดแนวปรัชญาทางจิตวิทยา และจินตนาการอื่นๆ ตัวอย่างทฤษฎีคำสอนของเจ้าลัทธิศาสนาที่กล่าวถึงนรก สวรรค์ เป็นต้น^{๑๐}

เสรี พงศ์พิศ กล่าวว่า ความเชื่อนั้นถือเป็นบ่อเกิดของพลังชีวิตที่สำคัญที่สุดของคนโบราณความเชื่อเป็นบ่อเกิดของ “ความรู้” ที่สัมพันธ์กับชีวิตและจรจรโลงชีวิตให้อยู่ในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งกฎเกณฑ์นั้นก็คือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งของคนกับทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว สิ่งเหล่านี้มีทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม มีส่วนที่เห็น รู้สึก สัมผัสได้ด้วยหู ตา จมูก ลิ้น และมีส่วนที่สัมผัสได้ด้วยญาณที่ล้าลึกลงไปจากโสตประสาทอื่น ความรู้ของคนโบราณมี ๒ ลักษณะ ลักษณะแรก คือ รู้จากการสัมผัสและการคิดไตร่ตรอง ความรู้ชนิดนี้ไม่ต้องการความเชื่อ เช่น เห็นคนเดินมาก็รู้ว่าเป็นคน คนนั้นกล่าวทักทายก็รู้ว่าเป็นคนนั้น ไม่เคยไปอังกฤษก็รู้ว่าประเทศอังกฤษ ความรู้เช่นนี้จึงไม่ต่างไปจากสิ่งที่ศาสตร์สมัยใหม่กล่าวถึง แต่ความรู้ลักษณะที่สองนั้นมาจากความเชื่อเป็นสำคัญ เชื่อเพราะ “รู้สึก” แตกต่างไปจากการสัมผัสอื่นๆ ในลักษณะ “ปกติ” เชื่อเพราะมีอะไรบางอย่างที่มากกว่านั้น และอะไรที่มากกว่านั้นเคยแสดงให้เห็นปรากฏในภาวะปกติแล้ว อย่างน้อยก็เท่าที่เล่าลือหรือบอกกล่าวสั่งสอนกันมา^{๑๑}

เสถียร โกเศศ ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะซ้อนทับกันอยู่ คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาต่างๆ ซ้อนอย่างรูปเจดีย์ คือ นับถือผีสงเทวดาเป็นพื้นฐานถัดขึ้นไปนับถือไฮ

^๙สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **นวโกวาท**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๔๕.

^{๑๐}มณี พยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๒๘.

^{๑๑}เสรี พงศ์พิศ, “ไสยศาสตร์ในสังคมไทย”, ในเอกสารการสอนชุดวิชา **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๔.

ศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพุทธศาสนา เป็นดังชั้นยอดของเจตีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้นับถือคละเคล้ากันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากัน ก็สุดแล้วแต่ชาติชั้น และการศึกษาของคนในหมู่ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียน หรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนหรือคนอื่นก็ถือไป ไม่มีใครว่าอะไร^{๑๒}

เรณู อรรถาเมศร์ แบ่งความเชื่อออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑. ระดับความเชื่อพื้นบ้าน และ ๒. ระดับความเชื่อในศาสนา โดยในส่วนของระดับความเชื่อพื้นบ้านนั้นมีการผสมผสานกัน ๒ กระแส ได้แก่ ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของธรรมชาติ โดยเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติมีจิตวิญญาณ หรือมีผู้บงการอยู่เบื้องหลังธรรมชาติ จึงปฏิบัติต่อธรรมชาติเสมือนว่าธรรมชาติมีชีวิต คือ มีการบูชา อ้อนวอน ขอบคุณ และความเชื่อเรื่องผีวิญญาณ ซึ่งมีหลายประเภท ได้แก่ ความเชื่อในผีสายตระกูล คือ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า และความเชื่อต่อผีอารักษ์เป็นลำดับแห่งความศรัทธาในลัทธิศาสนาที่ยิ่งใหญ่อันหนึ่ง สำหรับระดับความเชื่อในศาสนานั้นถูกอธิบายว่าเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลมากขึ้นกว่า ความเชื่อพื้นบ้านตามแนววิทยาศาสตร์ ซึ่งศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือก็ได้แก่ ศาสนาพุทธ^{๑๓}

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเชื่อมีองค์ประกอบที่สำคัญแยก ออกเป็น ๔ ด้านด้วยกัน ได้แก่

๑. เรื่องของความรู้ ความรู้ที่จะอธิบายโลก อธิบายจักรวาล อธิบายสรรพสิ่งต่างๆ ตาย แล้วไปไหน เกิดจากอะไร สิ่งต่างๆ นานาเหล่านี้ นรกอยู่ตรงไหน สวรรค์อยู่ตรงไหน มีจริงหรือไม่ เหล่านั้นเป็นความรู้ที่มีการจัดระดับกันว่า เป็นความรู้ระดับสูง ระดับต่ำก็ว่ากันไป แต่ประเด็นสำคัญที่ของศาสนาคือความรู้ และความรู้ก็ปรากฏอยู่ในการสั่งสอนของศาสดา ซึ่งในศาสนาใหญ่ๆ มักมีการบันทึกเอาไว้ในรูปของพระคัมภีร์ ที่มักจะถือกันว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สูงสุดและศักดิ์สิทธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น

๒. พิธีกรรม เช่น เวลาไปวัด เวลาจะกราบพระจะต้องกราบ ๓ ครั้ง กราบ ๒ ครั้งไม่ได้ ถ้ากราบครั้งเดียวถึงว่ากราบคนตาย ต้องแบมือด้วย ถ้าเวียนเทียนต้องเวียนขวา ถ้าเวียนซ้ายถือเป็นอัปมงคล

๓. บุคลากรผู้ประกอบพิธีกรรม ในพิธีกรรมต่างๆ อย่างหนึ่งซึ่งขาดมิได้คือ ผู้ประกอบพิธีกรรม หรือเรียกง่ายๆ ว่า “พิธีกร” ยกตัวอย่างเช่นในศาสนาพุทธ พระสงฆ์จำนวนมากทำหน้าที่เป็นพิธีกรทางศาสนา เพราะส่วนใหญ่โอกาสที่คนทั่วไปจะเข้าถึงความรู้ที่ลึกซึ้งของพระพุทธศาสนา นั้นอาจจะมีน้อย ฉะนั้น ตัวพระสงฆ์องค์เจ้าจำนวนมากจึงติดอยู่กับพิธีกรรมเสียเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับฆราวาสหรือพุทธศาสนิกชนที่ไปวัดไปมานั้น ก็อาจจะไม่สนใจที่จะหาความรู้ที่แท้จริงที่ลึกซึ้งเพราะถ้าเป็นความรู้ที่แท้จริงที่ลึกซึ้งของศาสนาแล้ว จะต้องเป็นความรู้ที่ปฏิเสธหลายอย่างมา ปฏิเสธความมีตัวตนของตัวเอง ปฏิเสธการดำรงอยู่ของตัวตนต่างๆ ต้องตัดกิเลส ต้องตัดนู่นตัดนี่มากมาย ฉะนั้น การเข้าสู่ความรู้ที่แท้จริงมันทำไม่ได้ จึงเข้าสู่ในระดับพิธีกรรม ฉะนั้นพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลายจึงมักจะทำหน้าที่เป็นพิธีกร

^{๑๒} เสฐียรโกเศศ, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๕๓.

^{๑๓} เรณู อรรถาเมศร์, คติชนวิทยา, (เชียงใหม่ : คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๘.

๔. การจัดองค์กร ซึ่งมักจะประกอบด้วยนักบวชและศาสนิกชน ว่ามีการจัดลำดับชั้น ความสำคัญและจัดความสัมพันธ์กันอย่างไร ใครทำหน้าที่อะไร บริหารปกครองกันอย่างไร เป็นต้น ในทุกศาสนาต้องมีการจัดองค์กร มีระบบการบังคับบัญชาเป็นขั้นตอนลงมา เราเรียกในภาษาอังกฤษว่า “hierarchy” ซึ่งเป็นตัวบ่งสะท้อนว่า มันเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของบุคลากรที่อยู่ในศาสนานั้น

ในความเชื่อและศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน แต่ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้ ซึ่งความรู้ที่ลึกซึ้งของศาสนาแต่ละศาสนานั้น เช่นกรณีของพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทั่วไปเข้าไม่ถึงโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ได้บวชไม่ได้เรียน ฉะนั้น เมื่อผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเรียนผู้หญิงก็เข้าไม่ถึงความรู้ ถ้าจะเข้าถึงความรู้ต้องนั่งอ่านเอาเอง ต้องไปซื้อพระไตรปิฎกมาอ่านเอง ถ้าอ่านไม่ออกก็ต้องไปเรียนภาษาบาลี เพื่อที่จะอ่านบาลีได้ และเพื่อจะเข้าถึงความรู้ การเข้าถึงความรู้ สำหรับผู้หญิงถูกปิดกั้น ไม่เหมือนผู้ชายที่ได้รับอนุญาตตามจารีตประเพณีให้เข้าไปบวชได้ เมื่อไปบวชได้ ก็สามารถจะไปเรียนธรรมะบาลีไปพร้อมๆ กัน เมื่ออ่านภาษาบาลีได้ก็สามารถอ่านพระไตรปิฎกได้และสามารถจะเข้าถึงความรู้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าถูกตัดคือห้ามเข้าไปเลย ไม่ให้เข้าไปบวชได้ผู้หญิงก็ถูกตัดไม่ให้เข้าสู่ความรู้เสียตั้งแต่ต้น เมื่อเข้าสู่ความรู้ไม่ได้ ก็อธิบายโลกไม่ได้ อธิบายจักรวาลไม่ได้ อธิบายพระธรรมไม่ได้ อธิบายอะไรต่างๆ ไม่ได้ในคำอธิบายของศาสนานั้นๆ ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่มีอำนาจ^{๓๔}

ฟิลิฐ์ โคตรสุโพธิ์ กล่าวว่า มนุษย์ต้องการที่พึ่งทางใจ เนื่องด้วยความเข้าใจในโลก ธรรมชาติและจักรวาลมีน้อย แต่เมื่อมีความเข้าใจโลก ธรรมชาติ และจักรวาลมากพอแล้ว มนุษย์ก็ไม่ต้องการศาสนามากนัก ศาสนาจึงได้วิวัฒนาการไปตามกาลเวลา ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ศาสนาในยุคหนึ่งก็แสดงภูมิปัญญาความรู้ ความสนใจ และสภาพของสังคมในยุคนั้นด้วย เนื่องจากศาสนามีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ แต่นักศาสนศาสตร์ก็ต้องการรู้ว่า ศาสนาที่เป็นต้นแบบดั้งเดิมนั้นเป็นแบบอย่างไร มีลักษณะพิเศษเช่นไร และได้วิวัฒนาการมาตามขั้นตอนอย่างไรบ้าง ซึ่งก็มีความเห็นแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น ๔ พวก ดังนี้

๑. พวกธรรมชาตินิยม (Naturalism) นำโดย แมกซ์ มุลเลอร์ ชาวเยอรมัน บางทีเรียกว่า ทฤษฎีเยอรมัน เกิดจากการสังเกตว่า คนป่าเถื่อนมักมีท่าทีเกรงกลัวและเคารพบูชาปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ที่มีพลังน่ากลัว เช่น น้ำตก พายุฝน เป็นต้น และเชื่อว่ามีพลังลึกลับแบบบุคคลอยู่ในปรากฏการณ์นั้น

๒. พวกวิญญาณนิยม (Animism) นักปราชญ์ทางสังคมวิทยา มี เซอร์ เอ็ดเวิร์ด ไทเลอร์ และ เฮิร์เบอร์ต สเปนเซอร์ มีความเห็นว่า ศาสดาดั้งเดิมของมนุษย์น่าจะเป็น วิญญาณนิยม เพราะสิ่งที่มีกิจกรรมย่อมมีชีวิต สิ่งที่มีชีวิตไม่ว่าสัตว์หรือสิ่งของย่อมมีสิ่งที่เรียกว่า วิญญาณ แบบเดียวกับวิญญาณในตัวคนอยู่ภายใน เพราะเป็นชาวอังกฤษ เรียกว่า ทฤษฎีอังกฤษ

๓. พวกที่เชื่อว่าเกิดจากไสยศาสตร์ (Magic) นำโดย เจ ยี เฟรเซอร์ (John George Frazer) มีความเห็นว่า ศาสนาเป็นลูกของไสยศาสตร์ มนุษย์ยุคแรกพยายามควบคุมธรรมชาติโดยวิธีทางไสยศาสตร์ แต่เมื่อไม่ประสบผลสำเร็จจึงหันไปใช้วิธีวิงวอน ซึ่งเป็นงานหลักของศาสนา

^{๓๔}ฉลาดชาย รมิตานนท์, “ผู้หญิงห้ามเข้า” จารีตและความเชื่อที่ต้องอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร : พีเอ็นพี กรู๊ป, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘ – ๒๐.

๔. พวกที่เชื่อว่าเกิดมาจากลัทธิโทเท็ม (Totemism) นำโดย เอมีล ดัว์ว์เกียม นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ที่ถือทฤษฎีสหภูมิ (Collectivism) เชื่อว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับสัตว์บางชนิด และมีข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์ชนิดนั้น เช่น ห้ามฆ่า นอกจากจะฆ่าในพิธีกรรมพิเศษแล้ว แจกจ่ายกันกินในสมาชิก นอกจากนี้ ยังตั้งชื่อคนตามชื่อสัตว์ชนิดนั้นอีกด้วย การไหว้โทเท็มเป็นการไหว้เผ่าชนและพลังแฝงในโทเท็มนั้น ซึ่งเป็นดังเทพเจ้าของเผ่า ดังนั้น สังคมกับเทพเจ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๕}

สรุปได้ว่า ความเชื่อของสังคมนั้นเกิดจากความพยายามของมนุษย์ในการเข้าใจธรรมชาติ พวกเขาจึงเชื่อว่ามีพลังบางอย่างเข้ามากำหนดปรากฏการณ์ธรรมชาติและสร้างรูปธรรมของพลังดังกล่าวออกมาในรูปของ “ผี” ผีจึงเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตตามธรรมชาติ เมื่อผีมีตัวตนและสามารถให้คุณหรือโทษได้ ผู้คนจึงประกอบพิธีเพื่อแสดงความเคารพและสร้างความพอใจแก่ผีเหล่านั้น พิธีกรรมเหล่านี้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคม เราอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย เมื่อวัฒนธรรมอินเดียเผยแพร่สู่สุวรรณภูมิ ชนชั้นปกครองเลือกรับวัฒนธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับคติความเชื่อดั้งเดิม นั่นคือ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ตอบสนองความต้องการด้านพิธีกรรมของชนชั้นปกครอง ในขณะที่ความเชื่อศาสนาพุทธตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนทั่วไป

ด้านความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นความเชื่อในเรื่องวิญญาณนิยม (Animism) เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่พัฒนามาถึงอีกระดับหนึ่ง สูงกว่าความเชื่อแบบพลังลึกลับ โดยเชื่อว่ามนุษย์ในโลกนี้มีพลังชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นหน่วยรวม ไม่ได้กระจายอยู่ทั่วไปเหมือนพลังลึกลับ หน่วยพลังนี้อาศัยอยู่ในคน สัตว์ พืช และสิ่งของเฉพาะอย่าง เป็นสิ่งที่รู้จักคิด มีความต้องการ มีการตัดสินใจได้ มีลักษณะเป็นตัวตนบุคคลที่สามารถจะแปรเปลี่ยนไปในทางดีหรือชั่วได้ด้วยการตัดสินใจของตนเอง เรียกว่า วิญญาณ

ความหมายของวิญญาณของคำว่า “Animism” มาจากภาษาลาตินว่า “Anima” ซึ่งแปลว่า “วิญญาณ ภาษาอังกฤษ” ใช้คำว่า “soul” บ้าง “spirit” บ้าง คำว่า soul หมายถึงวิญญาณที่อยู่ในร่างกายของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นตัวตนแท้ของคน มีฐานของชีวิต เป็นอมตะไม่รู้จักตาย ส่วนจิตหรือใจภาษาอังกฤษเรียกว่า mind เป็นอาการหรือคุณสมบัติของ soul ที่มีการรู้จักคิด มีความรู้ และคำว่า spirit หมายถึงวิญญาณที่ออกจากร่างกายเมื่อคนตายไปและคงอยู่ในโลกของวิญญาณ^{๑๖}

วิญญาณตามลักษณะในพุทธศาสนา หมายถึงการรับรู้ที่เกิดชั่วขณะหนึ่งๆ ทางอายตนะทั้ง ๖ คือ เมื่อตาเห็นรูปเรียกว่า จักขุวิญญาณ หูได้ยินเสียงเรียกว่า โสทวิญาณ จมูกดมกลิ่น เรียกว่าฆานวิญาณ ลิ้นลิ้มรสเรียกว่า ชิวหาวิญาณ การถูกต้องสัมผัสเรียกว่า กายวิญาณ และใจคิดหรือรับอารมณ์ทางมโนภาพที่ไม่ผ่านทางระบบประสาทสัมผัสโดยตรง เป็นการคิดจินตนาการ เรียกว่า มโนวิญาณ แต่การรับรู้ที่กล่าวนี้เป็นเพียงพฤติกรรมที่แสดงออกมาจากวิญญาณ นอกจากนั้นตามทัศนะทางพุทธศาสนายังเชื่อ ภาวะจิตวิญญาณ หรือภาวะจิต เป็นวิญญาณที่อยู่นิ่งๆ ในส่วนลึก ไม่ออกมา

^{๑๕} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, (เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙ -๔๐.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

รับรู้อารมณ์ แต่เมื่อมีสิ่งมากระตุ้นก็จะส่งวิญญาณที่มีหน้าที่รับรู้ออกไปทำหน้าที่ และเชื่อว่าวิญญาณมีหน้าที่ ดังที่ พิลิอัส โคตรสุโพธิ์ สรุปหน้าที่ของวิญญาณเป็น ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) หน้าที่แรกเกิด เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณ (จิตดวงแรกในการเริ่มต้นชีวิต)
- ๒) หน้าที่รักษาชีวิต เรียกว่า ภวังควิญญาณ (ศูนย์บัญชาการวิญญาณ)
- ๓) หน้าที่ปฏิบัติการ เรียกว่า วิถีวิญญาณ (จิตที่เข้าสู่ระบบการรับรู้อารมณ์)
- ๔) หน้าที่สุดท้าย (ตาย) เรียกว่า จุตวิญญาณ (จิตดวงสุดท้ายในชีวิต)^{๑๗}

จะเห็นได้ว่า วิญญาณเป็นคุณสมบัติของสิ่งมีชีวิต คือ คนและสัตว์ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตายไป

นักปรัชญากรีกสมัยโบราณสนใจในธรรมชาติและองค์ประกอบของวิญญาณ และแสดงความเห็นออกมาตามที่ตนเข้าใจ เช่น เอมพิโดเคลส บอกว่า วิญญาณ ประกอบไปด้วยธาตุต่างๆ แต่ละอย่างเป็นวิญญาณแต่ละชนิดที่ทำหน้าที่รับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับตน เช่น ธาตุดิน มีหน้าที่รับรู้ธาตุดินที่เป็นวิญญาณภายนอก เป็นต้น เฮราคริตุส กล่าวว่า วิญญาณเป็นกระบวนการแห่งไฟ แหล่งกำหนดสรรพสิ่งเป็นพลวัตเคลื่อนไหวตลอดเวลา อแนกซิมานเดอร์ กล่าวว่า วิญญาณเป็นอากาศหรือลมหายใจ

วิญญาณเป็นสิ่งที่มีความสมบัติที่แตกต่างจากร่างกาย อยู่คนละส่วน คนโบราณจึงแปลกใจว่า วิญญาณอยู่ที่ไหน และตรงส่วนใดของร่างกาย เมื่อสืบค้นไป ก็ได้คำตอบดังต่อไปนี้ ชาวซีไมต์ (Semites) เชื่อว่า ลำไส้เป็นที่อยู่ของวิญญาณ จึงเอาลำไส้บูชาเทพเจ้า ชาวฮินดู ในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า หัวใจ หรือศีรษะ เป็นที่อยู่ของวิญญาณ สังเกตได้ในเวลาที่คนมีอารมณ์ ตื่นเต้น ตกใจ โกรธกลัว ดีใจ เสียใจ หัวใจเขาจะเต้นแรงและเร็ว เมื่อคนตายลงไปแล้ว หัวใจหยุดเต้น แสดงว่า วิญญาณอยู่ที่หัวใจ

พระพุทธศาสนา ในคัมภีร์อิทธิธรรมกล่าวว่า หทัยวัตถุ คือหัวใจ เป็นที่อยู่ของวิญญาณ แต่หทัยวัตถุ ตามทัศนะของนักอิทธิธรรมระยะหลัง หมายถึง สมอ คนในแถบเส้นศูนย์สูตร เชื่อว่า วิญญาณสัมพันธ์กับเงา เพราะเงาติดตามเจ้าของไปทุกหนทุกแห่ง ชาว Mossi ในแอฟริกา เชื่อว่า เงาเป็นส่วนหนึ่งของพลังชีวิต คนที่จวนจะตาย เงาของเขาจะเลื่อนหาย และไม่มีเงาปรากฏ

พิลิอัส โคตรสุโพธิ์ ได้จำแนกประเภทของวิญญาณเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) วิญญาณในอากาศ (Spirits of Airs) มนุษย์เชื่อว่า วิญญาณมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่นอยู่ในในอากาศ หรือปรากฏการณ์ต่างๆทางอากาศ เช่น ก้อนเมฆ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ต่อมา หมายถึงเอาวิญญาณของเทพเจ้า หรือคนที่ตายไปแล้วไปเกิดในท้องฟ้าเป็นเทพเจ้า

๒) วิญญาณบนดิน (Spirits of Earth) ได้แก่ วิญญาณที่สิงสถิตอยู่ที่พื้นดินและปรากฏการณ์ต่างๆบนดิน เช่น ต้นไม้ ภูเขา ก้อนหิน น้ำ แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น ระยะแรกเชื่อว่าเป็นวิญญาณของสิ่งนั้นๆ โดยตรง เกิดประจำอยู่ที่นั้น ระยะหลังเชื่อว่า มีวิญญาณพิเศษมาสิงอยู่ เช่น ชาวไทยเชื่อเรื่อง ผีนางตะเคียน ผีนางตานี เป็นต้น

^{๑๗} อ่างแล้ว, พิลิอัส โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๕๗.

๓) วิญญาณคนที่ตายไป (Spirits of the dead) เมื่อคนเราตายไป มีสิ่งหนึ่งที่ไม่ตายตามร่างกาย แต่จะออกจากร่างกายไป สิ่งนี้มนุษย์เรียกว่า ผี หรือ Spirit ซึ่งได้แก่วิญญาณที่ออกจากร่างมนุษย์นั่นเอง

สิ่งที่ทำให้คนเรามีความเชื่อว่ามีวิญญาณ น่าจะมีสาเหตุดังต่อไปนี้

๑) ความฝัน ความฝันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดมาพร้อมมนุษย์ เป็นลักษณะเมื่อมนุษย์นอนหลับและฝันไป โดยในความฝันนั้นพบกับสิ่งต่างๆมากมาย แต่เมื่อตื่นขึ้นมากลับพบว่าตนเองยังนอนอยู่ในห้อง จึงทำให้คิดได้ว่าน่าจะมีอีกสิ่งหนึ่งในร่างกายออกไปเที่ยวเดินทางไป ซึ่งหมายถึง วิญญาณ

๒) ความคิดแบบนามธรรม ในขณะที่คนเราใช้ความคิดอย่างหน้อยอยู่นั้น หรือกำลังคิดสูตรดูเหมือนว่าเขาลืมโลกภายนอกที่อยู่รอบข้าง แม้ว่าตาจะเห็นรูปหรือเหตุการณ์อะไรต่างๆรอบข้างแต่เขาไม่รู้สึก ไม่ได้ใส่ใจว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง แสดงว่าร่างกายและใจสามารถแยกกันทำงานได้

๓) ความหวาดกลัวต่อคนตาย เมื่อเราพบเห็นคนที่ตายใหม่ๆ โดยสาเหตุต่างๆ พอกลับมาบ้าน นอนหลับตาจะมองเห็นภาพหลอนติดตา ทำให้เกิดความกลัว เหมือนว่าคนที่ตายไปมาปรากฏต่อหน้า ด้วยเหตุนี้คนเราจึงกลัววิญญาณคนตายมากที่สุด

๔) ประสบการณ์ทางวิญญาณแบบต่างๆ หลายคนเคยพบเห็นเพื่อนที่สนิท มาพูดคุย จำเวลาและเหตุการณ์อย่างชัดเจน แต่มาทราบภายหลังว่า วันเวลาที่ได้พบกันนั้น เป็นการจากไปของเขาแล้ว แสดงว่า วิญญาณของเขามาส่งข่าว^{๑๘}

จากความเชื่อในเรื่องวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อในท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบศาสนา ที่เรียกว่า พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) ซึ่งเป็นศาสนาในลักษณะที่ผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ จารีตดั้งเดิมกันอย่างลงตัว คือความเชื่อเรื่องผี ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ความเชื่อในลักษณะนี้จึงเน้นที่ความศรัทธา ทั้งนี้ก็เพื่อหาทางออกให้ความต้องการของมนุษย์ พระพุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยในลักษณะที่ได้มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีบางเทวดา และที่เกี่ยวกับคติของพราหมณ์ กล่าวคือได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่อง ผีบรรพบุรุษ ผีบางเทวดา ผีบ้านผีเรือน หรือความเชื่อในคติพราหมณ์ในเรื่อง ขวัญ พระภูมิเจ้าที่ การดูแลรักษามาร และเทพเจ้าต่างๆ เช่น พระอินทร์ พระพรหม เป็นต้น ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนาระบบเดียวกันภายใต้ชื่อที่เรียกว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน^{๑๙}

การยอมรับการแพร่กระจายของศาสนาแคมป์จากศูนย์กลางมาสู่ท้องถิ่นนั้นที่มีความเชื่อดั้งเดิมที่ยังลึกลงอยู่ในระบบคิดและวิถีชีวิตของคนโดยทั่วไป และเมื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามา ความเชื่อในศาสนาใหม่และความเชื่อเก่าได้เกิดการผสมผสานอยู่ด้วยกัน จึงสามารถพบเห็นว่า ความเชื่อที่มีบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ มีการผสมผสานของแนวคิดต่างๆอย่างลงตัว ในพิธีกรรมของสังคมไทยจึงมีระบบความเชื่อทั้งสามผสมผสานกันอยู่

^{๑๘} อ่างแล้ว, พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๕๘-๖๐.

^{๑๙} อมรา พงศาพิชญ์, หน้าที่ ๗ พุทธศาสนาชาวบ้าน” ใน เอกสารการสอนชุด ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๗๑.

โฮวาร์ด คอฟแมน (Howard Kaufman) ได้จำแนกพิธีกรรมในลักษณะพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในสังคมไทย ออกเป็น ๔ แบบ ดังนี้

๑) พิธีกรรมทางพุทธศาสนา คือ การทำบุญที่วัดซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ หรือ พระพุทธเจ้าโดยตรง

๒) พิธีกรรมแบบพราหมณ์-พุทธ เช่น พิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ การสาดน้ำถือว่าเป็น พิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในพระยานาคให้น้ำก็เป็นความเชื่อตามตำนานพราหมณ์และการ ลอยกระทงเป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

๓) พิธีกรรมแบบพราหมณ์-ไสยศาสตร์ คือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน เช่น การเกิด การโกนจุก การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ และการตาย ส่วนมากประกอบพิธีกรรมมักทำกันที่บ้าน รวมทั้งการบูชาพระภูมิเจ้าที่ด้วย

๔) พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเซ่นผี และเจ้าพ่อเจ้าแม่ เช่น การ เซ่นไหว้ของชาวประมงในการออกทะเล หรือการเซ่นไหว้ของชาวไร่ ชาวนา เพื่อให้พืชผลงอกงามดี เป็นต้น^{๒๐}

โดยสรุป ความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม เป็นความเชื่อว่ามีวิญญาณที่อาศัยอยู่นอกกาย มนุษย์ในธรรมชาติมีวิญญาณสิงสถิตอยู่ทั่วไป และมีพลังอำนาจให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ รวมไปถึง การยอมรับการทรงเจ้าเข้าผีเป็นสิ่งที่ควรให้ความเคารพบูชา

ด้านความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ **ฟิลิปปัส โคตรสุโพธิ์** กล่าวว่า อำนาจหรือพลัง ศักดิ์สิทธิ์ คือ อำนาจพิเศษ เป็นพลังที่อยู่ในคน สัตว์ พืช หรือธรรมชาติอื่นๆ พลังนี้ก่อให้เกิดความ เกรงกลัว มีอำนาจน่าเกรงขาม เป็นพลังที่มองไม่เห็น แต่มีอำนาจแสดงออกมาให้ปรากฏได้ สามารถ ชักนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ด้วยกรรมวิธีพิเศษที่เหมาะสม มนุษย์โบราณครั้งแรกนับถือศาสนาแบบ ธรรมชาติตรงๆ เพราะมนุษย์กลัวสิ่งใดเกรงสิ่งใด ก็แสดงการเคารพต่อนั้นโดยตรง เป็นสิ่งที่ เป็น รูปธรรม เป็นตัวเป็นตนเห็นได้ชัดแจ้ง เช่น เคารพฟ้า ดิน น้ำ ต้นไม้ ป่า และภูเขา เป็นต้น ยังมีได้ คำนี้ถึงพลังลึกลับอะไรว่า มีอำนาจบงการบันดาลอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆ

ต่อมา เมื่อรู้จักสังเกตสิ่งที่ปรากฏอยู่รอบๆ ตัว เห็นความแตกต่างและความเหมือนในสิ่ง ต่างๆ เช่น ในมนุษย์ด้วยกัน บางคนมีอำนาจมาก มีศักดิ์ภาพน่าเกรงขาม บางคนมีอำนาจน้อยด้อย วิชา อาณาภาพไม่น่าเกรงขาม หรือในระหว่างสัตว์ทั้งหลาย สัตว์บางชนิดมีพลังมาก มีอำนาจมากน่า เกรงขาม แต่สัตว์บางชนิดก็ขาดพลังและอำนาจดังกล่าว รวมถึงในพืชและวัตถุที่ไร้ชีวิตก็มีความ แตกต่างกัน จึงสรุปความเห็นได้ว่า สาเหตุที่สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีความแตกต่างกันอาจเป็นเพราะมี “พลัง ลึกลับ” เป็นฐานสนับสนุน

นอกจากนี้ มนุษย์สังเกตเห็นความเหมือนกันของสิ่งที่มีพลังลึกลับพิเศษ เช่น คนที่ ครอบครองหรือมีอำนาจของพลังลึกลับในตัว ก็มีคุณสมบัติคล้ายกับสัตว์ที่มีพลังอำนาจ หรือคล้ายกับ พืชที่มีพลังอำนาจลึกลับโดยการทำให้คนหรือสัตว์เกิดความเกรงกลัวได้เหมือนกัน พลังที่ทำให้เกิด ความรู้สึกเกรงกลัวนี้แหละ น่าจะเป็นอะไรบางอย่างที่เป็นกลาง ๆ ที่คนสัตว์หรือพืชต่างก็มีร่วมกัน

^{๒๐} อ่างแล้ว, อมรา พงศาพิชญ์, หน่วยที่ ๗ พุทธศาสนาชาวบ้าน” ใน เอกสารการสอนชุด ความเชื่อ และศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๒๖๙-๒๗๐.

แนวคิดเช่นนี้ จึงเป็นความคิดที่นำไปสู่ความเชื่อเรื่องพลังมนะ (Mana) และพลังอำนาจคุณไสย(Magic)^{๒๑}

จากความเชื่อว่า ในโลกมีพลังแฝงอันลึกลับ ล่องลอยอยู่ทั่วไป เป็นพลังกลางๆ นำมาใช้ประโยชน์ก็ได้ นำมาใช้ทำร้ายบุคคลที่ตนไม่พึงประสงค์ก็ได้ และพลังนี้ไม่มีชีวิตจิตใจ เป็นพลังแบบธรรมชาติแท้ๆใครสามารถควบคุมได้ คนนั้นก็ได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล แต่วิธีการควบคุมแตกต่างกัน จึงได้แบ่งประเภทของพลังออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. พลังมนะ (Mana) คำว่า มนะ มาจากภาษาเมลานีเซียน ชาวเกาะแถบมหาสมุทรแปซิฟิกภาคใต้ มนะนั้นแตกต่างจากความเชื่อในไสยศาสตร์ เพราะมนะมีความหมายถึงพลังเหนือสสารเหนือธรรมชาติ แต่ก็อาศัยสสารและธรรมชาติเป็นเครื่องแสดงออก เป็นของบุคคล คือไม่มีตัวตน กระจายแทรกซึมอยู่ทั่วไป ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความปรารถนา เป็นกลางๆ ใครจะนำไปใช้ทั้งทางดีและทางชั่วก็ได้ เนื่องจากพลังมนะมีความเป็นกลางอาจแปรเป็นสิ่งที่ดีและชั่วได้ ก่อทั้งพลังสร้างสรรค์และพลังทำลาย จึงไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เป็นประสบการณ์ก่อนศาสนา หรือ ศาสนาระดับปฐมภูมิ มากกว่าที่จะเป็นศาสนาตามที่ให้คำจำกัดความกัน การปฏิบัติต่อพลังมนะ ก็ไม่ต้องกราบไหว้วิงวอนบูชา เพียงแต่พยายามหาทางนำเอาพลังมาใช้เท่านั้น แต่ต้องพยายามหลีกเลี่ยงผลเสียที่เกิดจากพลังมนะ ด้วยกฎหมาย (Tabu) คือข้อห้ามต่างๆ เช่น ห้ามแต่งงานกันกับพี่น้องท้องเดียวกัน เป็นต้น การนับถือศาสนาชั้นพลังลึกลับมนะนี้ จึงยังไม่ยอมรับว่าเป็นศาสนา เพียงแต่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เชิงศาสนาที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์ (Magic)” เท่านั้น ซึ่งก็ยังคงมีอิทธิพลสืบมาจนปัจจุบัน

๒. ไสยศาสตร์(Magic) คำว่า ไสยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยการใช้พลังลึกลับบางอย่างให้เกิดประโยชน์แก่ตน ทั้งในทางสร้างสรรค์และทำลาย เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยพลังของเวทมนต์และคาถาอาคม ตลอดจนเครื่องรางของขลังต่างๆ ไสยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับเวทมนต์คาถาอาคม ซึ่งได้มาจากพราหมณ์ไม่ใช่ศาสนาพุทธ^{๒๒} ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากอาถรรพเวทของอินเดียและพุทธตันตระ ซึ่งคนไทยนับถือคู่กับพระพุทธศาสนา ดังที่เรามักจะคุ้นเคยกับคำว่า “พุทธกับไสยต่างอาศัยกัน” ก็คือ ศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์

แสง จันทรงาม ให้ข้อสังเกตว่า คำว่า ไสย น่าจะมาจากคำว่า ไชวะ (Shaiva) ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ คนไทยมักออกเสียงตัว ศ กับตัว ส รวมทั้งตัว ษ เป็นเสียงเดียวกัน และนิยมตัดเสียงปลาย คือ ย หรือ ว ออกเหลือแต่ ไช ต่อมาภายหลัง ไช ก็เป็น ไสย ไปเพราะคนไทยนิยมเรียนภาษาบาลีมากกว่าเรียนภาษาสันสกฤต^{๒๓}

ไสยศาสตร์ จึงหมายถึง ความเชื่อว่ามีพลังลึกลับอะไรบางอย่างอยู่ในโลกนี้และมนุษย์สามารถนำเอาพลังนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งในทางดีและทางร้ายโดยกรรมวิธีทางไสยศาสตร์ ไม่ต้องเคารพบูชา ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์แฝง (Pseudo - science) เป็นวิทยาศาสตร์ปฐมกาล (Proto science) นักไสยศาสตร์ คือ นักวิทยาศาสตร์โบราณ เป็นความพยายามเบื้องต้นของมนุษย์ที่จะ

^{๒๑}พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๔๕.

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สถานการณ์พระพุทธศาสนา : กระแสไสยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖.

^{๒๓}แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓๙.

ควบคุมพลังธรรมชาติ แต่เนื่องจากการขาดความรู้จริงเรื่องธรรมชาติ จึงตีความเป็นพลังเหนือธรรมชาติไปเสียและนำมาใช้โดยวิธีการควบคุมที่นึกคิดเอาแบบง่าย ๆ ไสยศาสตร์ต่างจากศาสนา เพราะศาสนาเชื่อในพลังอำนาจที่เป็นบุคคล เช่น เทพเจ้า วิญญาณ เป็นต้น มนุษย์สามารถติดต่อพลังอำนาจนั้นได้ ด้วยการติดต่อระหว่างบุคคล ส่วนพลังไสยศาสตร์เป็นพลังของบุคคล ไม่มีตัวตน มนุษย์จัดการกับพลังนั้นในฐานะเป็นสิ่งไร้ชีวิตจิตใจ โดยวิธีการบังคับควบคุม ใช้ความสามารถของมนุษย์ฝ่ายเดียว แต่กับเทพเจ้ามนุษย์ควบคุมไม่ได้ ต้องใช้วิธีการกราบไหว้วิงวอนบวงสรวงเท่านั้น ลักษณะความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชาวไทย ประกอบด้วยเรื่องต่างๆ เช่น เวทมนต์คาถา การสะเดาะโซ่ตรวน การสะกดคน การอยู่ยงคงกระพัน การทำเสน่ห์ เป็นต้น

อุปกรณ์ทางไสยศาสตร์ที่คนไทยคุ้นเคยและนำมาปลอมปนในพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นอุปกรณ์สำคัญที่สุดของไสยศาสตร์ เพราะเป็นเครื่องบรรจุพลังไสยศาสตร์ (เปรียบเหมือนแบตเตอรี่ที่บรรจุพลังไฟฟ้า) ที่สามารถนำติดตัวไปได้ทุกแห่ง เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “วัตถุมงคล” เครื่องรางของขลังมี ๓ ประเภท คือ

๑. ของขลังโดยธรรมชาติ คือวัตถุที่เชื่อว่ามีพลังไสยศาสตร์อยู่ในตัวของมันเอง เป็นสิ่งที่เรียกว่า วัตถุกายสิทธิ์ สามารถนำเอามาใช้ได้ทันทีโดยไม่ต้องประกอบพิธีใด ๆ หรืออาจประกอบพิธีเพิ่มก็ได้ ของขลังโดยธรรมชาติมีหลายชนิด คือ

๑.๑ ประเภทสัตว์เป็น ๆ นกเขา นกพิราบ นกอินทรี สุนัข แมว วัว ม้า เป็ด ไก่ หมู ช้างเผือก และสัตว์ที่ลักษณะพิเศษ

๑.๒ อวัยวะบางส่วนของสัตว์ เช่น หนังเสือไฟ กระดุกเสือ หน้าผากเสือ เล็บเสือ งาช้างเขากวางเขี้ยวหมูตัน ฟันปลาวาฬ ฟันจระเข้ เขาควายเผือก เขาควายฟ้าผ่า

๑.๓ ต้นไม้และพืชบางชนิด เช่น ไม้จัน ไม้โพธิ์ ใบหนาด ต้นมะยม ใบมะยม ใบหญ้าคา แก่นจืดดำ ใบมะตูม ต้นเงิน ต้นทอง ต้นนาก หัวขมิ้น ส้มป่อย ว่านชนิดต่างๆ กะเทียม เป็นต้น

๑.๔ แร่ธาตุบางชนิด เช่น เหล็กไหล เงิน ทองคำ นาก ชิน เหล็กเกือกม้า เพชรพลอยสีแก้ว โป่งขาม เป็นต้น

๑.๕ วัตถุมงคลเกี่ยวกับศาสนา เช่น พระเครื่อง ไม้กางเขน รูปภาพของบุคคลสำคัญทางศาสนา เหรียญรูปเหมือน เครื่องใช้ของบุคคลสำคัญทางศาสนา อัฐิธาตุและเถ้าของคนที่ตายแล้ว ดินจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เป็นต้น

๒. ของขลังที่เกิดจากการปลุกเสก ได้แก่สิ่งของที่เตรียมไว้เป็นพิเศษ เช่น พระเครื่อง ลูกอม ตะกรุด ผ้ายันต์ เหรียญ เทวรูป ก่อนเข้าพิธีของเหล่านี้เป็นวัตถุธรรมดา เมื่อผ่านพิธีปลุกเสกแล้วกลายเป็นของขลังมีพลังศักดิ์สิทธิ์บรรจุอยู่ เป็นวัตถุมงคลที่สามารถอำนวยการประโยชน์แก่ผู้ถือครอง

๓. ของขลังที่เป็นผลพลอยได้จากการปลุกเสก หมายถึงวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ใช้ในพิธีปลุกเสก แต่ไม่ใช่วัตถุมงคลโดยตรง เมื่อผ่านพิธีไปแล้วพลังศักดิ์สิทธิ์ก็อาจจะผ่านไปบรรจุอยู่ในอุปกรณ์เหล่านั้นด้วย เช่น ด้ายสายสิญจน์ที่พระสงฆ์ถือโยงในพิธีพุทธาภิเษก ดอกไม้แห้งที่บูชาพระแล้ว น้ำตาเทียน เส้นหวายที่รองรับลูกนิมิตรอบพระอุโบสถที่ผูกพัทธสีมาใหม่ เป็นต้น^{๒๔} ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นคำสอนที่ให้บุคคลปฏิบัติตามหลักของเหตุผล แต่เดิมเริ่มแรกไม่มีเรื่องไสย

^{๒๔} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๕๑.

ศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ.๑๕๐๐ ได้ผสมกับลัทธิตันตระของฮินดู จึงกลายเป็น “พุทธตันตระ”^{๒๕} ถือการท่องบ่นเวทมนต์ ลงเลขยันต์ ในขั้นนี้พุทธศาสนาก็กลายเป็นไสยศาสตร์เต็มตัว ที่ประเทศทิเบต พระสงฆ์ (ลามะ) ปฏิบัติทั้งพุทธทั้งไสยศาสตร์ปนกันไปทั้งสวดมนต์ธารณีต่าง ๆ ละเขียนยันต์ ชาวพุทธไทยกับไสยศาสตร์เป็นของคู่กันหรือปฏิบัติควบคู่กันมานาน คนไทยสมัยก่อนมีค่านิยมว่า ใครมีความรู้ทางไสยศาสตร์ดี จะเป็นคนเก่งและมีคนเกรงกลัวแม้ว่าคนไทยจะนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แต่เพราะเป็นวิสัยของปุถุชนผู้มีความหวั่นไหว เพราะความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมที่ติดสังคมไทย และเพราะพระพุทธศาสนาไม่มีการบีบบังคับศรัทธา ชาวไทยจึงปฏิบัติศาสนาควบคู่ไสยศาสตร์^{๒๖} โดยเฉพาะด้านพิธีกรรม เช่น การสวดมนต์ของพระสงฆ์ก็ใช้ภาษาบาลีที่ไม่มีใครฟังออก จึงดูขลังและศักดิ์สิทธิ์ มีการทำน้ำมนต์ มีใบเงินใบทอง หรือฝักส้มป่อย ใส่ในหม้อน้ำมนต์ มีการโยนสายสิญจน์จากพระพุทธรูปไปที่หม้อน้ำมนต์และโยนไปถึงพระสงฆ์ทุกรูปเสร็จจากการสวดมนต์ จะมีพิธีประพรมน้ำพุทธรูปเพื่อไล่ผีและรับมงคล สิ่งที่ใช้ประพรมน้ำมนต์ต้องเป็นหญ้าคา หรือกำมะยม หรือของที่ถือว่าเป็นมงคลอย่างอื่นก็ได้ พิธีทำบุญของชาวพุทธไทยจึงมีลักษณะเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ด้วย โดยถือว่า พระพุทธรูปเป็นแหล่งกำเนิดของพลังคุณไสย พระสงฆ์ทำหน้าที่แทนหมอไสยศาสตร์ บทสวดมนต์ทำหน้าที่เป็นคาถาอาคม น้ำมนต์ทำหน้าที่เป็นวัสดุไสยศาสตร์ที่มีพลังลึกลับสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ นอกจากนี้ ก็มีพิธีปลุกเสก พิธีพุทธาภิเษก ถือว่าเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่กลายรูปมา แต่เดิมคาถาอาคมเป็นของไสยศาสตร์โดยเฉพาะ แต่เมื่อหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จึงเปลี่ยนการบริกรรมคาถาอาคม มาสวดพระสูตรบาลีแทน^{๒๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การใช้หรือการยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ทั้งหลายนั้น จะพอยอมรับได้หรือไม่ ให้อูที่จุดสำคัญต่อไปนี้

๑. ดูที่เจตนาของผู้ปฏิบัติ ถ้ามีเจตนาใช้สิ่งเหล่านี้เป็นอุบายดึงหรือชักจูงคนที่ยังอยู่ห่างไกล ให้ขึ้นมาเข้าสู่ธรรมและใช้ภายในในขอบเขตที่จำกัดไม่ให้ขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนา และมีการสอนธรรมไปด้วย ก็พอยอมรับได้ แต่ถ้าใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือปาฏิหาริย์ เพื่อจูงคนให้มาหลงติดหรือตัวเองก็หลงหมกมุ่นอย่างนั้น ก็ไม่อาจยอมรับได้ ยิ่งถ้าใช้ล่อคนเพื่อหาผลกำไรผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็ยิ่งเป็นการทำลายพระศาสนาหนักขึ้นไปอีก

๒. ดูว่าผิดหลักการของพระพุทธศาสนาหรือไม่ โดยตรวจดูหลักการสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๒.๑ หลักกรรม คือ ความเชื่อในการกระทำให้เกิดผลตามเหตุปัจจัยด้วยความเพียรพยายาม ถ้าใช้ความศักดิ์สิทธิ์แล้วทำให้คนหมกมุ่นหวังผลสำเร็จจากการดลบันดาล งอมืองอเท้า นั่งนอนคอยรอผลก็ผิดหลักพระศาสนาอย่างเต็มที่ แต่ถ้าช่วยให้เขาเกิดกำลังใจ มีกำลังใจมาเสริมส่งให้มีความเพียรพยายามทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หรือทำกรรมดีด้วยความหนักแน่นจริงจังยิ่งขึ้น ก็พอยอมรับได้

^{๒๕} เสฐียร พันธงศรี, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๐.

^{๒๖} ทิพย์สุดา นัยทรัพย์, ภาษากับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: หน่วยงานพิเศษ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๕), หน้า ๘๙.

^{๒๗} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๕๔-๕๕.

๒.๒ หลักสีกขา คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตนให้เจริญงอกงามขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรม การดำเนินชีวิต จิตใจและปัญญา ถ้าใช้แล้วกลายเป็นการล่อให้หลงหมกมุ่นเพลิดเพลินอยู่กับความหวัง ชัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนของคน ก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าใช้เพียงเป็นสะพานหรือบันไดให้เขาก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้องต่อไป ไม่ขัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนในศีล สมาธิ และปัญญา ก็พอยอมรับได้

๒.๓ หลักความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ คือ การที่ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์จะต้องพัฒนาให้ประณีตสมบูรณ์ขึ้น เปลี่ยนจากฤทธิ์เดชที่เกลือกกลั้วเกิดจากกิเลสมาเป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดแห่งความบริสุทธิ์ ความดีงามและปัญญาที่ลอยพ้นอยู่นอกกิเลส ถ้ายังมัววนวายอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชที่เกลือกกลั้วกิเลส เอาความศักดิ์สิทธิ์อภินิหารมาเสริมสนองโลภะ โทสะ โมหะ ใช้เป็นเครื่องมือแย่งชิงหาผลประโยชน์ทำร้ายเอาเปรียบกัน ก็เท่ากับถอยหลังกลับไปวนเวียนอยู่ในโลกยุคดึกดำบรรพ์ แล้วอารยธรรมจะพัฒนาไปได้อย่างไร ก็เหมือนกับเอาเทคโนโลยีและวิทยาการที่ก้าวหน้ามาใช้ทำสงครามหรือเบียดเบียนทำร้ายกัน อย่างที่เป็นปัญหากันมาจนบัดนี้ มนุษย์มองเห็นคุณค่าของศาสนาเพียงแค่นี้เท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งพระพุทธศาสนาไว้ให้คนเอามาทำกันอย่างนี้แน่ เพราะฉะนั้น จะต้องโอนย้ายจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกที่เต็มไปด้วยกิเลส เข้ามาสู่คุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีความความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากคุณธรรม ความบริสุทธิ์ และปัญญาที่อยู่เหนือกิเลสเพื่อให้มนุษย์เดินเข้าทางของการที่จะพัฒนาต่อไป ไม่ใช่ดึงเขาออกไปในทางตรงข้าม^{๒๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ว่าเกิดขึ้นจากกฤตญาณภาพของเทวดาที่ปกปักษ์รักษาพระพุทธรูปนั่นเอง โดยอธิบายว่า สำหรับพวกที่เป็นชาวพุทธจริงนั้น เขามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องเทวดา ซึ่งเข้าใจรู้กันอย่างเป็นระบบ ในที่นี้ควรทบทวนหลักที่เกี่ยวกับเรื่องเทวดาไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. หลักความสัมพันธ์ระหว่างเทพทั้งหลายกับปุชนียวัตถุ

๒. หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาหรือระหว่างคนกับเทพ ปุชนียสถานในพระพุทธศาสนา

เนื่องจากในคติโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือพระศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธชินราช หลวงพ่อโสธร เป็นต้น คนจำนวนมากก็เชื่อกันว่า องค์พระพุทธรูปนั้นศักดิ์สิทธิ์ แต่แท้ที่จริงก็คือพระพุทธรูปสำคัญและพระสถูปเจดีย์เหล่านั้น มีเทพผู้ใหญ่เฝ้าพิทักษ์รักษา และคอยดูแลคุ้มครองเหมือนเป็นผู้สนองงาน หลักเรื่องนี้สืบมาจากคติโบราณมีการจารึกไว้ในคัมภีร์ คือ เวลามีการสร้างสถานที่สำคัญ แม้แต่บ้านของชาวบ้าน พวกเทวดาก็จะมาจับจองยึดครองสถานที่ ถ้าเป็นบ้านเศรษฐีก็อาจจะไปอยู่ที่ซุ้มประตูบ้าน อย่างในครั้งพุทธกาล ที่บ้านของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ก็จะมีเทวดามาประจำอยู่ที่ซุ้มประตู หรือในตอนที่พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ เมืองปาฏลิบุตร เทวดาทั้งหลายก็จะมาครองสถานที่ต่างๆ ตามความเหมาะสมลดหลั่นกันไปตามศักดิ์ของตนๆ ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลาย เทวดาจำนวนมากก็มานับถือพระพุทธศาสนา หรือผู้นับถือพระพุทธศาสนาแล้วไปเกิดเป็นเทวดา เวลาสร้างปุชนียสถานและพระพุทธรูปสำคัญ เทวดาผู้ใหญ่ที่

^{๒๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวฤทธิ์ ปาฏิหาริย์**, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖ – ๑๘.

เป็นชาวพุทธก็ไปอยู่ โดยเฉพาะในสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญๆ เทวดาก็ชอบเป็นธรรมดา เพราะจะได้ใกล้ชิดเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าอยู่เสมอ แล้วก็ทำหน้าที่ดูแลรักษาไปด้วย เช่น เทวดาที่รักษาพระแก้ว ก็อาจจะอยู่ที่ฉัตร หรือที่ฐานพระ นี่เป็นคติที่ว่ามีเทวดาคุ้มครองรักษาพระพุทธรูปสำคัญๆ ที่นี้ที่ว่าพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ บันดาลโน่น บันดาลนี่ ก็คือเทวดาที่พิทักษ์องค์พระนั่นเองเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ พระพุทธรูปเจ้าไม่ทรงมายุ่งกับเรื่องกิเลสของชาวบ้าน ไม่มาเที่ยวบันดาลลาภ บันดาลยศให้ใครหรอก และพระองค์ก็ปรินิพพานไปแล้ว มันเป็นเรื่องของเทวดาที่รักษา แล้วก็ป็นธรรมดาว่า เทวดาที่มาอยู่กับหลวงพ่อก็ย่อมเป็นเทวดาที่ยิ่งใหญ่ มีฤทธิ์เดชศักดิ์ดานุภาพมาก พร้อมกับที่จะต้องเป็นเทพที่ดีด้วย คือมีเมตตากรุณาสูงมาก อยากจะช่วยเหลือคนทุกข์ยาก และไม่กลั่นแกล้งข่มเหงรังแกคน ไม่ใช่ว่าเทวดาร้ายหลายองค์ที่ยิ่งใหญ่ ก็ยิ่งเกรี้ยวกราดพิโรธเอาง่ายๆ คนก็เลยชอบไปหาหลวงพ่อกันไปบอกทุกข์ร้อนแก่หลวงพ่อกันแล้ว เทวดาที่นั่นก็จะดูแลรับสนองงานต่อไป ก็เป็นคติมาอย่างนี้^{๒๙}

ความเชื่อเรื่องธรรมชาตินิยม โดยสรุปก็คือ มีความเชื่อว่า มีพลังเหนือธรรมชาติแฝงอยู่ในธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ และสามารถให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ มนุษย์จึงควรให้ความเคารพนับถือบูชาพลังเหนือธรรมชาติ เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลให้ชีวิตมนุษย์ดีขึ้นได้ รวมไปถึงการมีผู้ที่มีพลังวิเศษสามารถสื่อสารกับพลังเหนือธรรมชาตินั้นได้ ความเชื่อว่า พรหมสามารถลิขิตชีวิตมนุษย์ได้ โชควาสนาและดวงชะตามีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ตลอดถึงความเชื่อว่าโหราศาสตร์ เป็นสิ่งที่สามารถทำนายชะตาชีวิตมนุษย์ได้จริง

๓.๒ แนวคิดความเชื่อของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

พระพุทธรูปสำคัญแต่ละองค์ ส่วนใหญ่มีประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงหากัน และมีความเกี่ยวข้องกับการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เป็นพระพุทธรูปมีประชาชนเลื่อมใสศรัทธาจำนวนมาก เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ข้อมูลด้านแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ ส่วนใหญ่ประชาชนเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จสมดังปรารถนา สามารถคุ้มครองปกป้องภัยอันตรายต่างๆ รวมทั้งช่วยให้ผู้ที่มาบนบานสานกล่าว ให้ประสบความสำเร็จในการในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้

แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธร ตามหนังสือประวัติหลวงพ่อโสธร ที่ท่านพระราชาเขมากร (ก่อ เขมทสสี ป.ธ.๗) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสธรได้เขียนไว้ มีความตอนหนึ่งว่า เมื่อหลวงพ่อกับพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในวัดโสธรแล้ว ประชาชนชาวเมืองนับถือมาก กล่าวกันว่าถ้าได้บอกหลวงพ่อกันแล้วสินค้ายกขึ้นง่ายขายคล่องเป็นเทน้ำเทท่า ครั้นต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้นจึงมีผู้คนไปนมัสการมากขึ้น ผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่อโสธร มักจะได้ผลสมความปรารถนาเป็นส่วนใหญ่ เหตุอันหนึ่งที่ก่อกวนจิตใจความศรัทธาของหลวงพ่อโสธรได้แผ่วไปคือในท้องที่ต่างเล่ากันว่า ในสมัยหนึ่งบ้านโสธรเกิดทุกข์ภัย ข้าวยากหนักแวง ฝนแล้ง ข้าวกล้าในนาผลไม่ในสวนเหี่ยวแห้ง สัตว์พาหนะเกิดโรคระบาดล้มตาย ผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่เป็นโรคฝีดาษต่างพา

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สนทนา คติจตุคามรามเทพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๔ - ๖.

กันอพยพหนี ทั้งบ้านช่องเอาตัวรอด ในกาลครั้งนั้นยังมีบุรุษหัวหน้าครอบครัวหนึ่ง เมื่อเกิดโรคระบาดนี้ขึ้น ตนหาที่พึ่งไม่ได้ก็หันเข้าหาพระเป็นสรณะที่พึ่งยึดถือ จึงไปนมัสการอธิษฐานบนบานขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่โสรในพระอุโบสถ เอาข้าวบ้าง ดอกไม้เหี่ยวแห้งที่บูชาแล้วบ้าง กับทั้งอธิษฐานหยดเทียนขื่อน้ำมันต์จากหลวงพ่อบ้าง แล้วเอามากิน มาทาและอาบ ปรากฏว่าได้ผลสมความปรารถนา โรคหายเป็นปกติ ด้วยความดีใจที่โรคหายสมความประสงค์ จึงจัดให้มีการสมโภชแก้บนถวาย แต่นั้นมาเกิดศัพทศัณด์ศีลของหลวงพ่โสรก็แพร่สะพัดไปในที่ต่างๆ กว้างขวางมากขึ้น จนเป็นที่เลื่องลือนับถือกันว่า “หลวงพ่โสรศักดิ์สิทธิ์” ผู้ใดปรารถนาสิ่งใดที่ชอบที่ควร ท่านก็ประสิทธิ์ประสาทให้สมความประสงค์ ความศักดิ์ของหลวงพ่โสมากมายเหลือจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้ จนในกาลต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในจังหวัดฉะเชิงเทราเข้าถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถอันเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่โสร ซึ่งแต่เดิมมากระทำที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) กระทำต่อๆ มาจนสิ้นสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสร แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้ทรงกล่าวไว้เมื่อครั้งเสด็จตรวจคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๕๙ ว่า พระประธานในพระอุโบสถวัดนี้ เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดนี้นับถือมาก มีคนมานมัสการไม่ขาด และมีการไหว้ประจำปี กำหนดในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถึงวันนี้ มีเรือมาเป็นอันมาก นอกจากไหว้พระ มีการออกร้านและแข่งเรือ^{๓๐}

หลวงพ่โสรเป็นพระพุทธรูปพิเศษ มีประชาชนมากราบไหว้สักการะเป็นจำนวนมาก เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยประชาชนที่มากราบไหว้สักการะ มีความเชื่อว่าหลวงพ่โสร เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงพ่โสร ส่วนใหญ่เชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ ใครไปกราบไหว้ขอพร ส่วนใหญ่ก็จะประสบความสำเร็จ และมีการบอกต่อเมื่อผู้คนมีความเดือดร้อน ก็มาขอพรหลวงพ่โสรให้ประสบความสำเร็จ และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็มีการให้คำมั่นสัญญา หรือสิ่งที่ได้บนบานไว้ ก็จะกลับมาแก้บนต่อหลวงพ่โสร และสิ่งของที่ผู้คนนิยมนำมาแก้บน ได้แก่ ไข่ต้ม, รำละคร เป็นต้น

แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับหลวงพ่โสรวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งมีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่โสรวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่โสรวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิง ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่โสรวัดไร่ขิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยิ่งความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในที่นั้นเกิดความยินดี พากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่โสรจงทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่

^{๓๐}พระมหาวชิธร สิริวฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ ๒๕๔๐, หน้า ๑๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่โสรพระพุทธรูป งานประจำปีหลวงพ่โสรพระพุทธรูป”. ๒๕๐๕.

เมหนิตลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ว่าหลวงพ่อดำได้ลบบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพฤติธรรม

หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง จึงเป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนมีความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิฤทธิ์ ในการป้องกันสิ่งอันตรายต่างๆ นอกจากนี้ยังมีตำนานความเชื่อในเรื่องลูกศิษย์หลวงพ่อดำวัดไร่ขิงอีก ๒ ท่าน ซึ่งไม่มีตัวตน แต่มีหน้าที่ที่คอยดูแลรับใช้ หลวงพ่อเรียกกันว่า “พี่จุก” และ “พี่แกละ” ศิษย์ทั้งสองนี้ เล่ากันว่าชอบว้าวและประทัดมาก จึงเป็นที่มาของการถวายสิ่งของดังกล่าว ซึ่งเรื่องที่ช่วยทำให้มีความกระจำขึ้น ไม่ใช่หลวงพ่อดำชอบเล่นว้าวหรือประทัดแต่อย่างใด

แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับหลวงพ่อดำ มีอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำมีคณานับ ดังเช่นในด้านรักษาอาการผู้เจ็บป่วย โดยเมื่อนำน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อดำไปรักษาเพื่อเป็นสิริมงคล ปรากฏว่าอาการทุเลาจนหายเป็นปกติ หรือแม้กระทั่งเหรียญบูชาหลวงพ่อดำก็เป็นที่เลื่องลือในความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน เพราะชาวบ้านนำมาสวมใส่แก่บุตรหลานของตน จนมีเรื่องเล่าสืบมาว่า เมื่อบุตรหลานพลัดตกน้ำกลับลอยตัวได้โดยไม่เป็นอันตราย แต่อย่างไรทั้งสิ้น ยิ่งกว่านั้น หลวงพ่อดำยังได้แสดงปาฏิหาริย์ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ กล่าวคือ องค์พระซึ่งเป็นทองสำริดกลับนิ่มเฉกเช่นเนื้อมนุษย์ จนเป็นข่าวสะพัดทั่วหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ และชาวบ้านผู้เลื่อมใสศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศพากันมาชมบาร์มี ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ได้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้อีกครั้ง ซึ่งนับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ ทุกวันนี้ชาวบางพลีต่างศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และบาร์มีของหลวงพ่อดำที่คุ้มครองชาวบางพลีให้รอดปลอดภัยจากอัคคีภัยในขณะที่ชุมชนโดยรอบล้วนแต่ประสบอัคคีภัย หลวงพ่อดำยังได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เจ็บป่วยทั้งหลายที่มาบอกเล่าบนบาน กราบขอร้องหลวงพ่อดำ บางท่านได้นำน้ำมันตองค์หลวงพ่อดำไปเพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นกำลังใจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และได้ปรากฏว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นนั้นกลับหายวันหายคืน

ครั้งเมื่อก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่นั้น เหล่าบรรดาช่างก่อสร้างได้ทำการประมาณองค์หลวงพ่อดำกับขนาดของประตู ซึ่งมีขนาดกว้างกว่าองค์หลวงพ่อดำประมาณ ๕ นิ้ว ซึ่งสามารถอาราธนาองค์หลวงพ่อดำเข้าไปประดิษฐานในอุโบสถหลังใหม่ได้อย่างสะดวก แต่ครั้นเมื่อถึงเวลาอุโบสถแล้วเสร็จจริงปรากฏการณ์น่าประหลาดใจก็บังเกิดขึ้น องค์หลวงพ่อดำใหญ่กว่าช่องประตูมาก จะทำอย่างไรก็ไม่สามารถอาราธนาผ่านประตูเข้าไปได้ คณะกรรมการวัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้ความเห็นว่าต้องทุบช่องประตูออกให้กว้างขึ้นกว่าเดิม เมื่ออาราธนาองค์หลวงพ่อดำเข้าไปแล้ว จึงทำประตูกันใหม่ แต่บางคนให้ความเห็นว่าหลวงพ่อดำคงจะแสดงอิทธิฤทธิ์บาร์มีให้ทุกคนได้อัจฉริยะใจ โดยพระครูพิศาลสมวัฒน์ (หลวงพ่อม้วน สุเมธ งามขำ) เจ้าอาวาสในสมัยนั้น จึงพร้อมใจกันจัดรูปเทียนบูชาอธิษฐานของให้องค์หลวงพ่อดำชะลอผ่านเข้าประตูอุโบสถได้ เพื่อเป็นมิ่งขวัญคุ้มครองชาวบางพลีสืบไป เมื่อเสร็จจากอธิษฐานแล้วก็อาราธนาหลวงพ่อดำเข้าสู่ประตูอุโบสถใหม่ คราวนี้ทุกคนก็ต้องแปลกใจที่องค์หลวงพ่อดำผ่านประตูอุโบสถได้อย่างง่ายดาย โดยมีช่องว่างระหว่างองค์หลวงพ่อดำกับประตูอุโบสถเสียอีก นับว่าเป็นเรื่องราวที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งกับความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อดำที่ปรากฏให้ผู้มีศรัทธาได้พบเห็นกันอยู่เนืองๆ

ประชาชนส่วนใหญ่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ด้านรักษาอาการผู้เจ็บป่วย โดยเมื่อนำน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อดำไปรักษาเพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นกำลังใจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การอธิษฐานบนบานขอให้ประสบความสำเร็จในต่างๆ ตอนหลังเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็แก้บนด้วย

ไข่ต้ม ไข่ดิบ ไข่หวาน นอกจากนี้หลวงพ่อยังเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ช่วยให้มีความสุข มีจิตใจสงบยิ่งขึ้น และช่วยให้ผ่อนคลายจากความเครียดในที่ทำงานได้

แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับหลวงพ่อบ้านแหลม พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร ศิลปะสุโขทัย องค์พระทำด้วยทองเหลือง สูงใกล้เคียงกับคนจริง (ประมาณ ๑๓๐ เซนติเมตร) เป็นหนึ่งในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ถึงขนาดมีคำกล่าวว่า หากไปถึงเมืองสมุทรสาครแล้วไม่ได้ไปกราบหลวงพ่อบ้านแหลม ก็เหมือนไม่ได้ไปเมืองสมุทรสาคร หลวงพ่อบ้านแหลมเป็นพระที่มีความเป็นมาร่วมกับหลวงพ่อโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร และหลวงพ่อดโต วัดพลับพลาชัยขณะสงคราม ทั้งยังเป็นองค์พระที่มีชื่อเสียงโด่งดังในเรื่องของการขอพรให้สมปรารถนา เช่นเดียวกัน โดยนิยมนับถือนขอพรด้วยละครและพวงมาลัย หรือบางครั้งก็มีการจุดประทัดแก้บนหากสมความปรารถนาแล้ว และนอกจากการนับถือนขอพรแล้ว ยังมีธรรมเนียมความเชื่อจากชาวประมงท้องถิ่นว่า หากอยากออกเรือเดินทางปลอดภัยแล้วคลาดจากภัยอันตราย คำขอร้องเรื่อง ให้มาไหว้หลวงพ่อบ้านแหลมก่อนออกเดินทาง ซึ่งความเชื่อนี้ยังได้รับการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้

เรื่องการนับถือนขอให้หลวงพ่อบ้านแหลมช่วยเหลือ นั้น ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันว่า ท่านช่วยทุกเรื่องที่คนเข้ามาขอความเมตตา ยกเว้นเรื่องทหาร หากมาขอให้ไม่ถูกเกณฑ์ทหาร คนนั้นเป็นต้องถูกเกณฑ์อย่างแน่นอน เพราะกล่าวกันว่าท่านชอบทหารนั่นเอง และเมื่อสิ่งที่นับถือนไว้ได้ดังประสงค์ มักจะนิยมแก้บนกันด้วยพวงมาลัยเป็นส่วนใหญ่ จะมีประทัดบ้างก็ประปราย

โดยลักษณะความเชื่อเป็นแนวเดียวกันคล้ายๆ กับโรคห่าที่อยู่วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพมหานคร คือคนไม่สบาย คนป่วย ที่นับหลวงพ่อบ้านแหลมมาเข้าฝันเจ้าอาวาสองค์เก่า ให้ไปดูคาถาที่ฝาพระหัตถ์ด้านขวา กับฝาพระหัตถ์ด้านซ้าย มีอักขระเขียนไว้ว่า นะ มะ ะ ะ ให้เอาไปบริกรรมทำนํ้ามนต์แล้วก็นำไปให้ประชาชนได้ดื่มกิน โรคภัยก็ได้หายไป ส่วนเรื่องการสวดทำนํ้ามนต์ก็อาจจะสวดพระปริตร เหมือนกับสมัยที่เมืองไผ่สาลีของพระพุทธเจ้า คงจะสวดอะไรก่อนแล้วก็ได้ก็บริกรรมคาถาไปด้วย อันนี้เป็นเรื่องของความเชื่อ

หลวงพ่อบ้านแหลม เป็นหนึ่งในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองสมุทรสาคร มีชื่อเสียงโด่งดังในเรื่องของการขอพรให้สมปรารถนา โดยนิยมนับถือนขอพรด้วยละคร พวงมาลัย และการจุดประทัดแก้บนเมื่อสมความปรารถนา

สรุปแนวคิดความเชื่อของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อต่อพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นลักษณะมีความทุกข์เดือดร้อนแล้วหาที่พึ่งทางใจกับพึ่งอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ได้ตามประสงค์ และมีผลสำเร็จได้ตามต้องการจึงมีการนำสิ่งของมีแก้บนตามที่อธิษฐานไว้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก การหาที่พึ่งทางใจทำให้เกิดความสบายใจ สามารถทำให้เกิดสติในการแก้ไขปัญหาตามมาได้ พร้อมกับการนิ่งถึงพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธหรือเป็นพุทธานุสติได้ เมื่อมีสติแล้วการใช้สติไปแก้ไขปัญหาที่ตนทุกข์ร้อนใจจึงมีความเป็นไปได้ตามมา การมาทำบุญและอธิษฐานขอพร ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการให้ทาน การทำบุญ การอธิษฐานขอพรอาจิวิเคราะห์ได้หลายด้านตามเจตนา ถ้าเป็นการตั้งใจทำงานที่ให้เป็นประจำอยู่แล้วและขอให้ได้ผลสำเร็จ เมื่อมีเหตุจากการทำงานแล้วผลที่จะสำเร็จก็เป็นไปได้ ถ้าเป็นการขอให้ได้ผลจากอำนาจดลบันดาลแต่ไม่ทำเหตุให้เกิดพร้อมจากความขยันในการทำงาน โอกาสสำเร็จคงเป็นไปได้ยากนอกจากอาศัยโชคกลาง ด้วยการมา

ทำบุญที่วัดก็จะเกิดพิธีกรรมที่หลากหลายตามความเชื่อ เกิดเป็นประเพณีจากความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเป็นงานประจำปีมีสการหลวงพ่อโสธรเป็นต้น

๓.๓ คุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

คุณค่าเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธร ด้านจิตใจ หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปสักลัทธิที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ต่างเดินทางมากราบนมัสการขอพรให้ร่มเย็นเป็นสุขแคล้วคลาดปลอดภัย เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีคุณค่าต่อจิตใจและวิถีชีวิตของคนในสังคมมาอย่างยาวนาน

คุณค่าทางด้านสังคม สำหรับประชาชนในจังหวัดฉะเชิงเทราโดยส่วนใหญ่แล้วนับถือหลวงพ่อโสธร ไม่รู้ว่าเป็นคุณค่าหรือความศักดิ์สิทธิ์ แต่หลวงพ่อโสธร มีคุณค่าสำหรับคนจังหวัดฉะเชิงเทรา จะเห็นได้ว่า บ้านของคนในจังหวัดฉะเชิงเทราโดยส่วนใหญ่ จะต้องรูปหรือพระพุทธรูปตั้งอยู่ไว้ภายในบ้าน เพื่อกกราบไหว้สักการบูชา และวัดซึ่งเป็นทีประดิษฐานองค์หลวงพ่อโสธรได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากกราบไหว้หลวงพ่อโสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยภาพรวมอย่างเห็นได้ชัด

ด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ เช่น การรำแก้บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่อโสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะหลวงพ่อโสธร ก็จะมีการจับจ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแก้บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่อโสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร ก่อให้เกิดอาชีพให้กับชาวบ้านตั้งแต่หน้าปากซอย ยันท้ายซอยได้รับอานิสงส์จากคนอื่นซึ่งเดินทางมากกราบไหว้หลวงพ่อ พ่อค้าแม่ค้ามีอาชีพเกิดขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวันเสาร์วันอาทิตย์ คนจะเยอะมาก แต่วันธรรมดา คนก็ยังมีอยู่ ยังมีคนมากกราบไหว้ขอพรหลวงพ่ออยู่เป็นประจำ ซึ่งก็บ่งบอกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ถึงความมีคุณค่าขององค์หลวงพ่อ

ด้านวัฒนธรรม มีการจัดงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธรโดยตรง เช่น งานนมัสการหลวงพ่อโสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่อโสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับน้ำมันตะเกียงประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่อตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่อโสธรลงในเรือกระแจะ หรือเรือขนาดใหญ่ ซึ่งประดับด้วยธงทิวสีสันทวยงามล่องไปตามลำน้ำบางปะกง เพื่อให้ประชาชนที่อยู่ริมฝั่งได้ทำการสักการบูชา

คุณค่าเกี่ยวกับหลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นศูนย์จิตใจของชุมชน ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจ ก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ มีรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมานมัสการหลวงพ่อ

ด้านวัฒนธรรม การสร้างความสามัคคี มีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี เป็นงานนมัสการหลวงพ่อ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อๆ กันมาเป็นประจำทุกปี เวลามีกานทุกปี ก็จะมีการมารวมตัวกัน จะมีที่นี้ที่เดียวที่เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชน

กับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด สำหรับงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น ณ วัดไร่ขิง ตำบลไร่ขิง ระหว่างวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ และเกษตรกรผู้ผลิต มีการประกวดผลไม้และจัดแสดงมหรสพตลอดคืน ซึ่งทางวัดได้จัดให้ทีมงานนมัสการหลวงพ่อดำ ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่อดำ ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่อดำ ได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อดำ ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึง แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ งานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงทุกงาน จะเนื่องแน่นไปด้วยผู้คนจากใกล้ไกลที่มีจิตศรัทธาอย่างแรงกล้าเพื่อมากราบไหว้องค์หลวงพ่อดำอย่างแท้จริง เพราะทุกคนเชื่อว่า หลวงพ่อดำไม่ได้เป็นแค่พระอิฐพระปูนธรรมดาๆ เท่านั้น

คุณค่าเกี่ยวกับหลวงพ่อดำ มีส่วนเกี่ยวข้องในหลายด้าน ประกอบด้วยด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องด้านวัฒนธรรม ประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อดำ โดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่อดำมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อดำยังเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันการรับบัว-โยนบัวจะเป็นการจัดให้มีการแห่องค์หลวงพ่อดำจำลองไปตามลำคลองสำโรง ระหว่างบางพลีกับหัวตะเข้หรือจะเข้ใหญ่และสำโรง ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ กลางคืนมีมหรสพตลอดคืนที่บริเวณวัดบางพลีใหญ่ใน โดยเริ่มมาตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นงานประเพณีการส่งบัว-รับบัว ระหว่างชาวไทยชาวลาว กับชาวมอญในอดีต ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการที่ชาวบางพลีโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่พระพุทธรูปจำลองของหลวงพ่อดำ เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกัน การจัดงานดังกล่าวประกอบด้วยงานนมัสการและขบวนแห่หลวงพ่อดำ แห่งวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมพื้นบ้าน อาทิ การจัดพานดอกบัว การประกวดเรือ และการแสดงการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เป็นต้น ปัจจุบันยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก อาทิ การจัดลานวัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย คนลาวและคนมอญในอดีต การจัดแข่งขันตอบปัญหาเรื่องประเพณีรับบัว การแข่งเรือมาด การแข่งขันการประกวดเรือที่เข้าร่วมขบวนพิธี เป็นต้น

คุณค่าเกี่ยวกับหลวงพ่อบ้านแหลม ด้านจิตใจถือว่าเด่นชัดที่สุด เพราะกำลังใจของคนเริ่มจากการอธิษฐาน มาบน มาขอพร เป็นการสร้างคุณค่าให้ใจคน คือปึกหลักคิดที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ด้านสังคม คนในจังหวัดสมุทรสงครามส่วนมากแล้วคนเฒ่าคนแก่จะเรียกหลวงพ่อดำว่า คุณพ่อบ้านแหลม ไม่ได้เรียกว่าหลวงพ่อดำ เพราะฉะนั้น แสดงให้เห็นว่า คนสมัยก่อน อยู่กลางปากกลางสวนเวลาตกต้นตาล เขาหามาไม่ได้ เขาจุดธูปบอกตรึงโน้น เด็กไม่สบาย ก็จุดธูปบอก หันหน้ามาทางวัดบ้านแหลม แล้วอธิษฐานส่งใจนึกถึงหลวงพ่อบ้านแหลมตามความเชื่อคนโบราณ

ด้านเศรษฐกิจ ที่เห็นได้ชัดคือการท่องเที่ยว คนที่มากราบไหว้หลวงพ่อดำ ก็ไปมาจับจ่ายใช้สอย ซื้อของ ทำให้ชาวบ้านเกิดอาชีพ มีรายได้ ซึ่งหลวงพ่อดำวัดบ้านแหลมก็อยู่ในคำขวัญของจังหวัดสมุทรสงครามด้วย

ด้านประเพณีวัฒนธรรม ก็จะมีการสมโภชหลวงพ่อบ้านแหลมในเดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา^{๓๑} ซึ่งเทศกาลเกี่ยวกับหลวงพ่อบ้านแหลม งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบ้านแหลม จัดให้มีขึ้นปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันที่ ๑๓ เดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของชาวไทยและชาวมลายู และครั้งที่ ๒ งานสารท เดือน ๑๑ (ประมาณเดือนตุลาคม) และช่วงเทศกาลตรุษจีนโดยมีครั้งละ ๗ วัน ความเชื่อและวิธีการบูชา เชื่อกันว่าหากได้มาสักการะปิดทองคำเปลวหลวงพ่อบ้านแหลม แล้วจะช่วยเสริมอำนาจบารมีแก่ชีวิต บังเกิดแต่ความเป็นสิริมงคลสืบไป คำอธิฐานของพรหลวงพ่อก็จะได้สมความปรารถนาและกลับมา แก่บนหลวงพ่อด้วยการว่าจ้างคณะละครมารำแก้บนถวาย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการเสดงละคร

สรุปคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย คุณค่าด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลดทุกข์ อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ให้พุทธศาสนิกชนได้เจริญพุทธานุสสติ ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงมีพระคุณอันล้นเหลือเพื่อประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง พระพุทธรูปดังกล่าวได้แก่ พระกรุณาคุณ ที่ทรงช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ พระปัญญาคุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยให้ชาวโลกได้ทราบอย่างถูกต้อง พระบริสุทธิคุณ ที่ทรงพ้นแล้วจากปวงทั้งปวง เป็นตัวอย่างที่ถูกต้องของสัตว์โลกอย่างแท้จริง การได้บูชาพระพุทธรูป ด้วยความรู้และศรัทธาอย่างถูกต้อง ตามหลักพุทธศาสนา จึงจะอำนวยประโยชน์แก่ตนเองและแก่ผู้อื่น โดยปราศจากโทษ มีแต่คุณประโยชน์แก่ทุกฝ่ายสถานเดียว

คุณค่าด้านสังคม ทำให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดที่มีความหลากหลาย ตลอดจนความหลากหลายในการประกอบอาชีพ และมีความเชื่อพื้นฐานที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ก่อให้เกิดความรักใคร่ สามัคคีกลมเกลียวกันในสังคมอันเกิดจากพระพุทธรูปสำคัญ นอกจากนี้พระพุทธรูปสำคัญยังมีส่วนช่วยให้การหล่อหลอมคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข และการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีของคนในสังคมขึ้นด้วย และสะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของคนไทย เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับมารยาท อภัยภัย ยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาไพเราะ และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นต้น

คุณค่าด้านวัฒนธรรม ช่วยก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์นั้นๆ แต่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น เห็นได้จากงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญทั้ง ๔ องค์ ได้แก่ ๑) หลวงพ่อโสธร มีการจัดงานมนัสการหลวงพ่โสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่โสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับน้ำมันตรึงที่จะคอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่ตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่โส

^{๓๑}สัมภาษณ์ พระครูสมุทรวิชานวัตร วัดเพชรสมุทรวรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑.

ธรงในเรือกระแซง หรือเรือขนาดใหญ่ ซึ่งประดับด้วยธงทิวสีสันทวยงามล่องไปตามลำน้ำบางปะกง เพื่อให้ประชาชนที่อยู่ริมน้ำได้ทำการสักการบูชา ๒) หลวงพ่อโต มีการจัดการประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่โตโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ๓) หลวงพ่อบ้านแหลม มีการจัดงานสมโภชหลวงพ่อบ้านแหลม ในวันที่ ๑๗ เมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำทุกปี เป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา ๔) หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง มีการจัดงานนมัสการหลวงพ่อดำ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อ ๆ กันมาเป็นประจำทุกปี และในช่วงนี้เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด เป็นการสร้างความสามัคคี และมีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี

คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ช่วยทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดดีขึ้น เมื่อประชาชนล้นหลามมาสักการะ ก็จะมีการจับจ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ช่วยทำให้ชาวบ้านในบริเวณโดยรอบมีอาชีพ มีรายได้ การจำหน่ายดอกไม้ ธูป เทียน และบริเวณวัดมีการจัดพื้นที่สำหรับร้านค้าเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อหา โดยส่วนมากเป็นร้านขายของฝาก ขนมหวาน อาหาร เครื่องดื่ม รวมถึงร้านพระเครื่อง พระบูชา วัตถุมงคล ลอตเตอรี่ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยรอบ ซึ่งการเดินทางของนักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการจับจ่ายใช้สอย เกิดค่าอาหารและเครื่องดื่ม ซื้อสินค้าและของที่ระลึก ค่าที่พัก ค่าใช้จ่ายเพื่อความบันเทิง ค่าพาหนะเดินทางในจังหวัด ค่าบริการท่องเที่ยวภายในจังหวัด และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ

สรุปแนวคิด ความเชื่อและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุนสิ่งที่ตนประสงค์ได้ คนที่ไปเกี่ยวข้องกับผู้อ้างฤทธิ์หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ มักไปเพื่อขอความช่วยเหลือ หวังอำนาจลดบันดาลให้เกิดโชคลาภเป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาท กิริยาท ละวิริยาท สอนให้คนหวังผลสำเร็จจากการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุตามผล การมัวหวังผลจากการอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลดบันดาล อาจทำให้เป็นคนมีนิสัยเฉื่อยชา กลายเป็นคนงอมืองอเท้า อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความเพียรพยายาม ไม่รีบเร่งทำสิ่งที่ควรทำ ไม่เร่งเว้นในสิ่งที่ควรเว้น ขัดกับหลักความไม่ประมาท โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่า การได้กราบไหว้สักการบูชาพระพุทธรูปสำคัญเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยไม่ปฏิบัติธรรมให้ตรงกับเป้าหมาย และนิยมไปไหว้พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ โดยการเล่าลือกันมาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการถือมงคลต้นข้าวซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรฝึกตนให้ทำปาฏิหาริย์นั้นได้เองจะดีกว่า เพราะการฝึกฝนหวังผลจากอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้อื่น หรือจากอำนาจลดบันดาลทั้งหลาย เป็นการพึ่งสิ่งภายนอก ทำให้ชีวิตขึ้นต่อสิ่งอื่นมากยิ่งขึ้น แทนที่จะอาศัยอำนาจภายนอกน้อยลง และเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น จึงอาจทำให้กลายเป็นคนมีชีวิตที่เลื่อนลอย มักเป็นอยู่ด้วยความเพ้อฝัน เป็นคนขาดประสิทธิภาพ ขาดอำนาจและความมั่นใจในตนเอง ขัดต่อหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หรือสามารถพึ่งตนได้ และสอนมรรคาแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งในขั้นสุดท้าย ให้ข้ามพ้นได้แม้กระทั่งศรัทธาที่มีเหตุผลไปสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ต้องอิงอาศัยแม้กระทั่งพระศาสดา เริ่มต้นมรรคาจากการอิง

อาศัยปัญญาส่องนำขององค์พระศาสดาผู้เป็นกัลยาณมิตร ไปสู่การยืนได้ลำพังตน โดยไม่ต้องอาศัย
การประคับประคองของพระศาสดา

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญ กับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

การวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” ผู้วิจัย ได้ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดย แบ่งหัวข้อดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

๔.๑.๑ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล)

๔.๑.๒ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาจิตใจ (สมาธิ)

๔.๑.๓ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาปัญญา (ปัญญา)

๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๑ ความหมายสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒ ประเภทสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๓ คุณค่าและความสำคัญ

๔.๓ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๔.๔ พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

แนวทางการพัฒนาสุขภาวะทางปัญญาตามหลักทางพุทธศาสนา ก็คือ การพัฒนาปัญญา ซึ่งทำให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ นำไปสู่การมีสุขภาพดี ชีวิตดี มีความสุข ประโยชน์สุขที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาปัญญานั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ ระดับคือ ๑.ประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ๒. ประโยชน์สุขในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) และ ๓. ประโยชน์เพื่อการบรรลุธรรม (ปรมาตถะ) ในที่นี้ ผู้วิจัยขออธิบายเฉพาะประโยชน์สุขในปัจจุบันอันเป็นเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ เป้าหมายของการพัฒนาปัญญาเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันเป็นประโยชน์สุขระดับต้น ที่ว่าเป็นความสุขระดับต้นนั้น เพราะเป็นไปตามหลักความต้องการของมนุษย์อันได้แก่ ความต้องการในปัจจุบัน ๔ ซึ่งเป็นเรื่องของวัตถุหรือด้านรูปธรรมที่ประกอบไปด้วย ๑. การมีสุขภาพที่ดี ร่างกายที่แข็งแรงและสมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขสบาย ใช้การได้ดี ๒. การมีทรัพย์สินเงินทอง การงานดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตเป็นหลักเป็นฐาน สามารถพึ่งตนเอง จัดหา ใช้จ่ายและเก็บออม ๓. การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ สถานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับ มีกัลยาณมิตร ๔. การมีครอบครัวที่สมบูรณ์และเป็นสุข (กรณีคู่หู่สัถ)

ประโยชน์สุขเหล่านี้ถือเป็นฐานที่มั่นคงต่อการดำเนินชีวิตต่อไป ถ้าขาดประโยชน์ระดับต้นนี้แล้วชีวิตก็จะพบกับความลำบาก^๑

ตามพื้นฐานของมนุษย์ย่อมต้องการความสุขด้วยกันทั้งสิ้น โดยเฉพาะในขณะที่ร่างกายกำลังเผชิญหน้ากับความเจ็บปวด ในช่วงเวลานี้ปัญญาจะเป็นตัวแปรสำคัญเพราะจะหาหนทางในการคิดวิเคราะห์ และสร้างความเข้าใจต่อความเป็นไปของโรคภัยที่เข้ามาเบียดเบียน ปัญญาจะหาหนทางในการคัดกรอง และเลือกสรรว่า ควรจะดำเนินชีวิตอย่างไร จึงสอดคล้องกับความเป็นไปของร่างกาย สิ่งแวดล้อม และสภาพจิตใจ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำปัญญามาเป็นเครื่องมือในการปรับทัศนคติ ในการมองชีวิตเพื่อให้เข้าใจครอบคลุมในทุกมิติ โดยการเริ่มต้นที่จะศึกษา เรียนรู้ปัจจัย และตัวแปรต่างๆ เมื่อมนุษย์เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง ย่อมเกิดผลต่อการวางท่าทีและปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิต การดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวเป็นการบริหารสุขภาพปัญญา^๒

วิธีบริหารสุขภาพปัญญาหรือวิธีการบริหารสุขภาพทางปัญญา ก็คือ การพัฒนาให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งจะนำไปสู่การปรับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ อันจะนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดี มีสุขในชีวิต ในพุทธศาสนามีแนวคิดในการพัฒนาความสุขที่ต้องพัฒนาเป็นลำดับไป โดยเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ก็คือ นิพพาน อันเป็นภาวะบรมสุข แต่การพัฒนาความสุขดังกล่าวนั้น ต้องอาศัยปัญญาดังนั้น การพัฒนาความสุขก็คือการพัฒนาปัญญา การพัฒนาปัญญาจึงเป็นการพัฒนามนุษย์แนวพุทธ โดยมี “ไตรสิกขา” เป็นกระบวนการของการศึกษาเพื่อใช้ในการพัฒนามนุษย์ กระบวนการศึกษาเกิดขึ้นมาเพื่อทำลายอวิชชาและตัณหาพร้อมกับสร้างเสริมปัญญา ซึ่งกระบวนการนี้แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ ประการ ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกโดยย่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา กระบวนการในการพัฒนาสุขภาพทางปัญญาจึงดำเนินการตามหลักไตรสิกขานี้ เพราะแม้ “ปัญญา” จะมีความสำคัญในการนำบุคคลเข้าสู่สุขภาวะแต่ปัญญานั้นไม่สามารถเกิดขึ้นมาลอยๆ ได้ ต้องอาศัยพื้นฐานสำคัญอีก ๒ ประการ คือ ศีล และสมาธิ^๓ ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ปัญญาจะพึงเจริญได้อย่างไร...พรรณนาว่า เพราะเหตุที่ธรรมทั้งหลายอันแยกประเภทเป็นชั้นๆ อยาตนะ ธาตุอินทรีย์ สังขะและปฏิจกสมุปบาทเป็นภูมิธรรมของปัญญานี้ วิสุทธิ ๒ คือศีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิ เป็นมูลของปัญญานี้...”^๔ นั่นคือ การพัฒนาปัญญาจำเป็นต้องมีพื้นฐานที่ดีจากการพัฒนาตนเองจนประกอบด้วยความประพฤติกิริยาการกระทำที่ดี และมีจิตใจที่แน่วแน่ ตั้งมั่นเช่นนี้แล้ว ปัญญาจึงจะสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างดี

สิกขาทั้ง ๓ นี้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน โดยเมื่อพิจารณาไปที่ละคู่ เริ่มจากปัญญากับศีล ซึ่งเป็นข้อธรรมที่หนุนนาซึ่งกันและกัน คนจะมีปัญญาที่สมบูรณ์ได้ก็เพราะเป็นผู้มีศีลเป็นเบื้องต้นก่อน ดังที่พระพุทธโฆสจารย์ได้ยกพระพุทธพจน์มากล่าวอ้างไว้ว่า “อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้มีวิชา ๓ ทรง

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘-๑๙.

^๒พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิรมล), **พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๖.

^๓พุทธทาสภิกขุ, **พระพุทธศาสนาคืออะไร**, กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๘.

ประกาศด้วยศีล เพราะโยคีบุคคลอาศัยศีลสมบัติแล้วจึงจะบรรลุวิชา ๓ อื่นจากศีลสมบัติแล้วหาบรรลุได้ไม่ ...”^๕ ในอีกทางหนึ่ง ปัญญาก็มีความสำคัญต่อการรักษาศีลเช่นกัน เพราะการรักษาศีลที่ขาดปัญญาจะกลายเป็นการสักแต่รักษาศีลตามๆ กันอย่างมมาย (สัลลพตปรามาส) เพราะขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในจุดมุ่งหมายของการรักษาศีล ตรงกันข้ามกับคนที่มียปัญญาย่อมรักษาศีลได้อย่างถูกต้องเพราะเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการรักษาศีลได้เป็นอย่างดีว่าเป็นการฝึกฝนกาย วาจา และสรวมใจให้สงบเรียบร้อย อีกทั้งปัญญายังทำให้รู้และเข้าใจการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นพฤติกรรมภายนอก จึงนับว่ารักษาศีลให้เป็นไปอย่างถูกต้องตรงต่อความมุ่งหมายของการบริโภคใช้สอยปัจจัยนั้นๆ เป็นอย่างดี ดังที่พระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า “ปัจจัยสันนิสตีศีลนั้น ชื่อว่ามีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จ เพราะผู้มีปัญญาจึงจะสามารถมองเห็นโทษและอานิสงส์ของปัจจัยทั้งหลายได้ ...”^๖ (พระพุทธโฆสเถระ. ๒๕๔๗: ๖๑) ดังนั้น การรักษาศีลอันประกอบด้วยปัญญาจึงไม่ไร้ค่า แต่กลับยังทำได้อย่างถูกต้องตามหลักการศีลที่แท้จริง

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างปัญญากับสมาธินั้น ตามระบบไตรสิกขาเห็นว่าการเจริญสมาธิที่เกิดมาจากผู้ที่มีศีลบริสุทธิ์ย่อมเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาปัญญา การมีสมาธิตั้งมั่นส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้ดี ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งปัญญาที่จะรู้แจ้งเห็นจริงได้ และการพัฒนาปัญญาจะได้ผลดีแค่ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจเป็นที่ตั้ง ดังมีพระบาลีว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ย่อมเห็นตามความเป็นจริง ...”^๗ ดังนั้น แม้ปัญญาจะเป็นขั้นสูงสุดในระบบไตรสิกขา แต่การจะพัฒนาปัญญานั้นต้องอาศัยสมาธิเป็นเบื้องต้น จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้นานพร้อมกับพัฒนาให้ก้าวหน้าและประณีตยิ่งๆ ขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันเมื่อปัญญาได้พัฒนาขึ้นแล้วก็จะย้อนมาส่งผลต่อสมาธิ ทำให้สมาธิตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิที่ถูกต้องและเป็นอริยสมาธิขั้นสูงได้ ดังปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “นัยแห่งการภาวนาซึ่งสมาธิอันประกอบด้วยอริยมรรคนั้น ทานสงเคราะห์เข้าไว้กับนัยแห่งปัญญาภาวนาแล้วนั้นเทียว เพราะว่าเมื่อปัญญาอันโยคีบุคคลภาวนาให้เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นอันได้ภาวนาให้สมาธินั้นเกิดขึ้นด้วย ...”^๘

ดังนั้น ศีล สมาธิ และปัญญา จึงต่างเป็นฐานให้กันและกัน ไม่สามารถที่จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปได้ดังมีพระพุทธพจน์ว่า^๙

ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐานย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรม โดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภาวาสวะ และ อวิชชาสวะ ...

^๕พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^๖เรื่องเดียวกัน.

^๗พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑, แปลโดย กองตำรากรมหมามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^๙ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๙.

หากกล่าวตามภาษาของนักวิชาการสมัยใหม่ หรือตามหลักวิชาการศึกษาสายตะวันตก ระบบไตรสิกขาจะครอบคลุมถึงการทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางปัญญา ตามลำดับ แต่จะแตกต่างกันที่ขอบเขตของความหมาย และสิกขา ๓ มีจุดหมายที่ชัดเจนจาเพาะตามแนวทางของพุทธธรรม อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยในขั้นเบื้องต้น จะเห็นได้ชัดว่า ความหมายไปกันได้ดี คือ พุทธได้ตรงกันในระดับพื้นฐานว่า จะต้องฝึกฝนอบรมบุคคลให้มีวินัย (รวมถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม) ให้งอกงามทางอารมณ์ (ทางพระว่าให้จิตใจเข้มแข็งประณีต มีคุณภาพและสมรรถภาพดี) และให้งอกงามทางพุทธปัญญา (เริ่มด้วยความคิดเหตุผล) สิกขา ๓ นี้เนื่องกันและช่วยเสริมกัน ซึ่งตามหลักพัฒนาการอย่างสมัยใหม่ ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ เช่น ความรู้ เหตุผล ย่อมช่วยความเจริญทางอารมณ์ และช่วยเสริมการปฏิบัติตามวินัย ตลอดถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ในทางสังคม ดังนั้น การฝึกอบรมในสิกขา ๓ หรือการให้เกิดพัฒนาการทั้งสามอย่างจึงต้องดำเนินคู่เคียงกันไป^{๑๐}

๔.๑.๑ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล)

การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และสัมมาชีพ โดยมีสาระในแง่ของการดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงาม เกื้อกูลประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่ดีงาม^{๑๑} การให้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เกี่ยวข้องนั้นอย่างถูกต้องและมีผลดี แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์รวมทั้งสัตว์อื่นทั้งหลายทั้งปวงด้วย และ ๒. สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้สฤตอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในธรรมชาติ ศีลยังสามารถแบ่งเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้อีก ๔ หมวด ดังนี้^{๑๒}

๑. การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน หน่วยงาน องค์กร ประเทศชาติ เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงจำเป็นต้องมีการตั้งกฎเกณฑ์ หรือกฎหมาย โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ๑.๑ เพื่อความสงบเรียบร้อยอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ๑.๒ เพื่อความสอดคล้องประสานกลมกลืน ๑.๓ เพื่อความเกื้อหนุนกัน โดยไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบกัน ๑.๔ เพื่อความมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ๑.๕ เพื่อความพร้อมเพรียงสามัคคี ๑.๖ เพื่อป้องกันความชั่วและความเสื่อมเสียหาย ๑.๗ เพื่อกันคนชั่วร้ายและให้โอกาสคนดี ๑.๘ เพื่อเอื้อโอกาสให้ชีวิตและกิจการพัฒนาและดำเนินสู่จุดหมาย ๑.๙ เพื่อความดีงาม งดงาม มีวัฒนธรรมของสังคม ๑.๑๐ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงแห่งหลักการ

๒. การรู้จักใช้อิทธิย (อิทธิยสังวร) เพื่อให้เกิดพฤติกรรมการใช้อิทธิย รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างมีสติ ไม่ลุ่มหลงมัวเมา จึงต้องมีการพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อิทธิยในการรับรู้ ดู ฟัง เป็นต้น โดยหลักการปฏิบัติที่สำคัญในการใช้อิทธิย คือ ๒.๑ รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดู จะฟัง เป็นต้น แยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใด ดีงามหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษเป็นภัย แล้วหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายเป็นโทษภัย รับรู้รับฟัง สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ ๒.๒ ดู ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๙๑๕-๙๑๖.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑๔-๙๑๕.

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, กรุงเทพฯ: โกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑-๑๗.

ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ดูที่ฟังเป็นต้น นั้น อันจะทำให้สิ้นเปลืองเงินทอง สูญเสียเวลา เสียสุขภาพ เสียการงาน เสียการเล่าเรียน เป็นต้น ๒.๓ ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิงไม่ติดอยู่แค่ความชอบใจ ไม่ชอบใจ แต่รู้จักดู รู้จักฟัง ให้ได้คุณค่าที่ดั่งามเป็นประโยชน์สูงขึ้นไปกว่านั้น โดยเฉพาะที่สำคัญคือต้องให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

๓. การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวนาจริย) การหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้ามีผู้หาเลี้ยงชีพโดยวิธีทุจริต เป็นมิชฌาชีพ นอกจากชีวิตของคนนั้นเองจะชั่วร้ายเสื่อมเสียแล้ว ก็จะทำเกิดความเดือดร้อนแก่สังคมเป็นอย่างมาก จึงต้องส่งเสริมให้ประกอบสัมมาชีพโดยสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย พึงมีลักษณะที่สำคัญๆ ได้แก่ ๓.๑ เป็นอาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม ๓.๒ เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไขปัญห หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง ๓.๓ เป็นอาชีพการงานที่ช่วยให้ผู้หาได้พัฒนาชีวิตของตนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ๓.๔ เป็นอาชีพการงานที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต และไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ ๓.๕ เป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีพมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังกายกำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญชัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

๔. การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปญฺเญนา) เป็นการใช้อนุญาทำความเข้าใจ แล้วบริโภคปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดีตามคุณค่าแท้ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้น มีหลักในการปฏิบัติ ดังนี้ ๔.๑ บริโภคด้วยความรู้ตระหนักรู้ว่าการมี-ใช้-บริโภคสิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่มันเป็นปัจจัยเครื่องช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิต และทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป ๔.๒ บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคใช้สอยสิ่งนั้นๆ เช่น การสวมรองเท้ามีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยปกป้องเท้ามิให้เป็นอันตรายจากสิ่งกระทบกระแทกและเชื้อโรค เป็นต้น มิใช่สวมใส่เพื่ออวดโก้แสดงฐานะกันตามค่านิยมที่เลื่อนลอย ๔.๓ บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมให้ได้ปริมาณ ประเภทและคุณสมบัติของสิ่งที่บริโภคตรงพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคสิ่งนั้น เช่น บริโภคอาหารในปริมาณและประเภทซึ่งพอดีกับความต้องการของร่างกายที่จะช่วยให้มีสุขภาพดี ๔.๔ สามารถละเว้นหรือเลิกเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งที่ทำลายสุขภาพ เป็นต้น โดยไม่เห็นแก่การเสพรส หรือความโก้ หรูหรา เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นว่า ศิลปได้หมายถึงศิลปเป็นข้อๆ เช่น ศิล ๕ ศิล ๘ เท่านั้น ศิลเป็นข้อๆ นั้น (สิกขาบท) เป็นเพียงหลักปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมให้เป็นผู้มีศิลปในระดับต่างๆ การฝึกอบรมพฤติกรรมในแง่ของการเน้นไปที่ให้ละเว้นความประพฤติชั่วต่างๆ นั้น มีศิลป ๕ เป็นเบื้องต้น และพัฒนาความประพฤติสูงขึ้นไปในด้านการประพฤติดี ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นองค์ของมรรค นั่นคือ การมีความประพฤติทั้งในการพูด การกระทำ และการประกอบอาชีพที่ไม่

เบียดเบียนผู้อื่นและมีเจตนาที่ดี ซึ่งถือเป็นศีลพื้นฐาน^{๑๓} โดยปกติถือว่าศีล ๕ เป็นหลักความประพฤติกรรมสามัญสำหรับมนุษย์ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด ถือเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง เรียกว่า มนุษยธรรม การฝึกอบรมในงานวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นแต่เพียงศีล ๕ สำหรับคนทั่วไป อันเป็นการผ่อนเบาเอาสาระของศีลพื้นฐานมาเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำที่สุดในทางความประพฤติของมนุษย์เท่าที่จำเป็นพอที่จะทำให้แต่ละบุคคลมีชีวิตที่ไม่เป็นโทษภัยและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข นับเป็นศีลพื้นฐานขั้นที่ ๑ คือ ระดับโลกียศีล^{๑๔} ประกอบไปด้วย

๑. เว้นจากปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิตกันและกัน มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒. เว้นจากอกุศลมาตุลา คือ ไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ หรือไม่ลักขโมย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร คือ ไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน

๔. เว้นจากมุสาวาท คือ ไม่พูดเท็จ มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านวาจาเท็จ โกหกหลอกลวง ตัลดรอนประโยชน์ หรือเกล้งทำลาย

๕. เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือไม่เสพของมีนเมา มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาทพลั้งพลาดมัวเมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะของตน

เมื่อบุคคลมีความประพฤติที่ดีแล้วหรือมีศีลเกิดขึ้น จะส่งผลให้เกิดความละอายและเกรงกลัวต่อการทำผิด (หิริ โอตตัปปะ) ในทางตรงข้าม ถ้าบุคคลไม่มีศีลหรือมีความประพฤติไม่บริสุทธิ์ จิตใจวุ่นวาย ใจไม่สงบ คอยระแวง ไม่สบายใจและไม่มีความสุข เมื่อไม่มีความสุข สมาธิก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สุขมีสมาธิเป็นผล ...”^{๑๕} ดังนั้น ศีลจึงนับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้เกิดการฝึกอบรมด้านจิตใจ (สมาธิ) เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

หากบุคคลมีศีลบกพร่องหรือไม่มีการฝึกระเบียบวินัย ประพฤติตามใจชอบเช่นนี้ต้นหากจะเพิ่มพูน มุ่งแต่จะแสวงหาสิ่งต่างๆ มาครอบครอง ปรนเปรอตัวตน เกิดความกระวนกระวายในจิตใจ จิตไม่อาจเป็นสมาธิ จิตจึงไม่มีพลังพอที่จะตั้งมั่นให้ใช้ความคิด จึงไม่เกิดปัญญา ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลประกอบด้วยศีล มีการควบคุมความประพฤติของตน มีระเบียบวินัยดีแล้ว จิตจะคลายความกระวนกระวาย มีภาวะเป็นสุข ก่อให้เกิดสมาธิ มีจิตใจมุ่งมั่น มีพลังจิตดี จึงใช้ความคิดและเกิดปัญญาได้ในที่สุด

^{๑๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๙, หน้า ๗๖๘-๗๖๙.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๘-๗๖๙.

^{๑๕}อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑/๒.

๔.๑.๒ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาจิตใจ (สมาธิ)

การฝึกอบรมจิตใจที่เรียกว่า สมาธิ คือการฝึกให้จิตมีลักษณะที่แข็งแรง มีพลังมาก ราบเรียบ สบายซึ่ง ไส้กระจ่าง และนุ่มนวลควรแก่งาน ซึ่งกระบวนการพัฒนาจิตใจตามแนวไตรสิกขานั้น เป็นการฝึกฝนสมาธิ เรียกว่า ภาวนา ซึ่งมี ๒ อย่าง คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา

สมถภาวนา แปลว่า การฝึกฝนจิตให้เกิดความสงบเป็นสมาธิ^{๑๖} สามารถปฏิบัติได้หลายวิธี ในที่นี้จะกล่าวไว้เพียง ๓ วิธีพอสังเขป ดังนี้

๑) การเจริญสมาธิด้วยวิธีตามธรรมชาติ ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า “เมื่อเธอรู้แจ้งอรรธรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ...”^{๑๗} บุคคลสามารถฝึกฝนตนเองได้โดยเริ่มจากการมีความปลื้มใจที่ได้กระทำในสิ่งที่ดีงาม เกิดความอึดอึดใจ ร่างกายผ่อนคลาย และกลายเป็นความสุขนำไปสู่สมาธิ ในที่สุด นอกจากนี้ การฝึกสมาธิด้วยวิธีธรรมชาตินั้น เมื่อเกิดสมาธิแล้วจะนำไปสู่ปัญญา (ยถาภูตญาณทัสสนะ) การกระทำต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันจะเป็นไปอย่างมีสติสัมปชัญญะ มีความเบิกบาน สงบเย็น และเข้าสู่ความไม่ทุกข์ในที่สุด (นิพพาน)^{๑๘}

๒) การเจริญสมาธิโดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง การทำให้เกิดขึ้น มีที่มาจาก ๔ แหล่ง คือ สมาธิที่เกิดจากความพอใจหรือแรงจูงใจ (ฉันทะ) ความเพียร (วิริยะ) ความคิดจดจ่อ (จิตตะ) และ ความสอบสนนไตรตรอง (วิมังสา)^{๑๙} อิทธิบาทแต่ละข้อทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น ไม่จำเป็นต้องเริ่มที่ข้อใดเป็นการตายตัว แต่โดยปกติมักเริ่มจากฉันทะ ถ้าเริ่มตัวหนึ่งแล้ว ตัวอื่นๆ ก็จะมาหนุนทันที และอิทธิบาทแต่ละข้อจะทำให้เกิดสมาธิได้ต่างกันไปตามนิสัยของแต่ละบุคคล^{๒๐}

กล่าวคือ บางคนเมื่อมีใจรักในการทำสิ่งใดอาจเพราะเห็นคุณค่าความดีของสิ่งนั้นๆ ว่ามีประโยชน์สำหรับตัวเองและยังมีประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม อาจเกิดความแน่วแน่ เกิดสมาธิในการทำสิ่งนั้นๆ ส่วนบางคน มีใจสู้ ไม่ย่อท้อ เห็นอุปสรรคอันใดจะต้องเอาชนะให้สำเร็จ เช่น เมื่อถูกปลุกเร้าในแง่ที่เป็นสิ่งท้าทายสติปัญญาความสามารถ ก็จะต้องเอาชนะ การนำวิริยะไปกระตุ้นให้เกิดสมาธิเช่นนี้ ย่อมสามารถทำได้ซึ่งเรียกว่า การปลุกฝัง สมาธิด้วยวิริยะ ขณะที่บางคน มีลักษณะจดจ่อเกี่ยวกับตัวเอง มีความรับผิดชอบในงานที่ตนรับผิดชอบ การนำความจดจ่อ (จิตตะ) นั้นไปกระตุ้นให้เกิดสมาธิย่อมสำเร็จ เมื่อถูกปลุกเร้าในแง่ความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่หรือความรับผิดชอบให้เห็นความสำคัญของเรื่องนั้นต่อชีวิตและสังคม ส่งผลให้เกิดสมาธิในเรื่องนั้นๆ แต่บางคน เป็นคนช่างสงสัย ชอบค้นคว้า ทดลอง ถ้าถูกทำอะไรให้เกิดความสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจขึ้นมา เช่น จากการถูกตั้งคำถามแล้ว ก็จะตั้งใจ มีสมาธิค้นคว้า ทดลองในเรื่องนั้นๆ เรียกได้ว่าเป็นการปลุกเร้าด้วยวิธีแห่งวิมังสา

^{๑๖} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗.

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๘๕.

^{๑๘} พุทธทาสภิกขุ, *คู่มือมนุษย*, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๙๔-๑๐๖.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๒-๘๔๘.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน*, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๒๑} ฉะนั้น เมื่อพัฒนาสมาธิตามหลักอิทธิบาทจึงสามารถทำให้เกิดการพัฒนาความรู้ ความสามารถเกิดปัญญาดังนี้เอง

๓) การเจริญสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำ การกระทำใดๆ ล้วนต้องอาศัยสติเป็นตัวควบคุม คือ การไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอย ไม่ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ สติจึงเป็นตัวป้องกัน ยับยั้งจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน ไม่ให้ก้าวพลาด ถลางในธรรมที่ไม่พึงประสงค์ สติยังเป็นตัวควบคุม ตรวจตรากระแสการรับรู้ ความนึกคิดและพฤติกรรมทุกอย่างให้อยู่ในแนวทางที่ต้องการ ดังนั้น สติจึงเป็นเครื่องมือสำหรับยึดหรือเกาะกุมอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเอาไว้ข้างหน้าจิต เพื่อพิจารณาจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้รักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการ ทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพเป็นตัวของตัวเอง จัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกได้อย่างดี เมื่อมีภาวะจิตที่เป็นสมาธิ กระแสความคิดและการรับรู้จะขยายไปในมิติต่างๆ ได้ ทำให้การพิจารณาปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจนเต็มที่ เป็นพื้นฐานในการสร้างปัญญา สามารถชำระพฤติกรรมต่างๆ ทุกอย่างได้ ทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ให้บริสุทธิ์ และเป็นอิสระ^{๒๒} การเจริญสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำสามารถกระทำได้ในชีวิตประจำวัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๒๓}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี่เป็นอนุสาสนีของเราสำหรับเธอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่าภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้มีสติ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ เป็นผู้มิเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ พึงกาจัดอธิษฐานแลโหม่นสในโลกอย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้มีสติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะ ภิกษุธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กระทำความรู้ตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังขาริ บาตรและจีวร ในการฉน การดื่ม การเคี้ยว การกลืน ในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง อย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี่เป็นอนุสาสนีของเราสำหรับเธอ ...

อธิบายได้ว่า การมีสติ คือการพิจารณาตามรู้ทันในกาย เวทนา จิต และ ธรรม ที่เกิดขึ้น และความรู้ตัวในทุกอาการกระทำที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการตื่น ยืน เดิน นั่ง นอน พูด ดื่ม กิน ขับถ่าย นิ่ง หลับ เป็นต้น จ्ञานง ทองประเสริฐ (๒๕๑๖) ย้ำว่า สติและสมาธินั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ การมีสมาธินั้น ต้องมีสติ ถ้าไม่มีสติ สมาธิก็เกิดไม่ได้

๔) การเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผน เป็นวิธีฝึกอบรมเจริญสมาธิที่ได้ปฏิบัติสืบๆ กันมาของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มุ่งฝึกสมาธิแท้ๆ ภายในขอบเขตที่เป็นระดับโลกีย์ทั้งหมด กำหนดวางกัน

^{๒๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^{๒๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๘๐๘-๘๑๐.

^{๒๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐/๑๑๑.

ไว้เป็นรูปแบบ^{๒๔} มีขั้นตอนสำคัญคือ เมื่อศีลบริสุทธิให้ ๑. ตัดเหตุกังวลใจต่างๆ ที่เป็นปฏิกษต่อการทำสมาธิ ได้แก่ ความกังวลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ตระกูลญาติหรืออุปฐาก ลาภ คณะศิษย์หรือหมู่ชนที่ตนต้องรับผิดชอบ การงาน การเดินทางไกลเนื่องด้วยกิจธุระ ความเจ็บไข้ของตนเอง การศึกษาเล่าเรียน และฤทธิ์ของปุณฺณที่ที่จะต้องคอยรักษาไม่ให้เสื่อม (ข้อนี้เป็นความกังวลที่ควรตัดสาหรับผู้จะเจริญวิปัสสนาเท่านั้น) ๒. เข้าหากัลยาณมิตร ที่สามารถให้ความรู้ในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาสมาธิ (กรรมฐาน) และขอความรู้จากบุคคลดังกล่าว บุคคลนี้มีคุณสมบัติที่ต้งาม คือ น่ารัก น่าเคารพ น่าเจริญใจ รู้จักว่า รู้จักพูด ยอมให้พูด ยอมว่า แลลงเรื่องลึกซึ้งได้ และไม่ชักนาในเรื่องไม่ควร ๓. รับเอากรรมฐาน ๔๐ โดยผู้ปฏิบัติสามารถเลือกวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมกับความประพฤติหรือพื้นฐานนิสัยตามปกติของแต่ละบุคคล (จริต) ๔. อาศัยอยู่ในสถานที่ส่งเสริมการพัฒนาสมาธิ โดยเป็นสถานที่ไม่ไกลไม่ใกล้จนเกินไป ไปมาสะดวก กลางวันผู้คนไม่พลุกพล่าน ปราศจากการรบกวนของเหล็อบยุง เมื่อพักอยู่ที่สถานที่นั้นแล้วไม่ขัดสนเรื่องปัจจัย ๕ และในสถานที่นี้มีพระเถระผู้เป็นพหูสูต ๕. ปฏิบัติตามวิธีพัฒนาสมาธิตามอุปกรณ์ที่เลือกไว้ในข้อ ๓ ซึ่งแต่ละอุปกรณ์นั้นมีรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติและขีดขั้นของความสำเร็จที่แตกต่างกันไป^{๒๕}

สมาธิที่เกิดขึ้นจากการฝึกจิตตามวิธีดังกล่าวข้างต้น แบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับ คือ ๑. สมาธิชั่วขณะ (ขณิกสมาธิ) ๒. สมาธิจวนจะแน่วแน่ (อุปจารสมาธิ) ๓. สมาธิแน่วแน่ (อัปปนาสมาธิ)^{๒๖} โดยสัมมาสมาธิที่นำไปใช้ในการพัฒนาปัญญา มีลักษณะ ๘ ประการ คือ ๑. ตั้งมั่น ๒. บริสุทธิ ๓. ผ่องใส ๔. โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา ๕. ปราศจากสิ่งมัวหมอง ๖. นุ่มนวล ๗. ควรแก่งาน ๘. ไม่วอกแวก หวั่นไหว^{๒๗}

วิปัสสนาภาวนา แปลว่า การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง^{๒๘} จุดมุ่งหมายของวิปัสสนา จะนำไปสู่ความอิสระ พ้นทุกข์อย่างถาวร ซึ่งเข้าถึงได้ด้วยการฝึกสมาธิตามหลักสติปัฏฐาน ๔^{๒๙} ได้แก่

- ๑) กายานุปัสสนา มีหลายวิธี เช่น อานาปานสติ อิริยาบถ เป็นต้น
- ๒) เวทนานุปัสสนา คือ การระลึกรู้กับความรู้สึก
- ๓) จิตตานุปัสสนา คือ กาหนดพิจารณาจิต
- ๔) ธัมมานุปัสสนา คือ กาหนดพิจารณาธรรม

^{๒๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๘๐๘-๘๑๐.

^{๒๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๗๓-๗๕.

^{๒๖}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๒๗}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒.

^{๒๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๗๐.

^{๒๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑

องค์ธรรมของวิปัสสนาที่แตกต่างไปจากสมถภาวนาคือ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาหรือเป็นการมนสิการด้วยปัญญา โยนิโสมนสิการจะทำงานเชื่อมอยู่ระหว่างสติกับปัญญา เป็นอุบายวิธีในการใช้ปัญญาให้ได้ผล เมื่อสติระลึกถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องโดยเอาจิตกำกับสิ่งนั้นแล้ว โยนิโสมนสิการก็เข้าไปกำหนดทิศทางให้กับการทำงานของปัญญา แล้วปัญญาก็ทำงานหรือจัดการไปตามทิศทางนั้นๆ ถ้าโยนิโสมนสิการมาจัดทิศทางได้อย่างเหมาะสมแล้ว ปัญญาก็ทำงานได้ผล^{๓๐} อย่างไรก็ตาม สติจะหาหน้าที่สำคัญทั้งในสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ดังนั้น ในการฝึกสติจุดมุ่งหมายของ สมถะ คือ ฌาน จุดมุ่งหมายของ วิปัสสนา คือ ญาณ ผู้ปฏิบัติสมถภาวนา อาจไม่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนา แต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจะต้องอาศัยสมถะ (ฌาน) เป็นพื้นฐาน โดยจะฝึกเป็นลำดับหรือฝึกควบคู่กันไปก็ได้ เพราะในกระบวนการฝึกวิปัสสนาต้องอาศัยสมาธิที่อาจไม่ต้องถึงระดับสูงสุด (ขณิกสมาธิ กับอุปจารสมาธิ) สมาธิเพียงขั้นต้นพอสามารถตั้งอยู่ชั่วขณะ จากนั้นใช้ปัญญาในการพิจารณาสภาวธรรม^{๓๑} การฝึกอบรมจิตด้านสมถะดังกล่าว จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนเป็นสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การเรียนรู้ได้อย่างได้ประโยชน์ เพราะจิตที่สงบแน่วแน่เป็นจิตที่สมควรแก่การทำงานทุกชนิด^{๓๒} อย่างไรก็ตาม การฝึกสมาธิ (สมถภาวนา) ไม่ได้ผลถาวร ขั้นที่ได้ผลแท้จริงและเด็ดขาด เป็นขั้นปัญญาที่เรียกว่า วิปัสสนา คือขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม มีโลกทัศน์ และชีวิตศน์อย่างใหม่ได้^{๓๓}

๔.๑.๓ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาปัญญา (ปัญญา)

การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ มีสาระในแง่ของการฝึกอบรมให้เกิดปัญญาที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ไม่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุมอาพราง หรือพรำมัว เป็นต้น จากอิทธิพลครอบงำของกิเลสมีวิชาและตัณหาเป็นตัวนำ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้วก็กลับช่วยเสริมให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแนบเนียนยิ่งขึ้น และส่งผลต่อการดำเนินชีวิต คือ ทำให้ว่างใจ ว่างท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสอัน คัดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ หากิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง^{๓๔}

การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้าน และมีหลายขั้น หลายระดับ เช่น ๑. ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ เช่น ความรู้ความ

^{๓๐}สำนักวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, **คัมภีร์มิลินทปัญหา ไทย-บาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑.

^{๓๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐๖-๓๐๘.

^{๓๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒

^{๓๓}พระสขรวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพฯ: เอ เอส พรินต์ติ้งเฮาส์ จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๕๔.

^{๓๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐๖-๓๐๘.

เข้าใจข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจน การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริงตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น ๒. ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เช่น ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิต สังคม และโลกคือหมู่สัตว์มีความเป็นมาและจะเป็นไป ตามกระแสแห่งเจตจำนงที่ตนประกอบสร้างสมจัดสรรและมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหมด ๓. ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม เช่น ความรู้เข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขาร คือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง^{๓๕} การพัฒนาปัญญานั้นสามารถกระทำได้ตามหลักปัญญา ๓ ดังที่กล่าวไว้ครั้งหนึ่งในเบื้องต้น สามารถกระทำได้ตามวิธีการดังต่อไปนี้

วิธีการพัฒนาปัญญาแบบสุตมยปัญญา นับเป็นวิธีการเบื้องต้นในการแสวงหาความรู้ซึ่งเกิดจากการสังเกต การรับรู้ของประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้แก่ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-สัมผัส และร่างกาย-สัมผัสได้นั้น จะต้องมีการนำสิ่งเร้ามาจากภายนอก หรือปรโตโฆสะ เข้าสู่ภายในตน และจะเห็นว่า วิธีการพัฒนาปัญญาเช่นนี้เป็นการเรียนรู้ด้วยการฟังจากผู้อื่น เป็นความรู้ที่ได้จากการเรียนจากการอ่านหนังสือ จากการฟัง บรรยาย จากโสตทัศนูปกรณ์ และจากประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้จากการไปเรียนรู้นอกสถานที่หรือการทัศนศึกษา^{๓๖} ดังนั้น แหล่งข้อมูลที่ได้รับมาจึงสำคัญยิ่ง ดังพระพุทธพจน์ว่า “เพราะกล่าวถึงองค์ประกอบภายนอก เราไม่เห็นองค์ประกอบอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มาก เหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ...”^{๓๗} และ “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตร เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป ...”^{๓๘} กัลยาณมิตรที่พระพุทธพจน์กล่าวถึงจึงเป็นทั้งที่ฟัง ที่ปรึกษา และเป็นผู้ให้ความรู้ พร้อมทั้งช่วยแนะนำสั่งสอนไปด้วยโดยเริ่มจากบิดา มารดา ครูอาจารย์ และสมณพราหมณ์ เป็นต้น ดังนั้น ถ้าขาดกัลยาณมิตรไป การพัฒนาปัญญาอาจจะไม่ก้าวหน้า ตรงกันข้าม กลับจะพาให้หลงไปในทางที่ไม่ใช่ทางแห่งปัญญา กัลยาณมิตรจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดที่บุคคลได้รับถ่ายทอดข้อมูลจากภายนอกเข้ามาสู่ภายในตนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลดิบหรือเป็นความรู้สำหรับที่จะนำไปคิดพิจารณาในขั้นตอนของจินตตามยปัญญาต่อไปจนรู้เห็นเข้าใจด้วยตนเอง

วิธีการพัฒนาปัญญาแบบจินตตามยปัญญา เป็นการพัฒนาการคิดวิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลจากการเรียนรู้ในขั้นสุตมยปัญญา การหาเหตุผลจากการดู การสังเกต-ด้วยตา การอธิบายหรือวิจารณ์ในสิ่งที่ตนได้ดูมา ได้เห็นมา ได้ยินได้ฟังมาอย่างนี้หมายความว่าอย่างไร ได้ซึมลึกรสสมาอย่างนี้

^{๓๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: โกมลคิมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๓๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ : มัชฌิมนิเทศนา/ มัชฌิมาปฏิบัติ หรือ กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๓๗}อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๑๑/๑๗.

^{๓๘}อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

หมายความว่าอย่างไร มีส่วนผสมของสิ่งใดบ้าง ได้กลืนเช่นนี้หมายความว่ากลืนอย่างไร มีส่วนผสมสิ่งใดอยู่บ้าง ได้จับต้องลูปคลำสิ่งของเหล่านี้จะอธิบายอย่างไร มีส่วนผสมสิ่งใดอยู่บ้าง ได้จับต้องลูปคลำสิ่งของเหล่านี้จะอธิบายอย่างไร เป็นต้น^{๓๙} ถือว่าเป็นขั้นตอนที่จะต้องใช้ความคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง โดยอาศัยโยนิโสมนสิการเป็นตัวนำให้คิดพิจารณาเรื่องนั้นๆ อย่างถูกวิธีและโดยแยบคาย^{๔๐} จนเกิดปัญญารู้ชัดในเรื่องนั้นซึ่งเป็นเรื่องที่รู้เข้าใจเฉพาะภายในตนเท่านั้น โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นหลักการคิดที่เป็นตัวนำทำให้เกิดสัมมาทิฐิที่ถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาอย่างแท้จริง จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งหนึ่งในการพัฒนาปัญญาในระดับจินตามยปัญญานี้ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “เราไม่เห็นแม้ธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยบคาย สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น ...”^{๔๑}

จากความดังกล่าวแสดงให้เห็นคุณสมบัติของโยนิโสมนสิการ นั่นคือ การพินิจ หรือการคิดถูกวิธีซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาปัญญาแบบจินตามยปัญญา เพราะว่าปัญญาระดับนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านการคิดวิเคราะห์ภายในจิตใจของบุคคลแจ้งภายในด้วยตนเองแล้วจึงแสดงออกมาภายนอกในภายหลัง จะเห็นว่า การพัฒนาปัญญาแบบจินตามยปัญญานี้ เป็นการพัฒนาความรู้ระดับทฤษฎีคือความคิดเห็น ซึ่งบุคคลต้องแสวงหาข้อมูลด้วยการฟัง อ่าน เรียน สอบถาม มาอย่างเต็มที่ในเบื้องต้น แล้วนำมาประมวลย่อยเป็นความคิดเห็นของตน ความคิดเห็นที่เกิดขึ้นอาจจะได้ทั้งความคิดเห็นที่ถูกหรือผิดไปจากความจริงก็ได้ทั้งสิ้น เพราะหากยังไม่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองด้วยโยนิโสมนสิการ ก็อาจเป็นความคิดเห็นที่ผิดจากความเป็นจริง เรียกว่า มิจฉาทิฐิ^{๔๒} แต่หากใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นทุกอย่างตามสภาวะที่เป็นจริงตามหลักโยนิโสมนสิการที่ถูกต้องแล้วจะเรียกว่า ทิฐิวินิสุทธิติ^{๔๓} คือ ความเห็นที่บริสุทธิ์ถูกต้อง ตั้งอยู่บนฐานแห่งเหตุและผลที่สอดคล้องกับความจริง และยังสามารถใช้ปัญญานี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาในระดับสูงๆ ขึ้นไปอีก

วิธีการพัฒนาปัญญาแบบภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม^{๔๔} การได้ลงมือปฏิบัติจริง หลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการต่างๆ ในขั้น สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาแล้ว ผู้เรียนนาอาสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาทั้งสองมาคิดพิจารณาและทดลองลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องๆ ขึ้นไปอย่างซ้ำๆ จนเกิดความรู้ความชำนาญขึ้น ถือเป็นประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติ เพราะได้ลงมือทดลองปฏิบัติด้วยตนเองจนรู้ผลเป็นอย่างดีแล้ว จึงเข้าใจ และเห็นจริงตามนั้น การ

^{๓๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ: มัชฌิมนิเทศนา/มัชฌิมาปฏิปทา หรือ กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๔๐}พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑๔.

^{๔๑}อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๙.

^{๔๒}พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๗๖๑.

^{๔๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔๘.

^{๔๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

พัฒนาปัญญาในระดับนี้จึงสามารถพัฒนาจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงและเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งปวง หมดความเคลือบแคลงสงสัยจนทำให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระจากทุกข์ซึ่งเป็นความรู้ระดับญาณอันเป็น เครื่องมือสำหรับตัดกิเลสในระดับต่างๆ ให้หมดไปจากจิตใจของตนได้

โดยสรุปแล้ว สุตมยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากปัจจัยภายนอกโดยผ่านการดู การฟัง การ ตม การซึม และการสัมผัส จินตามยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากการใช้เหตุผล จินตนาการและการ สร้างสรรค์ และภาวนามยปัญญา คือความรู้อันเกิดจากการลงมือปฏิบัติ วิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ นี้ เป็นวิธีการที่จัดไปตามระบบของการพัฒนาความรู้ของคน โดยคนจะมีความรู้เบื้องต้นจากการได้ยินได้ ฟัง การอ่าน การค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เป็นเบื้องต้นก่อน จึงเก็บเอาความรู้นั้นๆ ไว้เรียกได้ว่า เป็นความรู้จากภายนอกตน จากนั้นจะใช้ความคิดพิจารณาความรู้ที่ตนได้จดจำไว้ด้วยหลักโยนิโส มนสิการซึ่งจะทำให้เกิดความรู้เข้าใจภายในตน และเมื่อบุคคลได้ทำการทดลองปฏิบัติจริงจนเห็นผล ประจักษ์ด้วยตนเองโดยมีสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่งแล้ว การ พัฒนาปัญญาระดับภวานานี้จึงเกิดขึ้น ซึ่งความรู้นี้จะทำให้รู้เข้าใจสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริงและ สามารถดำเนินชีวิตอย่างไม่มีโทษภัย จึงมีความสุขได้อย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาวิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ แบบนี้ จะเห็นว่าการพัฒนาในเรื่องใดๆ ก็ตาม หากกระทำด้วยวิธีการแห่งปัญญา ๓ นี้แล้ว ย่อมนำไปสู่ความรู้แจ้ง เห็นจริง ปฏิบัติได้ ในเรื่องนั้นๆ โดยเฉพาะหากนำวิธีการแห่งปัญญา ๓ นี้ มาใช้ในการเรียนรู้หลักในการพัฒนาตนอย่าง “ไตรสิกขา” ย่อมก่อให้เกิดผลตามเป้าหมายได้อย่างดี กล่าวคือ หากบุคคลพึงรักษา “ศีล” ก็ควรเริ่มจากการเรียนรู้ จากการอ่านจากตำราที่ผู้มีความรู้เขียนไว้ หรือฟังคำแนะนำ สอนจากผู้ซึ่งมีความเป็นกัลยาณมิตร (สุตมยปัญญา) เพื่อที่จะเป็นแหล่งข้อมูลและเป็นแบบอย่างที่ดี เมื่อเกิดความรอบรู้ในเรื่องศีลแล้ว ก็ นำมาพิจารณา ไตรตรองโดยใช้โยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือ (จินตามยปัญญา) จะทำให้บุคคลนั้นมึ ความคิดเห็นที่ถูกต้องและมีความเข้าใจในศีล ซึ่งจะนำไปสู่การสามารถรักษาศีลได้อย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ความรู้ ความเข้าใจในศีล จะไม่เกิดประโยชน์และทำให้มีความสุขได้เลย หากไม่มีการลงมือ ปฏิบัติ หรือทำการรักษาศีล (ภาวนามยปัญญา) แต่หากบุคคลนำไปลงมือปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ก็ จะเกิดความชำนาญและเคยชินในความประพฤติอันมีศีลนั้น ถือเป็นประสบการณ์ตรงที่จะก่อให้เกิด ความเข้าใจ และเห็นจริงในผลจากการรักษาศีล และยังทำให้หมดความลังเล สงสัย และจะยิ่งเพิ่ม ความแน่วแน่ในการรักษาศีลต่อไปอีก

เช่นเดียวกับการเรียนรู้ “สมาธิ” ซึ่งเป็นระบบการฝึกจิตให้มีกำลัง ก็ควรเริ่มจากการ เรียนรู้จากการเข้าหาขอความรู้จากกัลยาณมิตรผู้มีความสามารถให้ความรู้ในการปฏิบัติเพื่อพัฒนา สมาธิ (กรรมฐาน) ซึ่งจะช่วยให้ได้รู้วิธีการฝึกสมาธิอันถือเป็นความรู้ที่ได้จากการฟัง (สุตมยปัญญา) เมื่อรู้วิธีการแล้วนำมาไตรตรองตามหลักโยนิโสมนสิการจนเกิดความเข้าใจ (จินตามยปัญญา) นำมาซึ่ง การเลือกวิธีการฝึกสมาธิในแบบที่เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ แล้วลงมือฝึกสมาธิอย่างถูกต้องเหมาะสม และต่อเนื่อง (ภาวนามยปัญญา) จิตจะมีกำลังตั้งมั่น เมื่อจิตมีกำลังตั้งมั่นดีแล้วย่อมเกิดปัญญาในการที่ จะคิดค้นหาเหตุผลและความจริงต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับการพัฒนา “ปัญญา” ก็ย่อมอาศัยวิธีการแห่งปัญญา ๓ เช่นกัน ปัญญานับว่าเป็น ตัวนำที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสุขภาวะทางปัญญา เพราะต้องเริ่มต้นจากการคิดเห็นถูกต้อง ความรู้ที่ ถูกต้องในเบื้องต้นย่อมได้มาจากการมีกัลยาณมิตรคอยอบรม สอน ชี้แนะ (สุตมยปัญญา) และผ่าน

การคิดใคร่ครวญจนเข้าใจในสิ่งนั้น ซึ่งจะต้องใช้จิตอันตั้งมั่นเป็นฐานในการใช้โยนิโสมนสิการ (จินตามยปัญญา) จึงจะเกิดปัญญา การจะคิดให้ถูกต้องตามสภาวะความเป็นจริงได้นั้น จะต้องคิดบนฐานแห่งความรู้ที่ถูกต้องด้วย ดังนั้น การจะพัฒนาปัญญาในระดับภาวนามยปัญญาจึงจำเป็นต้องอาศัยความรู้ระดับญาณ (สมาธิ) แม้ว่าไตรสิกขาจะแบ่งแยกออกเป็น ๓ ส่วน ก็ตามแต่การพัฒนาปัญญาในระบบไตรสิกขาต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันตลอดสายเป็นแบบองค์รวมที่ไม่เน้นพัฒนาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และเมื่อสามารถพัฒนาไปด้วยกันอย่างตลอดกระบวนการพัฒนาปัญญาแล้ว ก็เกิดศักยภาพในการเรียนรู้ฝึกฝนและพัฒนาปัญญาได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาปัญญาจะดำเนินไปตามระบบเช่นนี้จนผู้พัฒนาถึงพร้อมทั้งร่างกาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญาที่แจ่มใส เป็นสุข

๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา^{๔๕}

๔.๒.๑ ความหมายสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของ “สัญลักษณ์” ไว้ว่า สิ่งที่กำหนดนิยามกันขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด ถึงกระนั้น เมื่อกล่าวถึงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในมิตินี้ ย่อมมีนัยที่ครอบคลุมถึงสิ่งที่กำหนดนิยามว่าเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระนามพระพุทธเจ้า เครื่องหมายธรรมจักร รูปกางหมอบ ภาษาที่เป็นพุทธพจน์ พระสงฆ์ หรือ สัญลักษณ์ของพระสงฆ์ เช่น อัฐบริวารของพระสงฆ์ ตลอดถึงโบสถ์ วิหาร เจดีย์ทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒ ประเภทสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ

- (๑) ศาสนธรรม หมายถึง ข้อความที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธพจน์ เถรภาชิ๑๑ เถรภาชิ๑๒ ทั้งที่เป็นอักษรไทย และอักษรต่างประเทศ
- (๒) ศาสนบุคคล หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธรูปปางต่าง ๆ หรือส่วนใด ส่วนหนึ่งของพระพุทธรูป พระนามของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก พระเถระ พระเถรี ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรทั่วไป
- (๓) ศาสนวัตถุ หมายถึง วัตถุทางพระพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับอาคาร สถานที่ เช่น เจดีย์ โบสถ์ วิหาร
- (๔) ศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การกราบ การไหว้ การตั้งโต๊ะหมู่บูชา การทอดกฐิน และทอดผ้าป่า

๔.๒.๓ คุณค่าและความสำคัญ

สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นับถือพระพุทธศาสนาถือว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นรัตนอันประเสริฐที่มีคุณค่ากว่าเพชรนิลจินดาแก้วแหวนเงินทองใด ๆ (เว้นแต่ผู้ที่เพียงกล่าวอ้างว่าตนเป็นผู้นับ

^{๔๕}<http://www.m-culture.go.th/chonburi/images/Rule๑.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน

ถือพระพุทธศาสนา แต่ศรัทธาไม่คงที่เท่า่นั้น) เพราะวัตถุ เช่น เพชรนิลจินดาจะให้ความสุขได้เฉพาะในปัจจุบันชาติและสามารถทำให้เจ้าของปลื้มใจได้ชั่วขณะเท่านั้น โจรลักเอาไปได้ แต่รัตนะคือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ และพระสังฆรัตนะ เป็นสิ่งประเสริฐที่สามารถทำให้ผู้ที่เคารพนับถือ และปฏิบัติตามประสบสันติสุขทั้งในปัจจุบันชาติและในอนาคตชาติ ถึงไม่สามารถทำให้หมดกิเลส พันทุกข์ได้ในปัจจุบันชาติ แต่ก็สามารถให้เป็นวาสนาบารมีเพื่อพ้นจากทุกข์ได้ในภายหน้า

สำหรับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธศาสนา หากผู้ใดนำเอาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่งมาแสวงหาผลประโยชน์ หรือคล้ายกับไม่ให้ความเคารพยำเกรง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็จะเกิดความสังเวชสลดใจ และเกิดความโกรธแค้นชิงชัง ดังนั้น การนำเอาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาใช้ จะต้องเกี่ยวข้องกับด้านดี หรือด้านบวกเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

(๑) เป็นเครื่องมือในการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญเนื่องจากเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งศิลปินได้พยายามที่จะสะท้อนสัญลักษณ์ของความสะอาด สงบ และสว่างของพระพุทธเจ้าออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนซึ่งจะมีความทุกข์หรือไม่ก็ตาม ได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรือภาพวาดจะสามารถรับรู้ และสัมผัสคุณค่าดังกล่าวทางจิตใจ อันจะทำให้ความศรัทธาต่อพระรัตนตรัยมั่นคงมากยิ่งขึ้น

(๒) เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจในการประกอบกุศลธรรม เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ถือได้ว่าเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จุดเด่นประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือ การที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ และให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่า “มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” พระองค์จึงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับมนุษย์ในการสร้างแรงจูงใจเพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ดังที่พระองค์เคยเป็นต้นแบบดังกล่าว

(๓) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นพระเครื่องนั้น สามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน โดยมีการพกพระเครื่องติดตัว หรืออัญเชิญไว้ในยานพาหนะเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังใจ และความอ่อนใจต่อการดำเนินชีวิตและการงาน อย่างไรก็ดี เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนมีใจที่เข้มแข็งเพียงพอแล้ว เขาก็จะสามารถข้ามพ้น และพัฒนาใจของตนเองไปสู่การร่วมเป็นหนึ่งกับพระรัตนตรัยสุดท้ายแล้วที่พึงภายนอกจะไม่มีจากความจានอกต่อไป

(๔) เป็นสื่อธรรมที่สะท้อนประวัติและความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ลพบุรี อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

(๕) เป็นสื่อที่สะท้อนศิลปะและวัฒนธรรมของประชาชนในชาติ จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ ศาลา และกุฏิ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ที่

มีเอกลักษณ์และจุดเด่นในด้านวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรมต่างกัน ซึ่งวัฒนธรรมและศิลปะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความงดงามของจิตใจที่ซ่อนอยู่ภายใน

(๖) เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจของประชาชนให้เข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง จะเห็นว่า ศาสนพิธีและศาสนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอม และพัฒนาคุณค่าทางจิตใจให้งดงาม และเป็นสุขมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือในการน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงและเข้าใจคุณค่าของธรรมะมากยิ่งขึ้น

(๗) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาระเบียบ วินัย และสร้างความสามัคคีของพุทธศาสนิกชน ในประเด็นนี้ หลักศาสนาพิธีจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนให้รู้จักระเบียบ ขั้นตอน และแนวทางในการปฏิบัติตนต่อพระรัตนตรัย อันจะนำไปสู่การปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ อย่างประสานสอดคล้องและสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น

๔.๓ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญที่มีต่อคนทั่วไปที่มาขอพรบนบานอธิษฐานไว้ เมื่อประสบความสำเร็จตามที่ได้ให้คำสัญญา หรือบนบานไว้ ก็มาแก้บนตามที่ให้สัญญาไว้ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจ คือ เมื่อมาขอพรหลวงพ่อก่อนแล้ว เกิดการสัญญาเป็นสัจจะ ว่าถ้าประสบความสำเร็จแล้วจะทำตามสัจจะที่ว่าไว้กับหลวงพ่อโสธรเป็นต้น เวลากราบไหว้ทำให้รู้สึกสบายใจ บางคนที่มากราบไหว้มาอธิษฐาน เมื่อได้ตามที่อธิษฐานแล้วก็กลับมาอีก และเมื่อมีองค์หลวงพ่อดิตแล้วทำให้รู้สึกว่าการจิตใจดีขึ้นพอที่จะไปต่อสู้กับงานได้ ต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องความเชื่อความศรัทธาดีสิ่งนี้แม้จะลบล้างไม่ได้ แต่จะได้ความมุ่งมั่น ความตั้งใจ ในสิ่งนั้นๆ จึงทำให้ประสบผลสำเร็จ อาจจะทำอะไรมิหนึ่หาความเชื่อก่อนที่จะเข้ามาในพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะมาเข้าใจหลักธรรมที่แท้จริง และพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้นตามลำดับ

อิทธิพลของหลวงพ่อโสธร มีอิทธิพลต่อครอบครัว ตั้งแต่แรกเริ่ม เกิดขึ้นมาเป็นครอบครัวที่อยู่ใกล้วัด พ่อแม่บางคนอาจจะถวายตัวให้เป็นลูกหลวงพ่อโสธร ได้ชื่อว่าเป็นลูกหลวงพ่อก่อนจะมีความเก่งกาจสามารถ มีความเจริญก้าวหน้าตามลำดับ ทำให้มีศรัทธาต่อหลวงพ่อโสธรยิ่งขึ้น

อิทธิพลต่อสังคม หลวงพ่อโสธรมีอิทธิพลต่อสังคม โดยวัดได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เช่น สร้างอาคารโรงเรียนวัดโสธรวรารามวรวิหาร ส่งเสริมสนับสนุน การศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม โรงเรียนของภาครัฐ และสถานพยาบาลต่างๆ เป็นต้น โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากกราบไหว้หลวงพ่อโสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

ด้านวัฒนธรรม เกี่ยวกับศิลปะการแสดง การรำละคร คนที่มาขอพรหลวงพ่อก่อนแล้วประสบความสำเร็จก็จะมาแก้บนด้วยการถวายละคร ซึ่งก็สามารถทำให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านการรำละคร นาฏดนตรี เอาไว้ได้ด้วย นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดประเพณีซึ่งเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธรโดยตรง ๓ ประเพณี คือ ๑) ประเพณีทำบุญในช่วงกลางเดือน ๓ หรือในช่วงตรุษจีน เพราะว่ามีชาวไทยเชื้อสายจีนมาร่วมทำบุญอยู่เป็นจำนวนมาก ก็ได้มีการส่งเสริมให้คนไทยเชื้อสายจีนได้รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเชื้อสายจีน ได้มาไหว้บรรพบุรุษของตนเอง โดยวัดสร้างโรงเจ ได้มากกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษ

ตามความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน ๒) งานกลางเดือน ๕ เหมือนประหนึ่งว่า การอัญเชิญหลวงพ่อโสธรขึ้นจากแม่น้ำบางปะกง มาประดิษฐานภายในพระอุโบสถ ในกลางเดือน ๕ ประมาณขึ้น ๔ ค่ำ ๕ ค่ำ เดือน ๕ และ ๓) งานกลางเดือน ๑๒ ซึ่งจะอยู่ในช่วงของงานวันลอยกระทง

ด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมากราบไหว้ขอพรหลวงพ่อโสธร ถือว่าได้ช่วยให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ทำให้ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มากราบไหว้ขอพรหลวงพ่อ หรือแม้แต่การรำละคร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี เมื่อประชาชนหลั่งไหลกันมาสักการะหลวงพ่อโสธร ก็จะมีการจับจ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำกั๊บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่อโสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร ก่อให้เกิดอาชีพให้กับชาวบ้านตั้งแต่หน้าปากซอย ยันท้ายซอยได้รับอานิสงส์จากคนที่อื่นซึ่งเดินทางมากราบไหว้หลวงพ่อ พ่อค้าแม่ค้ามีอาชีพเกิดขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวันเสาร์วันอาทิตย์ คนจะเยอะมาก แต่วันธรรมดา คนก็ยังเยอะอยู่ ยังมีคนมากราบไหว้ขอพรหลวงพ่ออยู่เป็นประจำ ซึ่งก็บ่งบอกถึงความศรัทธา ถึงความมีคุณค่าขององค์หลวงพ่อ

อิทธิพลของหลวงพ่อวัดไร่ขิง ด้านจิตใจ เช่น การอธิษฐานกับหลวงพ่อว่า จะขอเลิกเหล้า เลิกอบายมุขต่างๆ แล้วเขาก็เลิกได้ บางคนก็มีลูกยาก ก็มาขอหลวงพ่อ พอมีลูกก็ต้องมาบวชที่นี้^{๔๖} ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจ ก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ มีรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมานมัสการหลวงพ่อ

อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม จะมีงานนมัสการหลวงพ่อวัดไร่ขิงทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่อปัส ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่อด้วย ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่อ ได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึงวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ซึ่งในงานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อวัดไร่ขิงทุกงาน จะเนืองแน่นไปด้วยสาธุชนและประชาชนทั่วไปจากใกล้ไกลที่มีจิตศรัทธาอย่างแรงกล้า เพื่อมากราบไหว้องค์หลวงพ่อย่างแท้จริง เพราะทุกคนเชื่อว่า องค์หลวงพ่ไม่ได้เป็นแค่พระอิฐพระปูนธรรมดาๆ เท่านั้น ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิงว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครหรืออยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิงตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อวัดไร่ขิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์ แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยังความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในที่นั้นเกิดความยินดี พากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่ोजักทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่

^{๔๖}สัมภาษณ์ พระครูสมุทรวิชานวัตร วัดเพชรสมุท วรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เมหนิดลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ว่าหลวงพ่อดัดลบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพฤติธรรม

อิทธิพลของหลวงพ่อดัด เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ส่วนใหญ่คนที่มากราบไหว้หลวงพ่อดัดแล้วจะบนเรื่องงาน งานติดขัด เมื่อได้มาบนหลวงพ่อดัดแล้ว กลับไปเขาจะก็ชวนหาวิธีแก้ปัญหาลอง หลวงพ่อดัดช่วยปัดเป่า ซึ่งบางทีเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น บนหลวงพ่อดัดแล้ว อาจเกิดความมุ่งมั่น ใช้สติมากขึ้น เป็นพลังทางใจทำให้ทำสำเร็จได้ เพราะมีศรัทธาเชื่อมั่น และอิทธิพลต่อครอบครัว เมื่อถึงวันหยุดก็จะชวนกันไปวัด ไปไหว้หลวงพ่อดัด และสอนลูกๆ ให้หยอดตู้บริจาค เพื่อเป็นการละกิเลสสอนให้รู้จักทำทาน ไหว้พระสวดมนต์ เป็นการปลูกฝังการเสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งจะส่งผลทำให้เด็กรู้จักแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว^{๔๗}

อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลวงพ่อดัด ทางวัดได้จัดให้มีงานสมโภชปีละ ๓ ครั้ง คือ ๑) งานปิดทองผ้าพระพุทธรูปและนมัสการหลวงพ่อดัด ระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง วันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ ๒) งานนมัสการและปิดทองหลวงพ่อดัด ระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง วันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ ๓) งานประเพณีรับบัวและนมัสการหลวงพ่อดัด ระหว่างวันขึ้น ๑๑ ค่ำ ถึง วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ มีการจัดขบวนเรือแห่แห่หลวงพ่อดัด (จำลอง) ไปตามลำคลองสำโรง เพื่อรับดอกบัวที่ผู้คนถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งประเพณีรับบัวจะเป็นงานที่ทุกคนรอคอยกัน ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน นอกจากนี้ในวันวิสาขบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี จะมีงานทำบุญฉลองที่หลวงพ่อดัดแสดงปาฏิหาริย์ให้องค์หลวงพ่อนิมเหมือนเนื้อของมนุษย์ โดยเฉพาะประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อดัดโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่อดัดมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อดัดยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

อิทธิพลของหลวงพ่อบ้านแหลม โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อหลวงพ่อบ้านแหลมจะนิยมเอาบุตรธิดามาฝากเป็นลูกหลวงพ่อ แล้วจะนิยมเอาธูปของหลวงพ่อบ้านแหลมไปป้ายปากเด็ก เพื่อบอกว่า เป็นลูกของหลวงพ่อบ้านแหลมแล้วนะ แล้วเด็กคนนั้นจะไม่ค่อยป่วย ไม่ชน เวลาจะยกเป็นลูก พ่อแม่จะนำเด็กมาด้วย ออกจากโรงพยาบาลก็จะอุ้มมาที่วัด นอกจากนี้วัดบ้านแหลมซึ่งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก เวลาลูกหลานตนเองจะไปสอบอะไร ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะบอกว่า ให้ไปกราบหลวงพ่อบ้านแหลมก่อน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวแนะนำสิ่งที่ดีให้กับลูกก่อนที่จะไป แต่ถ้าใครไปจะไปคัดเลือกทหาร อย่าเดินผ่านหน้าวัดเพชรฯ ถ้ามาบอกว่าอย่าให้ติดทหาร อันนี้ไม่ได้ เพราะหลวงพ่อบ้านแหลมชอบทหาร อันนี้ห้ามเลย แต่ถ้าอยากได้อะไรติดต้องมาเลย^{๔๘}

อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ๑) ประเพณีนมัสการและสงฆ์หลวงพ่อบ้านแหลม (วัดเพชรสมุทรวรวิหาร) กระทำการสักการบูชา ดังนี้ เดือน ๓ วันขึ้น ๑ ค่ำ (วันชีววิธ) มีชาวจีนไป

^{๔๗}สัมภาษณ์คุณดารุณี สีหาบุตร ผู้มากราบไหว้หลวงพ่อดัด วัดบางพลีใหญ่ใน เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

^{๔๘}สัมภาษณ์ พระครูสมุทรวรวิหาร วัดเพชรสมุทรวรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑.

ทำการนมัสการปิดทองสงฆ์กันอย่างหนาแน่น เดือน ๔ กลางเดือน คือ วันตรุษไทย เดือน ๕ วันสงกรานต์ มีการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลม ๓ วัน วันที่ ๔ มีการเวียนเทียนสมโภช มีมหรสพฉลองเป็นการใหญ่ตลอดทั้ง ๗ วัน เดือน ๑๐ วันขึ้น ๒ ค่ำ เทศกาลสารทไทย เดือน ๑๑ วันแรม ๒ ค่ำ ชาวจีนและชาวบ้านบางนกแขวก อำเภอบางคนที และชาวบ้านอำเภอมัทพวา ไปนมัสการสงฆ์น้ำหลวงพ่อบ้านแหลม ๑ วัน และเดือน ๑๒ วันแรม ๗ ค่ำ วันชักพระมีการสงฆ์น้ำหลวงพ่อบ้านแหลมเป็นพิเศษ อีกครั้งหนึ่ง (๒) ประเพณีชักพระของจังหวัดสมุทรสงคราม ประเพณีชักพระเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ จนถึงสิ้นเดือน ๑๒ ประเพณีแต่เดิม ในงานจะมีเรือแห่กระบวนพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในจังหวัดไปตามแม่ น้ำแล้วกลับมาที่วัด อัญเชิญพระพุทธรูปไว้บนพลับพลาหรือศาลาหน้าวัด รุ่งขึ้นมีการบำเพ็ญกุศลถวายผ้าป่าแด่พระในวัดแล้วมีการแข่งเรือ เรือที่เข้าแข่งมีรูปร่างต่าง ๆ กัน เช่น หัวท้ายลำปิ่น มาดยาว เบ็ดยาว มีฝีพายนั่งประจำลำละหลาย ๆ คน สุดแล้วแต่เรือั้นจะยาวมากหรือยว่น้อย บางลำฝีพายนั่งประจำเป็นคู่ ๆ นอกจากคนพายและหัวเรือเท่านั้นที่นั่งเดี่ยว ต่างแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสดต่าง ๆ กัน บางลำชายล้วน บางลำหญิงล้วน บางลำก็ปนกัน เรือที่แข่งต้องจัดให้คนได้จำนวนพอกัน แข่งกันเป็นคู่ ๆ ทีละคู่ และลำชนะจะต้องชิงธงเหลืองที่ปักไว้บนท่อนหลักชัยได้ก่อน คนดูจะเห็นคนเรือคอยจ้องจะคว้าธงชัยไปตั้งแต่ใกล้ พอหัวเรือใกล้ท่อนคนเรือจะกระโจนเข้าคว้าธงทันที ทางวัดจะจัดหารางวัลไว้ให้ ถ้ามีรางวัลมากก็ให้หมดทั้งลำชนะและลำแพ้ ของรางวัลก็มี สบู่ แป้ง น้ำมัน ผ้าเช็ดหน้า ชันน้ำพานรอง ขนม ผลไม้ เป็นต้น และที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ ประเพณีชักพระของวัดเพชรสมุทรวรวิหาร ในปัจจุบัน ไม่ได้เอาพระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลมองค์จริงออกมาให้ประชาชนได้สงฆ์น้ำหรือ ปิดทอง ยังคงประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ ผู้ใดต้องการจะสงฆ์น้ำปิดทองก็ต้องเข้าไปที่โบสถ์ แต่กลับมีการแห่พระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลมองค์จำลองและพระพุทธรูปปั้นมหา สิทธิการ (ทอง)อดีตเจ้าอาวาสแทน และนิยมแห่กันเป็นประเพณีประมาณวันที่ ๑๗ เมษายน มีริ้วขบวนและการแสดงของชาวบ้านอย่างสวยงาม พร้อมกับการเล่นสาดน้ำของชาวบ้านควบคู่กันไป

สรุปอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย อิทธิพลต่อครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยพ่อแม่ จะถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อบ้านแหลม เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน เวลาไปไหนมาไหนไม่อดไม่อยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ, อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ, อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อบ้านแหลม ประเพณีรับบัว ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น, อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่าง ๆ ให้กับคนที่มากราบไหว้ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี, อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

๔.๔ พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย ได้แก่ ๑) หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒) หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ ๓) หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๔) หลวงพ่อวัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้จะเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัดแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก และเป็นรากฐานและแบบแผนทางศีลธรรมและจริยธรรม ในการกำหนดมาตรฐานทางสังคมตลอดถึงวิถีชีวิตครอบครัว อีกทั้งยังเป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย หรือ ประเพณีต่าง ๆ

พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมานอกจากความเป็นวัตถุสำคัญแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูปนั้น ได้แก่ การถ่ายทอดความดีในทางจริยศาสตร์ คือ พระพุทธจริยาวัตรและพุทธธรรม และการถ่ายทอดความงดงามทางสุนทรียศาสตร์ โดยผ่านพระพุทธรูปลักษณะและพุทธศิลป์ที่ช่างผู้สร้างได้บรรจงสร้างด้วยความศรัทธาและความตั้งใจอีกทั้งยังแฝงไว้ด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูป ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของพระพุทธเจ้าซึ่งนำมาสู่ความระลึกถึงพระองค์ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา^{๔๙} การสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นไปตามหลักพุทธานุสสติ แต่เป็นการใช้วัตถุเป็นเครื่องมือให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นการสร้างตามแนวคิดเรื่องพุทธเจดีย์ ๔ ซึ่งพระพุทธรูปจัดเป็นอุเทสิกเจดีย์^{๕๐} และเป็นการสร้างเพื่อยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักมงคลสูตร นอกจากนี้การบูชาพระพุทธรูปในฐานะองค์แทนของพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในหลักการวัตร ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา คือ การแสดงความเคารพต่อพระศาสดาด้วย

พระพุทธรูปสำคัญถือว่าเป็นเจดีย์เป็นเครื่องหมายแทนพระรัตนตรัยเมื่อได้กราบไหว้ บูชา จะได้ผลความเป็นมงคลและเชื่อว่ามีอานุภาพมีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น พระพุทธรูปจึงได้รับความนิยมสักการะกราบไหว้ของชาวพุทธจากความเชื่อที่แตกต่างไป

^{๔๙}ญาณภัทร ยอดแก้ว, แพรภัทร ยอดแก้ว, การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย, (การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๗, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๖๐-๑๒๖๑.

^{๕๐}เสนอ นิลเดช, ประวัติสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้^{๕๑}

(๑) เป็นเครื่องมือในการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญเนื่องจากเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งศิลปินได้พยายามที่จะสะท้อนสัญลักษณ์ของความสะอาด สงบ และสว่างของพระพุทธเจ้าออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนซึ่งจะมีความทุกข์หรือไม่ก็ตาม ได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรือภาพวาดจะสามารถรับรู้ และสัมผัสคุณค่าดังกล่าวทางจิตใจ อันจะทำให้ความศรัทธาต่อพระรัตนตรัยมั่นคงมากยิ่งขึ้น

(๒) เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจในการประกอบกุศลธรรม เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ถือได้ว่าเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จุดเด่นประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือการที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ และให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่า “มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” พระองค์จึงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับมนุษย์ในการสร้างแรงจูงใจเพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ดังที่พระองค์เคยเป็นต้นแบบดังกล่าว

(๓) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นพระเครื่องนั้น สามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน โดยมีการพกพระเครื่องติดตัว หรืออัญเชิญไว้ในยานพาหนะเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังใจ และความอ่อนใจต่อการด าเนินชีวิตและการงาน อย่างไรก็ดี เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนมีใจที่เข้มแข็งเพียงพอแล้ว เขาก็จะสามารถข้ามพ้น และพัฒนาใจของตนเองไปสู่การร่วมเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัยสุดท้ายแล้วที่พึงภายนอกจะไม่มี ความจ ำเป็นอีกต่อไป

(๔) เป็นสื่อธรรมที่สะท้อนประวัติและความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ลพบุรี อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

(๕) เป็นสื่อที่สะท้อนศิลปะและวัฒนธรรมของประชาชนในชาติ จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ ศาลา และกุฏิ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ที่มีเอกลักษณ์และจุดเด่นในด้านวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรมต่างกัน ซึ่งวัฒนธรรมและศิลปะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความงดงามของจิตใจที่ซ่อนอยู่ภายใน

(๖) เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจของประชาชนให้เข้าถึงธรรมอย่างแท้จริง จะเห็นว่า ศาสนพิธีและศาสนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอม และพัฒนาคุณค่าทางจิตใจให้งดงาม และเป็นสุขมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือในการน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงและเข้าใจคุณค่าของธรรมะมากยิ่งขึ้น

^{๕๑}สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ, ข้อควรระวังในการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา, (กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

(๗) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาระเบียบ วินัย และสร้างความสามัคคีของพุทธศาสนิกชน ในประเด็นนี้ หลักศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนให้รู้จักระเบียบ ขั้นตอน และแนวทางในการปฏิบัติตนต่อพระรัตนตรัย อันจะนำไปสู่การปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ อย่างประสานสอดคล้องและสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น

พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทน พระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและ วัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทาง พระพุทธศาสนา เป็นวัตรธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่แผ่ไว้ด้วยปรัชญา และคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคล สำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของ พระพุทธศาสนา

สรุปข้อมูลเกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและ ปัญญา โดยขั้นตอนของการพัฒนาจิตใจและปัญญา บางคนอาจจะต้องอาศัยอภินิหาร ความเชื่อ ความ ศรัทธา ก่อนที่จะมาเข้าใจหลักธรรมที่แท้จริงได้ สำหรับบางคนที่ไม่ได้กราบไหว้พระ ไม่ได้ทำความดี ภายหลังได้มากราบไหว้ขอพรต่อพระพุทธรูปที่ตนนับถือ ก็เกิดความคิดในทางที่ดี มีกุศลจิต แล้วมา พัฒนาจิตใจให้ดีขึ้นในภายหลังตามลำดับ เช่น บางคนที่มากราบไหว้ขอพร อยากได้กำลังทางใจ ก็มา ขอพรต่อพระพุทธรูปสำคัญที่ตนนับถืออย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ แต่เมื่อมากราบไหว้ขอพร ได้คำมั่นสัญญา หรือที่เรียกว่ามาบนบานสาส์นกล่าวแล้ว และเมื่อประสบ ความสำเร็จตามที่ได้ให้คำสัญญาไว้ ก็กลับมาแก้บนตามที่ได้ให้สัญญาไว้ ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนา จิตใจ ในคุณธรรมที่เรียกว่า สัจจะ สัจจะที่ว่าถ้าเกิดเราประสบความสำเร็จแล้ว เราจะทำตามสัจจะ ที่ว่าไว้กับหลวงพ่อบางคนเวลามากราบไหว้หลวงพ่อก็ทำให้รู้สึกสบายใจ เมื่อได้ตามที่อธิษฐาน แล้วก็กลับมาอีก และสำหรับบางคนที่มีอารมณ์ร้อน เกรี้ยวกราดอยู่ภายในจิตใจ เมื่อได้เข้าไปในโบสถ์ หรือวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปสำคัญเหล่านี้แล้ว ก็จะทำให้ความเกรี้ยวกราด ภายในจิตใจนั้นเบาบางลง เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน เพราะมีความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธรูป สำคัญเหล่านั้น

บทที่ ๕

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น ๔ ตอน ดังนี้

- ๕.๑ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๕.๒ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๕.๓ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- ๕.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๕.๑ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามตำนานพระแก่นจันทน์ เป็นการสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าเมื่อครั้งทรงเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยเจตนาแห่งการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุสตรระลึกถึงพระพุทธรูปคุณเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ศรัทธาและเชื่อมโยงไปถึงการระลึกพระธรรมคำสอนที่ทรงแสดงแล้วน้อมนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิตประจำวันได้

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดีและพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ้อคำหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปว่า แบบหรือพิมพ์สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง นั่นคือต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้า ลักษณะนั้นคือ มหาปรีสลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ มีความสำคัญต่อพระพุทธรูปไทยเป็นอย่างมาก ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น และมีการปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มีมาแต่อดีตให้สอดคล้องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปไทย

พระอิริยาบถของพระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกาเยศวรภาพคณมหารัชมารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธรูปปฏิมาของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกาเยศวรภาพ คณมหารัชมารมาแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรศ์ (สีก้าง) ด้านซ้าย

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปารเทียน ในรัฐคันธารราษฎร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันธารราษฎร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรีณิพพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาหนะปกครองรัฐอานธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูป ปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยโปโลนนารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลวงพ่อกุศลโสธรเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามตำนานกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อกุศลโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อกุศลโสธรมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

๓) หลวงพ่อโต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

หลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ตามประวัติหลวงพ่อดำ ๓ พี่น้อง คือ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ หนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด เมื่อครั้งเกิดภัยสงครามจากพม่าตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ หลวงพ่อดำ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา เมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

ถ้าพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์โดยละเอียดประเด็นอิทธิปาฏิหาริย์ออกไป ในช่วยศึกสงครามประชาชนมีการอพยพการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชนในยามหลีกเลี่ยงภัยก็เป็นไปได้ส่วนหนึ่ง และด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน

ถ้าหากวิเคราะห์ว่าไปปรากฏในสถานที่หลายแห่ง เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ด้วยช่วงนั้นเป็นเพราะการหนีภัยในระหว่างสงครามของประชาชนมีการเคลื่อนย้ายไม่หยุดอยู่กับที่ใดเป็นเวลานาน มีความน่าจะเป็นในการอพยพทั้งทางน้ำและทางบก จนเมื่อสงครามสงบลงจึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้ประดิษฐานไว้เป็นหลักแหล่งในวัดต่างๆ ดังนั้น หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม องค์ที่ ๑ หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง หลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

ส่วนของหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง ตามประวัติมี ๒ ประเด็น คือ ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) และลอยน้ำมาพร้อมกัน ๕ องค์ รวมหลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อโสธร หลวงพ่อดำ และหลวงพ่อดำวัดเขาตะเครา ประเด็นแรกที่ถูกอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า

พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึง มหาบุรุษลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดีนั่น คือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

ทัศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องakorปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนั้นจริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในเรื่องเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบล้านช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิที่ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ลักษณะของหลวงพ่อโสธรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปปางสมาธิองค์อื่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนามีความเรียบง่าย งามแบบอิมมัลลิกคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะภาพรวมขององค์หลวงพ่อโสธรมีรูปลักษณะเป็นคล้ายมนุษย์ทางกายภาพมากกว่าเป็นพุทธลักษณะตามมหาบุรุษลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ แม้ในส่วนของที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อพุทธรูปตามหลักฮวงจุ้ยของจีนเรียกว่าเป็นที่มังกร อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ลักษณะพุทธศิลป์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรอง พุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและล้านช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ล่องมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายนังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตูลิขิตมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง 3 ศอก 1 คืบ ลืมพระเนตร ลักษณะมีเกตุมาลายาวเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี้ยม หัวพระถันโปน สังฆาฏิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน จึงดูแปลกกว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตาม

สมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์งดงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังขاطิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แทนฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสองเป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาตรัดประคดปักคั่นเงิน บาตรแก้วสีน้ำเงิน

ด้านศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปสักสิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ต่างเดินทางมากราบนมัสการขอพรให้ร่มเย็นเป็นสุข แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา, เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะหลวงพ่โสธร ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแก้บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่โสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร, มีการจัดงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่โสธรโดยตรง เช่น งานนมัสการหลวงพ่โสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่โสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับน้ำมันตี่จะคอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่ตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่โสธรลงในเรือกระแจะ หรือเรือขนาดใหญ่, วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่โสธรได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มาราบไหว้หลวงพ่โสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

หลวงพ่โสธรวัดไร่ขิง ถือว่าเป็นศูนย์จิตใจของชุมชน ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ, มีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี เป็นงานนมัสการหลวงพ่โสธร ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อๆ กันมาเป็นประจำทุกปี เวลามีกงานทุกปี ก็จะมีการมารวมตัวกัน จะมีที่นี้ที่เดียวที่เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด สำหรับงานนมัสการปิดทองหลวงพ่โสธรวัดไร่ขิงเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น ณ วัดไร่ขิง ตำบลไร่ขิง ระหว่างวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ และเกษตรกรผู้ผลิต มีการประกวดผลไม้และจัดแสดงมหรสพตลอดคืน ซึ่งทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่โสธร ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่โสธรด้วย ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่โสธร ได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่โสธร ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึง แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕

หลวงพ่โสธร มีประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่โสธรโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่โสธรมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่โส

ยังเป็นที่พึงทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันการรับบัว-โยนบัว จะเป็นการจัดให้มีการแห่หรงค์หลวงพ่อดำจำลองไปตามลำคลองสำโรงระหว่างบางพลีกับหัวตะเข้หรือ จระเข้ใหญ่และสำโรง ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ กลางคืนมีมหรสพตลอดคืนที่บริเวณวัดบางพลีใหญ่ ใน โดยเริ่มมาตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นงานประเพณีการส่งบัว-รับบัว ระหว่างชาวไทยชาวลาว กับ ชาวมอญในอดีต ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการที่ชาวบางพลีโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่พระพุทธรูป จำลองของหลวงพ่อดำ เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกัน การจัดงานดังกล่าวประกอบด้วยการเล่นมัสการและ ขบวนแห่หลวงพ่อดำ แห่งวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมพื้นบ้าน อาทิ การจัดพานดอกบัว การประกวดเรือ และการแสดงการเล่น พื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เป็นต้น ปัจจุบันยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก อาทิ การจัดลานวัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย คนลาวและคนมอญในอดีต การจัดแข่งขันตอบปัญหาเรื่องประเพณีรับบัว การแข่งเรือมาด การแข่งขันการประกวดเรือที่เข้าร่วมขบวนพิธี เป็นต้น

หลวงพ่อดำวัดบ้านแหลมมีการสมโภชในเดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำเป็นประเพณีเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา ซึ่งเทศกาลเกี่ยวกับหลวงพ่อดำบ้านแหลม งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อดำบ้านแหลม จัดให้มีขึ้นปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันที่ ๑๓ เดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของชาวไทยและชาวมอญ และครั้งที่ ๒ งานสารท เดือน ๑๑ (ประมาณเดือนตุลาคม) และช่วงเทศกาลตรุษจีนโดยมีครั้งละ ๗ วัน ความเชื่อและวิถีการบูชา เชื่อกันว่าหากได้มาสักการะปิดทองคำเปลวหลวงพ่อดำบ้านแหลม แล้วจะช่วยเสริมอำนาจบารมีแก่ชีวิต บังเกิดแต่ความเป็นสิริมงคล สืบไป คำอธิษฐานของพรหลวงพ่อดำจะได้สมความปรารถนาและกลับมาแก่นบนหลวงพ่อดำด้วยการว่าจ้าง คณะละครมารำรำแก่นบถวาย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงละคร

ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นลักษณะมีความทุกข์เดือดร้อนแล้วหาที่พึ่งทางใจกับพึ่งอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ได้ตามประสงค์ และมีผลสำเร็จได้ตามต้องการจึงมีการนำสิ่งของมีแก่นบนตามที่อธิษฐานไว้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก การหาที่พึ่งทางใจทำให้เกิดความสบายใจ สามารถทำให้เกิดสติในการแก้ไขปัญหาตามมาได้ พร้อมกับการนิ่งถึงพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปหรือเป็นพุทธานุสติได้ เมื่อมีสติแล้วการใช้สติไปแก้ไขปัญหาที่ตนทุกข์ร้อนใจจึงมีความเป็นไปได้ตามมา การมาทำบุญและอธิษฐานขอพร ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการให้ทาน การทำบุญ การอธิษฐานขอพรอาจวิเคราะห์ได้หลายด้านตามเจตนา ถ้าเป็นการตั้งใจทำงานที่ทำเป็นประจำอยู่แล้วและขอให้ได้ผลสำเร็จ เมื่อมีเหตุจากการทำงานแล้วผลที่จะสำเร็จก็เป็นไปได้ ถ้าเป็นการขอให้ได้ผลจากอำนาจดลบันดาลแต่ไม่ทำเหตุให้เกิดพร้อมจากความขยันในการทำงาน โอกาสสำเร็จคงเป็นไปได้ยาก นอกจากอาศัยโชคความ ด้วยการทำบุญที่วัดก็จะเกิดพิธีกรรมที่หลากหลายตามความเชื่อ เกิดเป็นประเพณีจากความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเป็นงานประจำปีมัสการหลวงพ่อดำโสธรเป็นต้น

๕.๒ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

การวิเคราะห์แนวคิด ความเชื่อและคุณค่าของหลวงพ่อโสธร หลวงพ่อวัดไร่ขิง หลวงพ่อโต หลวงพ่อบ้านแหลม พบว่า พระพุทธรูปสำคัญแต่ละองค์ ส่วนใหญ่มีประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงหากัน และมีความเกี่ยวข้องกับการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง มีประชาชนเลื่อมใสศรัทธาจำนวนมาก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญส่วนใหญ่ประชาชนเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จสมดังปรารถนา สามารถคุ้มครองปกป้องภัยอันตรายต่างๆ รวมทั้งช่วยให้ผู้ที่มาบนบานสานกล่าว ให้ประสบความสำเร็จในการในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้

คุณค่าด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลดทุกข์ อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง พระพุทธรูปสำคัญยังเป็นสัญลักษณ์ให้พุทธศาสนิกชนได้มีพุทธานุสสติ คือระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงมีพระคุณอันล้ำเลิศเพื่อประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง พระพุทธคุณดังกล่าวได้แก่ พระกรุณาคุณ ที่ทรงช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ พระปัญญาคุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยให้ชาวโลกได้ทราบอย่างถูกต้อง พระบริสุทธิคุณ ที่ทรงพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง เป็นตัวอย่างที่ถูกต้องของสัตว์โลกอย่างแท้จริง การได้บูชาพระพุทธรูป ด้วยความรู้และศรัทธาอย่างถูกต้อง ตามหลักพุทธศาสนา จึงจะอำนวยประโยชน์แก่ตนเองและแก่ผู้อื่น โดยปราศจากโทษ มีแต่คุณประโยชน์แก่ทุกฝ่ายสถานเดียว

คุณค่าด้านสังคม ทำให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดที่มีความหลากหลาย ตลอดจนความหลากหลายในการประกอบอาชีพ และมีความเชื่อพื้นฐานที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ก่อให้เกิดความรักใคร่ สามัคคีกลมเกลียวกันในสังคมอันเกิดจากพระพุทธรูปสำคัญ นอกจากนี้พระพุทธรูปสำคัญยังมีส่วนช่วยให้การหล่อหลอมคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข และการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีของคนในสังคมขึ้นด้วย และสะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของคนไทย เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับมารยาท อธิษาศัย ยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาไพเราะ และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นต้น

คุณค่าด้านวัฒนธรรม พบว่า พระพุทธรูปสำคัญซึ่งมีประชาชนเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ช่วยก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์นั้นๆ แต่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น เห็นได้จากงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญทั้ง ๔ องค์ ได้แก่ ๑) หลวงพ่อโสธร มีการจัดงานมนัสการหลวงพ่อโสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่อโสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับน้ำมันรถที่จะคอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่อดำสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่อโสธรลงในเรือกระแซง หรือเรือขนาดใหญ่ ซึ่งประดับด้วยธงทิวสีสันทวยงามล่องไปตามลำน้ำบางปะกง เพื่อให้ประชาชนที่อยู่ริมน้ำได้ทำการสักการบูชา ๒) หลวงพ่อโต มีการจัดการประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่โตโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕

ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ๓) หลวงพ่อบ้านแหลม มีการจัดงานสมโภชหลวงพ่อบ้านแหลม ในวันที่ ๑๗ เมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา

๔. หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีการจัดงานนมัสการหลวงพ่อบ้าง ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อ ๆ กันมาเป็นประจำทุกปี และในช่วงนี้เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด เป็นการสร้างความสามัคคี และมีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี

คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ช่วยทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดดีขึ้น เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะ ก็จะมีการจับจ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ช่วยทำให้ชาวบ้านในบริเวณโดยรอบมีอาชีพ มีรายได้ การจำหน่ายดอกไม้ ธูป เทียน และบริเวณวัดมีการจัดพื้นที่สำหรับร้านค้าเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อหา โดยส่วนมากเป็นร้านขายของฝาก ขนมหวาน อาหาร เครื่องดื่ม รวมถึงร้านพระเครื่อง พระบูชา วัตถุมงคล ลอตเตอรี่ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยรอบ ซึ่งการเดินทางของนักท่องเที่ยวก่อให้เกิดการจับจ่ายใช้สอย เกิดค่าอาหารและเครื่องดื่ม ซื้อสินค้าและของที่ระลึก ค่าที่พัก ค่าใช้จ่ายเพื่อความบันเทิง ค่าพาหนะเดินทางในจังหวัด ค่าบริการท่องเที่ยวภายในจังหวัด และการใช้จ่ายอื่น ๆ เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ

สรุปการวิเคราะห์แนวคิด ความเชื่อและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่าส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ คนที่ไปเกี่ยวข้องกับผู้อำนาจหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มักไปเพื่อขอความช่วยเหลือ หวังอำนาจลดบันดาลให้เกิดโชคลาภเป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาท กิริยวาท ละวิริยวาท สอนให้คนหวังผลสำเร็จจากการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุตามผล การมัวหวังผลจากการอ่อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลดบันดาล อาจทำให้เป็นคนมีนิสัยเฉื่อยชา กลายเป็นคนงอมืองอเท้า อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความเพียรพยายาม ไม่รีบเร่งทำสิ่งที่ควรทำ ไม่เร่งวิ่งในสิ่งที่ควรวิ่ง ขัดกับหลักความไม่ประมาท^๑ โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่า การได้กราบไหว้สักการะบูชาพระพุทธรูปสำคัญเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยไม่ปฏิบัติธรรมให้ตรงกับเป้าหมาย และนิยมไปไหว้พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ โดยการเล้าลื้อกันมาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการถือนมกลตื้นเขินซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรฝึกตนให้ทำปาฏิหาริย์นั้นได้เองจะดีกว่า เพราะการฝึกฝนหวังผลจากอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้อื่น หรือจากอำนาจลดบันดาลทั้งหลาย เป็นการพึ่งสิ่งภายนอก ทำให้ชีวิตขึ้นต่อสิ่งอื่นมากยิ่งขึ้น แทนที่จะอาศัยอำนาจภายนอกน้อยลง และเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น จึงอาจทำให้กลายเป็นคนมีชีวิตที่เลือนลอย มักเป็นอยู่ด้วยความเพ้อฝัน เป็นคนขาดประสิทธิภาพ ขาดอำนาจและความมั่นใจในตนเอง ขัดต่อหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หรือสามารถพึ่งตนได้ และสอนมรรคาแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งในขั้นสุดท้าย ให้ข้ามพ้นได้แม้กระทั่งศรัทธาที่มีเหตุผลไปสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ต้องอิงอาศัยแม้กระทั่งพระศาสดา เริ่มต้นมรรคาจากการอิงอาศัยปัญญาส่องนำขององค์พระศาสดาผู้เป็นกัลยาณมิตร ไปสู่การยืนได้ลำพังตน โดยไม่ต้องอาศัยการประคับประคองของพระศาสดา^๒

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, การพิมพ์ครั้งแรก ของฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์, ๒๕๕๕, หน้า ๙๕๐ .

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕๐.

๕.๓ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย ได้แก่ ๑) หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒) หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ ๓) หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้จะเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัดแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก และเป็นรากฐานและแบบแผนทางศีลธรรมและจริยธรรม ในการกำหนดมาตรฐานทางสังคมตลอดถึงวิถีชีวิตครอบครัว อีกทั้งยังเป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย หรือ ประเพณีต่าง ๆ

พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมานอกจากความเป็นวัตถุสำคัญแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูปนั้น ได้แก่ การถ่ายทอดความดีในทางจริยศาสตร์ คือ พระพุทธจริยาวัตรและพุทธธรรม และการถ่ายทอดความงดงามทางสุนทรียศาสตร์ โดยผ่านพระพุทธรูปลักษณะและพุทธศิลป์ที่ช่างผู้สร้างได้บรรจงสร้างด้วยความศรัทธาและความตั้งใจอีกทั้งยังแฝงไว้ด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูป ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของพระพุทธเจ้าซึ่งนำมาสู่ความระลึกถึงพระองค์ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา^๓ การสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นไปตามหลักพุทธานุสสติ แต่เป็นการใช้วัตถุเป็นเครื่องสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นการสร้างตามแนวคิดเรื่องพุทธเจดีย์ ๔ ซึ่งพระพุทธรูปจัดเป็นอุเทสิกเจดีย์^๔ และเป็นการสร้างเพื่อยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักมงคลสูตร นอกจากนี้การบูชาพระพุทธรูปในฐานะองค์แทนของพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในหลักการวชิรธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา คือ การแสดงความเคารพต่อพระศาสดาด้วย^๕

พระพุทธรูปสำคัญถือว่าเป็นเจดีย์เป็นเครื่องหมายแทนพระรัตนตรัยเมื่อได้กราบไหว้ บูชา จะได้ผลความเป็นมงคลและเชื่อว่ามีอำนาจพินิจความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น พระพุทธรูปจึงได้รับความนิยมสักการะกราบไหว้ของชาวพุทธจากความเชื่อที่แตกต่างกันไป

^๓ญาณภัทร ยอดแก้ว, แพรภัทร ยอดแก้ว, การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย, (การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๗, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๖๐-๑๒๖๑.

^๔เสนอ นิลเดช, ประวัติสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^๕เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖.

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้^๖

(๑) เป็นเครื่องมือในการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญเนื่องจากเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งศิลปินได้พยายามที่จะสะท้อนสัญลักษณ์ของความสะอาด สงบ และสว่างของพระพุทธเจ้าออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนซึ่งจะมีความทุกข์หรือไม่ก็ตาม ได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรือภาพวาดจะสามารถรับรู้ และสัมผัสคุณค่าดังกล่าวทางจิตใจ อันจะทำให้ความศรัทธาต่อพระรัตนตรัยมั่นคงมากยิ่งขึ้น

(๒) เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจในการประกอบกุศลธรรม เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ถือได้ว่าเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จุดเด่นประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือ การที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ และให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่า “มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” พระองค์จึงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับมนุษย์ในการสร้างแรงจูงใจเพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ดังที่พระองค์เคยเป็นต้นแบบดังกล่าว

(๓) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นพระเครื่องนั้น สามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน โดยมีการพกพระเครื่องติดตัวหรืออัญเชิญไว้ในยานพาหนะเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังใจ และความอุ่นใจต่อการดำเนินชีวิตและการงาน อย่างไรก็ดี เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนมีใจที่เข้มแข็งเพียงพอแล้ว เขาก็จะสามารถข้ามพ้น และพัฒนาใจของตัวเองไปสู่การร่วมเป็นหนึ่งกับพระรัตนตรัย สุดท้ายแล้วที่พึงภายนอกจะไม่มี ความจำเป็นอีกต่อไป

(๔) เป็นสื่อธรรมที่สะท้อนประวัติและความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ ในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

(๕) เป็นสื่อที่สะท้อนศิลปะและวัฒนธรรมของประชาชนในชาติ จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ ศาลา และกุฏิ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ที่มีเอกลักษณ์และจุดเด่นในด้านวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรมต่างกัน ซึ่งวัฒนธรรมและศิลปะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความงดงามของจิตใจที่ซ่อนอยู่ภายใน

(๖) เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจของประชาชนให้เข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง จะเห็นว่า ศาสนพิธีและศาสนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอม และพัฒนาคุณค่าทางจิตใจให้งดงาม และเป็นสุขมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือในการน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงและเข้าใจคุณค่าของธรรมะมากยิ่งขึ้น

(๗) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาระเบียบ วินัย และสร้างความสามัคคีของพุทธศาสนิกชน ในประเด็นนี้ หลักศาสนาพิธีจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนให้รู้จักระเบียบ

^๖สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ, ข้อควรระวังในการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา, (กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

ขั้นตอน และแนวทางในการปฏิบัติตนต่อพระรัตนตรัย อันจะนำไปสู่การปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ อย่างประสานสอดคล้องและสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น

เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมาย สื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตรธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแฝงไว้ด้วย ปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็น บุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของ พระพุทธศาสนา

๕.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษา “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” ผู้วิจัย สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

๑. ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ประวัติการสร้างพระพุทธรูปมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามตำนานพระแก่นจันทน์ เป็นการสร้างเพื่อ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งทรงเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาที่สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ โดยเจตนาแห่งการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุสตรระลึกถึงพระพุทธรูปคุณเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ศรัทธา และเชื่อมโยงไปถึงการระลึกพระธรรมคำสอนที่ทรงแสดงแล้วน้อมนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิตประจำวันได้

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดีและพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะ สำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปว่า แบบหรือพิมพ์สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้าง พระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้าง พระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน การบอกลักษณะ ของพระพุทธรูปที่ประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง นั่นคือต้องทราบข้อมูลเกี่ยว ลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระ รูปกายของพระพุทธเจ้า ลักษณะนั้นคือ มหาปุริสลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุ พยัญชนะ ๘๐ มีความสำคัญต่อพระพุทธรูปปฏิมาไทยเป็นอย่างมาก ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบใน การสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น และมีการปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มีมาแต่อดีตให้ สอดคล้องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปปฏิมาไทย

พระอิริยาบถของพระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณะมหาวิหารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธรูปปฏิมาของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก

คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิยายเถรวาท คณะมหาวิหารแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรศ์ (สีก้าง) ด้านซ้าย

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปาริเทียน ในรัฐคันธารราษฎร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันธารราษฎร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรินิพพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาहनปกครองรัฐอานธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูปปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยโปโลนนารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลวงพ่อกุศลโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามตำนานกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อกุศลโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อกุศลโสธรมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

๓) หลวงพ่อโต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

หลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ตามประวัติหลวงพ่อดำ ๓ พี่น้อง คือ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ หนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด เมื่อครั้งเกิดภัยสงครามจากพม่าตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ หลวงพ่อดำ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา เมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

ถ้าพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์โดยละเอียดประเด็นอิทธิปาฏิหาริย์ออกไป ในช่วยศึกสงครามประชาชนมีการอพยพการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชนในยามหลีกเลี่ยงภัยก็เป็นไปได้ส่วนหนึ่ง และด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน

ถ้าหากวิเคราะห์ว่าไปปรากฏในสถานที่หลายแห่ง เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ด้วยช่วงนั้นเป็นเพราะการหนีภัยในระหว่างสงครามของประชาชนมีการเคลื่อนย้ายไม่หยุดอยู่กับที่ใดเป็นเวลานาน มีความน่าจะเป็นในการอพยพทั้งทางน้ำและทางบก จนเมื่อสงครามสงบลงจึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้ประดิษฐานไว้เป็นหลักแหล่งในวัดต่างๆ ดังนั้น หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม องค์ที่ ๑ หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง หลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

ส่วนของหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง ตามประวัติมี ๒ ประเด็น คือ ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) และลอยน้ำมาพร้อมกัน ๕ องค์ รวมหลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อโสธร หลวงพ่อดำ และหลวงพ่อดำวัดเขาตะเครา ประเด็นแรกที่ถูกอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า

พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึง มหาบุรุษลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดีนั่น คือองค์ที่อยู่กลาง ครอบตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

ทัศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องakorปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักฐานซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในเรื่องเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบล้านช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิที่ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ลักษณะของหลวงพ่อโสธรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปปางสมาธิองค์อื่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนามีความเรียบง่าย อมยิ้มแบบอัมบุณคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะภาพรวมขององค์หลวงพ่อโสธรมีรูปลักษณะเป็นคล้ายมนุษย์ทางกายภาพมากกว่าเป็นพุทธลักษณะตามมหาบุรุษลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ แม้ในส่วนของที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อพุทธรูปตามหลักฮวงจุ้ยของจีนเรียกว่าเป็นที่มังกร อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ลักษณะพุทธศิลป์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรอง พุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและล้านช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ล่องมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายนังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตูลิขิตมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง 3 ศอก 1 คืบ ล้อมพระเนตรลักษณะมีเกตุมาลายาวเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี้ยม หัวพระถันโปน สังฆาฏิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน จึงดูแปลกกว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตาม

สมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์งดงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แทนฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสองเป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาตรัดประคดปักคั่นเงิน บาตรแก้วสีน้ำเงิน

ด้านศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปสักลัทธิที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ต่างเดินทางมากราบนมัสการขอพรให้ร่มเย็นเป็นสุข แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา, เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะหลวงพ่อโสธร ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแก้บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่อโสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร, มีการจัดงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธรโดยตรง เช่น งานนมัสการหลวงพ่อโสธร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่อโสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับน้ำมันตอร์ที่คอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่อตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่อโสธรลงในเรือกระแจะ หรือเรือขนาดใหญ่, วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อโสธรได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มาราบไหว้หลวงพ่อโสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

หลวงพ่อดำไร่ชิง ถือว่าเป็นศูนย์จิตใจของชุมชน ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ, มีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี เป็นงานนมัสการหลวงพ่อ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อๆ กันมาเป็นประจำทุกปี เวลามีกงานทุกปี ก็จะมีการมารวมตัวกัน จะมีที่นี้ที่เดียวที่เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำความสะอาดวัด สำหรับงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำไร่ชิงเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น ณ วัดไร่ชิง ตำบลไร่ชิง ระหว่างวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ และเกษตรกรผู้ผลิต มีการประกวดผลไม้และจัดแสดงมหรสพตลอดคืน ซึ่งทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่อดำไร่ชิง ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่อดำไร่ชิง ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่อดำไร่ชิงได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อดำไร่ชิง ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึง แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕

หลวงพ่อดำไร่ชิง มีประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อดำไร่ชิงโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่อดำไร่ชิงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อดำไร่ชิง

ยังเป็นที่พึงทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันการรับบัว-โยนบัว จะเป็นการจัดให้มีการแห่หรงค์หลวงพ่อดำจำลองไปตามลำคลองสำโรงระหว่างบางพลีกับหัวตะเข้หรือ จระเข้ใหญ่และสำโรง ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ กลางคืนมีมหรสพตลอดคืนที่บริเวณวัดบางพลีใหญ่ ใน โดยเริ่มมาตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นงานประเพณีการส่งบัว-รับบัว ระหว่างชาวไทยชาวลาว กับ ชาวมอญในอดีต ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการที่ชาวบางพลีโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่พระพุทธรูป จำลองของหลวงพ่อดำ เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกัน การจัดงานดังกล่าวประกอบด้วยการเล่นมัสการและ ขบวนแห่หลวงพ่อดำ แห่งวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมพื้นบ้าน อาทิ การจัดพานดอกบัว การประกวดเรือ และการแสดงการเล่น พื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เป็นต้น ปัจจุบันยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก อาทิ การจัดลานวัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย คนลาวและคนมอญในอดีต การจัดแข่งขันตอบปัญหาเรื่องประเพณีรับบัว การแข่งเรือมาด การแข่งขันการประกวดเรือที่เข้าร่วมขบวนพิธี เป็นต้น

หลวงพ่อดำวัดบ้านแหลมมีการสมโภชในเดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำเป็นประเพณีเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา ซึ่งเทศกาลเกี่ยวกับหลวงพ่อดำบ้านแหลม งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อดำบ้านแหลม จัดให้มีขึ้นปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันที่ ๑๓ เดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของชาวไทยและชาวมอญ และครั้งที่ ๒ งานสารท เดือน ๑๑ (ประมาณเดือนตุลาคม) และช่วงเทศกาลตรุษจีนโดยมีครั้งละ ๗ วัน ความเชื่อและวิธีการบูชา เชื่อกันว่าหากได้มาสักการะปิดทองคำเปลวหลวงพ่อดำบ้านแหลม แล้วจะช่วยเสริมอำนาจบารมีแก่ชีวิต บังเกิดแต่ความเป็นสิริมงคลสืบไป คำอธิษฐานของพรหลวงพ่อดำจะได้สมความปรารถนาและกลับมาแก่นบนหลวงพ่อดำด้วยการว่าจ้าง คณะละครมารำรำแก่นบถวาย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงละคร

ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นลักษณะมีความทุกข์เดือดร้อนแล้วหาที่พึ่งทางใจกับที่พึ่งอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ได้ตามประสงค์ และมีผลสำเร็จได้ตามต้องการจึงมีการนำสิ่งของมีแก่นบนตามที่อธิษฐานไว้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก การหาที่พึ่งทางใจทำให้เกิดความสบายใจ สามารถทำให้เกิดสติในการแก้ไขปัญหาตามมาได้ พร้อมกับการนั่งถึงพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปหรือเป็นพุทธานุสติได้ เมื่อมีสติแล้วการใช้สติไปแก้ไขปัญหาก็ทันทุกข้อข้องใจจึงมีความเป็นไปได้ตามมา การมาทำบุญและอธิษฐานขอพร ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการให้ทาน การทำบุญ การอธิษฐานขอพรอาจวิเคราะห์ได้หลายด้านตามเจตนา ถ้าเป็นการตั้งใจทำงานที่ทำเป็นประจำอยู่แล้วและขอให้ได้ผลสำเร็จ เมื่อมีเหตุจากการทำงานแล้วผลที่จะสำเร็จก็เป็นไปได้ ถ้าเป็นการขอให้ได้ผลจากอำนาจดลบันดาลแต่ไม่ทำเหตุให้เกิดพร้อมจากความขยันในการทำงาน โอกาสสำเร็จคงเป็นไปได้ยาก นอกจากอาศัยโชคความ ด้วยการทำบุญที่วัดก็จะเกิดพิธีกรรมที่หลากหลายตามความเชื่อ เกิดเป็นประเพณีจากความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเป็นงานประจำปีมีสการหลวงพ่อดำโสธรเป็นต้น

๒. แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า พระพุทธรูปสำคัญแต่ละองค์ ส่วนใหญ่มีประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงหากัน และมีความเกี่ยวข้องกับการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง มีประชาชนเลื่อมใสศรัทธาจำนวนมาก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจส่วนใหญ่ประชาชนเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จสมดังปรารถนา

สามารถคุ้มครองปกป้องอันตรายต่างๆ รวมทั้งช่วยให้ผู้ที่มาบนบานสานกล่าว ให้ประสบความสำเร็จ ในการในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้

ด้านคุณค่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ๑) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ช่วยทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดดีขึ้น เมื่อประชาชนหลั่งไหลกันมาสักการะ ก็จะมีการใช้จ่ายใช้สอย ร้านค้าต่าง ๆ ช่วยทำให้ชาวบ้านในบริเวณโดยรอบมีอาชีพ มีรายได้ ๒) คุณค่าด้านสังคม ทำให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดที่มีความหลากหลาย ตลอดจนความหลากหลายในการประกอบอาชีพ และมีความเชื่อพื้นฐานที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ก่อให้เกิดความรักใคร่ สามัคคีกลมเกลียวกันในสังคม ๓) คุณค่าด้านวัฒนธรรม พบว่า พระพุทธรูปสำคัญที่มีประชาชนเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ช่วยก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์นั้นๆ แต่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๔) คุณค่าด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

การวิเคราะห์แนวคิด ความเชื่อและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ คนที่ไปเกี่ยวข้องกับผู้อำนาจหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ มักไปเพื่อขอความช่วยเหลือ หวังอำนาจลดบันดาลให้เกิดโชคลาภเป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาท กิริยวาท ละวิริยวาท สอนให้คนหวังผลสำเร็จจากการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุตามผล การมัวหวังผลจากการอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลดบันดาล อาจทำให้เป็นคนมีนิสัยเฉื่อยชา กลายเป็นคนงอมืองอเท้า อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความเพียรพยายาม ไม่ริบเร่งทำสิ่งที่ควรทำ ไม่เร่งเว้น ในสิ่งที่ควรเว้น ขัดกับหลักความไม่ประมาท^๗ โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่า การได้กราบไหว้ สักการบูชาพระพุทธรูปสำคัญเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยไม่ปฏิบัติธรรมให้ตรงกับเป้าหมาย และนิยมไปไหว้พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ โดยการเล่าลือกันมาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็น การถือนมกลตื้นเขินซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรฝึกตนให้ทำ ปาฏิหาริย์นั้นได้เองจะดีกว่า เพราะการฝึกฝนหวังผลจากอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้อื่น หรือจากอำนาจลดบันดาลทั้งหลาย เป็นการพึ่งสิ่งภายนอก ทำให้ชีวิตขึ้นต่อสิ่งอื่นมากยิ่งขึ้น แทนที่จะอาศัยอำนาจภายนอกน้อยลง และเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น จึงอาจทำให้กลายเป็นคนมีชีวิตที่เลือนลอย มักเป็นอยู่ด้วยความแพ้อื่น เป็นคนขาดประสิทธิภาพ ขาดอำนาจและความมั่นใจในตนเอง ขัดต่อหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หรือสามารถพึ่งตนได้ และสอนมรรคาแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งในขั้นสุดท้าย ให้ข้ามพ้นได้แม้กระทั่งศรัทธาที่มีเหตุผล ไปสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ต้องอิงอาศัยแม้กระทั่งพระศาสดา เริ่มต้นมรรคาจากการอิงอาศัยปัญญาส่องนำขององค์พระศาสดาผู้เป็นกัลยาณมิตร ไปสู่การยืนได้ลำพังตน โดยไม่ต้องอาศัยการ ประคับประคองของพระศาสดา^๘

^๗พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, การพิมพ์ครั้งแรกของฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์, ๒๕๕๕, หน้า ๙๕๐.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕๐.

๓. การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า ด้านอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง ๒) อิทธิพลต่อครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิดโดยพ่อแม่ จะถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาลอดภัยปราศจากโรคภัยเบียดเบียน เวลาไปไหนมาไหนไม่อดไม่อยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ ๓) อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มาราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ๔) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อบรรพณิรับบัว ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๕) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมาราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มาราบไหว้ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี

การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญหาพบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มาราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ถือว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้

การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตรธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่แผ่ไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๖

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย เพื่อศึกษาแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย และเพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน ๑๗ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๖.๑ สรุปผลการวิจัย

๖.๑.๑ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่าประวัติการสร้างพระพุทธรูปมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามตำนานพระแก่นจันทน์ เป็นการสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งทรงเสด็จไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยเจตนาแห่งการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุสตรระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ศรัทธา และเชื่อมโยงไปถึงการระลึกพระธรรมคำสอนที่ทรงแสดงแล้วน้อมนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิตประจำวันได้

พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดีและพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ้อคำหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางข้ามค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันได้โดยสะดวก

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปว่า แบบหรือพิมพ์สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง นั่นคือต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ลักษณะนั้นคือ มหาปุรุษลักษณะ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ มีความสำคัญต่อพระพุทธรูปไทยเป็นอย่างมาก ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบใน

การสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น และมีการปรับเปลี่ยนมหาบุรุษลักษณะบางประการที่มีมาแต่อดีตให้สอดคล้องจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปไทย

พระอิริยาบถของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศไทยก่อนที่จะรับเอานิกายเถรวาท คณมหารัชมารมาจากลังกานั้น สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธรูปของอินเดีย ซึ่งมี ๓ พระอิริยาบถหลัก คือ ประทับ (นั่ง) ยืน และไสยาสน์ (นอน) และเมื่อรับนิกายเถรวาท คณมหารัชมารมาแล้ว จึงเพิ่มพระอิริยาบถลีลา (เดิน) ขึ้น รวมทั้งสิ้นเป็น ๔ พระอิริยาบถ

พระอิริยาบถประทับนั้น มี ๓ แบบหลัก ได้แก่ ประทับขัดสมาธิราบ ประทับขัดสมาธิเพชร และ ประทับห้อยพระบาท พระอิริยาบถยืนมี ๒ แบบ ได้แก่ ยืนตรง และยืนเอียงพระวรกาย พระอิริยาบถลีลา หรือทรงพระดำเนิน (เดิน) คือ ฝ่าพระบาทข้างหนึ่งเหยียบราบลงบนพื้น อีกข้างหนึ่งยกส้นพระบาทขึ้น นิ้วพระบาทจรดพื้น พระอิริยาบถไสยาสน์ คือ บรรทมตะแคงขวา พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดตามพระปรศ์ (สีข้าง) ด้านซ้าย

พระอิริยาบถทั้ง ๔ ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีพระกิริยาของพระกรและพระหัตถ์เป็นองค์ประกอบ ซึ่งเรียกว่า ปาง หรือ มุทรา ปางแรกที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย ได้แก่ ปางประทานอภัย ในสมัยราชวงศ์ปารเทียน ในรัฐคันธารราษฎร์ ประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑) ต่อมาในช่วงที่ราชวงศ์กุษาณ ปกครองรัฐ คันธารราษฎร์ และรัฐมถุราทางภาคเหนือของอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ - กลาง ๘ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ - ปลาย ๒) จึงสร้างปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา และปางปรีติพพาน ในช่วงเวลาเดียวกันราชวงศ์สาตวาहनปกครองรัฐอันธรประเทศทางภาคใต้ นิยมสร้างพระพุทธรูป ปางสมาธิ นาคปรก ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองภาคกลางช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ - ปลาย ๑๑ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๔ - กลาง ๖) จึงเพิ่มปางประทานพร ปางแสดงธรรม และปางอุ้มบาตร ส่วนลังกาประดิษฐ์ปางรำพึงขึ้นสมัยโปลोनารูวะ ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ปลาย ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๓)

ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

หลวงพ่อกุศลโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามตำนานกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อกุศลโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อกุศลโสธรมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธรูปโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หลวงพ่อดาววัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลวงพ่อดาววัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนา และล้านช้าง

๓) หลวงพ่อโต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

หลวงพ่อดาว เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ตามประวัติหลวงพ่อดาว ๓ พี่น้อง คือ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดาว วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ หนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด เมื่อครั้งเกิดภัยสงครามจากพม่าตอนเสียกรุงครั้งที่ ๒ หลวงพ่อดาว ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา เมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น

ถ้าพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์โดยละเอียดประเด็นอิทธิปาฏิหาริย์ออกไป ในช่วยศึกสงครามประชาชนมีการอพยพการอัญเชิญพระพุทธรูปติดตามมาด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชนในยามหลีกเลี่ยงภัยก็เป็นไปได้ส่วนหนึ่ง และด้วยพุทธานุภาพทำให้รอดปลอดภัย ภายหลังสงครามเมื่อผู้อพยพตั้งถิ่นฐานในที่ใดก็ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้อัญเชิญมาไว้ในวัดใกล้บ้าน

ถ้าหากวิเคราะห์ว่าไปปรากฏในสถานที่หลายแห่ง เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สัมปทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ด้วยช่วงนั้นเป็นเพราะการหนีภัยในระหว่างสงครามของประชาชนมีการเคลื่อนย้ายไม่หยุดอยู่กับที่ใดเป็นเวลานาน มีความน่าจะเป็นในการอพยพทั้งทางน้ำและทางบก จนเมื่อสงครามสงบลงจึงได้ทำพิธีอัญเชิญให้ประดิษฐานไว้เป็นหลักแหล่งในวัดต่างๆ ดังนี้ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม องค์ที่ ๑ หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง หลวงพ่อดาว วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

ส่วนของหลวงพ่อดาววัดไร่ขิง ตามประวัติมี ๒ ประเด็น คือ ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) และลอยน้ำมาพร้อมกัน ๕ องค์ รวมหลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อโสธร หลวง

พ่อโต และหลวงพ่อดีดาเขาตะเครา ประเด็นแรกที่ถูกอัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยาที่มีความสัมพันธ์กับประวัติเจ้าอาวาสมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการมากกว่า

พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ แต่พระพุทธรูปทุกองค์ล้วนแสดงถึง มหาบุรุษลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศอินเดีย พบทั้งพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กพอเหมาะสำหรับพ่อค้าหรือนักบวชชาวอินเดียจะนำติดตัวเดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ๔ องค์ประกอบด้วย

๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่โสธรที่แตกต่างกันออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดินนั้น คือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

ทัศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องakorปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักฐานซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธรูปโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในเรื่องเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธรูปโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบล้านช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิที่ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด

ลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปโสธร เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ เดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม ต่อมาได้พอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่โสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตรึง ทรงจีวรแบบเนื้อ มีความกว้างของพระเพล (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ลักษณะของหลวงพ่โสธรมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปปางสมาธิองค์อื่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่างๆ พระพักตร์แบบศิลปะลานนามีความเรียบง่าย อมยิ้มแบบอัมบุญคล้ายใบหน้าของชาวจีน ลักษณะภาพรวมขององค์หลวงพ่โสธรมีรูปลักษณะเป็นคล้ายมนุษย์ทางกายภาพมากกว่าเป็นพุทธลักษณะตามมหาบุรุษลักษณะ หรือเรียกว่ามีโหงวเฮ้งที่ดีตามลักษณะพยากรณ์ แม้ในส่วนของที่ประดิษฐานองค์หลวง

พ่อพุทธโสธรตามหลักอวagyของจีนเรียกว่าเป็นที่มังกร อาจเป็นด้วยเหตุนี้จึงมีชาวจีนให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก

๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดาวไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ลักษณะพุทธศิลป์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระเกตุมาลาเป็นเปลว นั่งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกขมวด มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรอง พุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปเชียงแสนของไทยชาวลานนาและล้านช้าง ทำตามอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรก

๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ล่องมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายวังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตูลิขิตขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อดาววัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย องค์พระเป็นทองสำริดทั้งองค์ หน้าตักกว้าง 3 ศอก 1 คืบ ลืมพระเนตร ลักษณะมีเกตุมาลายาวเป็นเปลว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระโขงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี้ยม หัวพระถันโปน สังฆาฏิยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน จึงดูแปลกกว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ตามประวัติวัดบ้านแหลม มีนามพระราชนานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อบ้านแหลม เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง ศิลปะสุโขทัย อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอด พระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตาม สมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์งดงามอ่อนช้อย ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระ บาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังขاطิพาดยาวลงมาถึงพระขงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่น ฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ สวม สายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาตรัดประคดปักดินเงิน บาตรแก้วสี น้ำเงิน

ด้านศรัทธาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย หลวงพ่อโสธรเป็น พระพุทธรูปสักสิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ต่างเดินทางมากราบนมัสการ ขอพรให้ร่มเย็นเป็นสุข แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา, เมื่อ ประชาชนหลังไหลกันมาสักการะหลวงพ่โสธร ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแก้ บน ตามโบราณเชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่โสธร พอใครมาบน ก็จะบนด้วยการถวายละคร, มีการ จัดงานเทศกาลที่จัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่โสธรโดยตรง เช่น งานนมัสการหลวงพ่โสธร ซึ่งจัดขึ้นในวัน ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี โดยชาวแปดริ้วจะอัญเชิญหลวงพ่โสธรขึ้นรถคันใหญ่พร้อมกับ น้ำมนตร์ที่จะคอยประพรมให้กับประชาชนที่เข้าไปนมัสการองค์หลวงพ่ตามสองข้างทางที่แล่นผ่าน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแห่ทางบก สำหรับวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จะเป็นการอัญเชิญหลวงพ่โส ธรลงในเรือกระแซง หรือเรือขนาดใหญ่, วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่โสธรได้ให้การความ ช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ โดยนำเงินบริจาคที่มาจากประชาชน ทั่วไปที่มากกราบไหว้หลวงพ่โสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

หลวงพ่วัดไร่ขิง ถือว่าเป็นศูนย์จิตใจของชุมชน ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้ในการสาธารณ สงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน ด้านเศรษฐกิจ ก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ, มีการส่งเสริมให้มีการแข่งเรือ ซึ่งจัดเป็นงานประจำปี เป็นงานนมัสการ หลวงพ่ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่จัดต่อๆ กันมาเป็นประจำทุกปี เวลามีกงานทุกปี ก็จะมีการมารวมตัว กัน จะมีที่นี้ที่เดียวที่เวลาหลังเที่ยงคืน จะมีการรวมตัวกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านมาช่วยกันทำ ความสะอาดวัด สำหรับงานนมัสการปิดทองหลวงพ่วัดไร่ขิงเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น ณ วัดไร่ขิง ตำบลไร่ขิง ระหว่างวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี มีการออกร้าน จำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ และเกษตรกรผู้ผลิต มีการประกวดผลไม้และจัดแสดงมหรสพ ตลอดคืน ซึ่งทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่ปีละ ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทอง นมัสการหลวงพ่ด้วย ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่ ได้มีโอกาสกราบไหว้ ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่ ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึง แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕

หลวงพ่อด มีประเพณีรับบัว ซึ่งจัดขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อดโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือว่าเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้รู้จักหลวงพ่อดมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อดยังเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันการรับบัว-โยนบัวจะเป็นการจัดให้มีการแห่องค์หลวงพ่อดจำลองไปตามลำคลองสำโรงระหว่างบางพลีกับหัวตะเข้หรือจะเข้ใหญ่และสำโรง ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ กลางคืนมีมหรสพตลอดคืนที่บริเวณวัดบางพลีใหญ่ใน โดยเริ่มมาตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นงานประเพณีการส่งบัว-รับบัว ระหว่างชาวไทยชาวลาว กับชาวมอญในอดีต ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการที่ชาวบางพลีโยนดอกบัวลงในเรือขบวนแห่พระพุทธรูปจำลองของหลวงพ่อด เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกัน การจัดงานดังกล่าวประกอบด้วยการเล่นมัสการและขบวนแห่หลวงพ่อด แห่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมพื้นบ้าน อาทิ การจัดงานดอกบัว การประกวดเรือ และการแสดงการเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ เป็นต้น ปัจจุบันยังมีกิจกรรมอื่น ๆ อีก อาทิ การจัดลานวัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย คนลาวและคนมอญในอดีต การจัดแข่งขันตอบปัญหาเรื่องประเพณีรับบัว การแข่งเรือมาด การแข่งขันการประกวดเรือที่เข้าร่วมขบวนพิธี เป็นต้น

หลวงพ่อดบ้านแหลมมีการสมโภชในเดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งทำเป็นประจำเป็นประเพณีเป็นประจำทุกปี ที่ทำสืบต่อ ๆ กันมา ซึ่งเทศกาลเกี่ยวกับหลวงพ่อดบ้านแหลม งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อดบ้านแหลม จัดให้มีขึ้นปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันที่ ๑๓ เดือนเมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของชาวไทยและชาวมอญ และครั้งที่ ๒ งานสารท เดือน ๑๑ (ประมาณเดือนตุลาคม) และช่วงเทศกาลตรุษจีนโดยมีครั้งละ ๗ วัน ความเชื่อและวิถีการบูชา เชื่อกันว่าหากได้มาสักการะปิดทองคำเปลวหลวงพ่อดบ้านแหลม แล้วจะช่วยเสริมอำนาจบารมีแก่ชีวิต บังเกิดแต่ความเป็นสิริมงคลสืบไป คำอธิฐานของพรหลวงพ่อดจะได้สมความปรารถนาและกลับมาแก่นบนหลวงพ่อดด้วยการว่าจ้างคณะละครมารำกับบนถวายเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงละคร

ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยเป็นลักษณะมีความทุกข์เดือดร้อนแล้วหาที่พึ่งทางใจกับพึ่งอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ได้ตามประสงค์ และมีผลสำเร็จได้ตามต้องการจึงมีการนำสิ่งของมีแก่นบนตามที่อธิษฐานไว้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก การหาที่พึ่งทางใจทำให้เกิดความสบายใจ สามารถทำให้เกิดสติในการแก้ไขปัญหาตามมาได้ พร้อมกับการนั่งถึงพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปหรือเป็นพุทธานุสติได้ เมื่อมีสติแล้วการใช้สติไปแก้ไขปัญหาที่ตนทุกข์ร้อนใจจึงมีความเป็นไปได้ตามมา การมาทำบุญและอธิษฐานขอพร ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการให้ทาน การทำบุญ การอธิษฐานขอพรอาจวิเคราะห์ได้หลายด้านตามเจตนา ถ้าเป็นการตั้งใจทำงานที่ทำงานประจำอยู่แล้วและขอให้ได้ผลสำเร็จ เมื่อมีเหตุจากการทำงานแล้วผลที่จะสำเร็จก็เป็นไปได้ ถ้าเป็นการขอให้ได้ผลจากอำนาจดลบันดาลแต่ไม่ทำเหตุให้เกิดพร้อมจากความขยันในการทำงาน โอกาสสำเร็จคงเป็นไปได้ยาก นอกจากอาศัยโชคเคราะห์ ด้วยการมาทำบุญที่วัดก็จะเกิดพิธีกรรมที่หลากหลายตามความเชื่อ เกิดเป็นประเพณีจากความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเป็นงานประจำปีมัสการหลวงพ่อดโสธรเป็นต้น

๖.๑.๒ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า พระพุทธรูปสำคัญแต่ละองค์ ส่วนใหญ่มีประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงหากัน และมีความเกี่ยวข้องกับการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง มีประชาชนเลื่อมใสศรัทธาจำนวนมาก และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจส่วนใหญ่ประชาชนเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยลดบันดาลให้ประสบความสำเร็จสมดังปรารถนา สามารถคุ้มครองปกป้องภัยอันตรายต่างๆ รวมทั้งช่วยให้ผู้ที่มาบนบานสานกล่าว ให้ประสบความสำเร็จในการในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้

ด้านคุณค่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ๑) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ช่วยทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดดีขึ้น เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะ ก็จะมีการใช้จ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ช่วยทำให้ชาวบ้านในบริเวณโดยรอบมีอาชีพ มีรายได้ ๒) คุณค่าด้านสังคม ทำให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดที่มีความหลากหลาย ตลอดจนความหลากหลายในการประกอบอาชีพ และมีความเชื่อพื้นฐานที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ก่อให้เกิดความรักใคร่ สามัคคีกลมเกลียวกันในสังคม ๓) คุณค่าด้านวัฒนธรรม พบว่า พระพุทธรูปสำคัญที่มีประชาชนเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ช่วยก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์นั้นๆ แต่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๔) คุณค่าด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลดทุกข์ อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

การวิเคราะห์แนวคิด ความเชื่อและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ คนที่ไปเกี่ยวข้องกับผู้อ้างฤทธิ์หรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มักไปเพื่อขอความช่วยเหลือ หวังอำนาจลดบันดาลให้เกิดโชคลาภเป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาท กิริยาท ละวิริยาท สอนให้คนหวังผลสำเร็จจากการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุตามผล การมัวหวังผลจากการอ่อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลดบันดาล อาจทำให้เป็นคนมีนิสัยเฉื่อยชา กลายเป็นคนงอมืองอเท้า อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความเพียรพยายาม ไม่รีบเร่งทำสิ่งที่ควรทำ ไม่เร่งวุ่นในสิ่งที่ควรวุ่น ขัดกับหลักความไม่ประมาท^๑ โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่า การได้กราบไหว้สักการบูชาพระพุทธรูปสำคัญเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยไม่ปฏิบัติธรรมให้ตรงกับเป้าหมาย และนิยมไปไหว้พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ โดยการเล้าลือกันมาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการถือนมงคลตื่นข่าวซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรฝึกตนให้ทำปาฏิหาริย์นั้นได้เองจะดีกว่า เพราะการฝึกฝนหวังผลจากอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้อื่น หรือจากอำนาจลดบันดาลทั้งหลาย เป็นการพึ่งสิ่งภายนอก ทำให้ชีวิตขึ้นต่อสิ่งอื่นมากยิ่งขึ้น แทนที่จะอาศัยอำนาจภายนอกน้อยลง และเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น จึงอาจทำให้กลายเป็นคนมีชีวิตที่เลือนลอย มักเป็นอยู่ด้วยความเพ้อฝัน เป็นคนขาดประสิทธิภาพ ขาดอำนาจและความมั่นใจในตนเอง ขัดต่อหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ หรือสามารถพึ่งตนได้ และสอนมรรคาแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งในขั้นสุดท้าย ให้ข้ามพ้นได้แม้กระทั่งศรัทธาที่มีเหตุผล

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, การพิมพ์ครั้งแรกของฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์, ๒๕๕๕, หน้า ๙๕๐.

ไปสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ต้องอิงอาศัยแม้กระทั่งพระศาสดา เริ่มต้นมรรคาจากการอิงอาศัยปัญญาสองน้าขององค์พระศาสดาผู้เป็นกัลยาณมิตร ไปสู่การยืนได้ลำพังตน โดยไม่ต้องอาศัยการประคับประคองของพระศาสดา^๒

๖.๑.๓ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า ด้านอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง ๒) อิทธิพลต่อครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิดโดยพ่อแม่ จะถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน เวลาไปไหนมาไหนไม่อดไม่อยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ ๓) อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นทีประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มาราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ๔) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อบรรพตนิมิต ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๕) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมาราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มาราบไหว้ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี

การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา พบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มาราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำมาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ถือว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้

การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตรธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่ไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคล

^๒อ้างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๙๕๐.

สำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา

๖.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากศึกษาพระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย ผู้วิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๖.๒.๑ ประวัติความเป็นมาและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ๑) หลวงพ่อโสธร ซึ่งนักโบราณคดีหลายท่านมีความเห็นเรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ่อโสธรที่แตกต่างกันออกไป คือ พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบล้านช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทัศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทัศนะอื่นๆ ทั้งหมด ๒) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่า ได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้วเศษ สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้วเศษ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยล้านนา และล้านช้าง ๓) หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นหนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ที่ลอยมาตามลำน้ำ และได้ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา แล้วปาฏิหาริย์บังเกิดลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์ จึงพากันอาราธนาให้ขึ้นที่ปากคลองสำโรง ได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน ลักษณะพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย(สะดุ้งมาร) ศิลปะสุโขทัย ๔) หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำยื่นอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงดงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตร ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาหาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สันนิษฐานว่าลอยมาลงมาถึงพระชนม์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแผงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้นตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานเท้าสิงห์มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่อง

เต็มยศ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธบูชา บาตรแก้วสีน้ำเงิน สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคด และบาตรแก้ว ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **รอบทิศ ไวยสุศรี**^๓ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พบว่า คำว่า“พระเครื่อง”นั้น มาจากคำว่า“พระเครื่องราง” หมายถึงพระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้น ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบอายุพระศาสนา แต่ไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่า ในประเทศไทยนั้น มีคติความเชื่อในการนำพระพิมพ์ต่างๆ ไปปลุกเสกสร้างเป็นพระเครื่องกันตั้งแต่สมัยใด การสร้างพระเครื่องให้ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักที่โบราณจารย์ได้วางเอาไว้ นั้นมีกระบวนการในการสร้างที่ละเอียดซับซ้อนหลายขั้นตอน การบวงสรวงไหว้ครูบาอาจารย์เพื่อขอขามิให้มาช่วยในการสร้างพระเครื่อง การปลุกเสกพระเครื่องด้วยการทำสมาธิภาวนาท่องมนต์คาถาต่างๆ ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ต้องการพระเครื่องมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่ยึดของผู้พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้ใช่พระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม

๖.๒.๒ แนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย พบว่า ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ คนที่ไปเกี่ยวข้องกับผู้อ้างฤทธิ์หรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มักไปเพื่อขอความช่วยเหลือ หวังอำนาจดลบันดาลให้เกิดโชคลาภเป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาท กิริยาท ละวิริยาท สอนให้คนหวังผลสำเร็จจากการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุตามผล การมัวหวังผลจากการอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจดลบันดาล อาจทำให้เป็นคนมีนิสัยเฉื่อยชา กลายเป็นคนงอมือ งอเท้า อย่างน้อยก็ทำให้ขาดความเพียรพยายาม ไม่รับแรงทำสิ่งที่ควรทำ ไม่เร่งเว้นในสิ่งที่ควรเว้น ขัดกับหลักความไม่ประมาท^๔ โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มองว่า การได้กราบไหว้สักการบูชาพระพุทธรูปสำคัญเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยไม่ปฏิบัติธรรมให้ตรงกับเป้าหมาย และนิยมไปไหว้พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ โดยการเล้าลือกันมาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นการถือนมกลตื้นเขินซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรฝึกตนให้ทำปาฏิหาริย์นั้นได้เองจะดีกว่า เพราะการฝึกฝนหวังผลจากอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้อื่น หรือจากอำนาจดลบันดาลทั้งหลาย เป็นการพึ่งสิ่งภายนอก ทำให้ชีวิตขึ้นต่อสิ่งอื่นมากยิ่งขึ้น แทนที่จะอาศัยอำนาจภายนอกน้อยลง และเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น จึงอาจทำให้กลายเป็นคนมีชีวิตที่เลื่อนลอย มักเป็นอยู่ด้วยความเพ้อฝัน เป็นคนขาด

^๓รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑, บทคัดย่อ.

^๔พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, การพิมพ์ครั้งแรกของฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์, ๒๕๕๕, หน้า ๙๕๐.

ประสิทธิภาพ ขาดอำนาจและความมั่นใจในตนเอง ขัดต่อหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่สอนให้พึ่งตนเอง สอนให้ทำตนให้เป็นที่ยิ่งใหญ่ หรือสามารถพึ่งตนได้ และสอนมรรคาแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งในขั้นสุดท้าย ให้ข้ามพ้นได้แม้กระทั่งศรัทธาที่มีเหตุผล ไปสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ต้องอิงอาศัยแม้กระทั่งพระศาสดา เริ่มต้นมรรคาจากการอิงอาศัยปัญญาส่องนำขององค์พระศาสดา ผู้เป็นกัลยาณมิตร ไปสู่การยืนได้ลำพังตน โดยไม่ต้องอาศัยการประคับประคองของพระศาสดา^๕ สอดคล้องกับ **พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ**^๖ กล่าวว่า พระพุทธรูปเป็นสื่อให้เข้าถึงพระธรรม และพระสงฆ์ ชาวพุทธกราบไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม ไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ การไหว้พระพุทธเจ้าทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แสดงความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยผ่านพระพุทธรูป ประเพณีชาวพุทธคือ "ไหว้พระ" จะฟังธรรมก็ต้องไหว้พระ จะปฏิบัติธรรมก็ต้องไหว้พระ จะนอนก็ต้องไหว้พระ คำว่า "ไหว้พระ" ก็คือไว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในการไหว้พระสงฆ์ที่เป็นบุคคลปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน จะไหว้พระ ก. พระ ข. ในจิตใจของชาวพุทธทุกคน จะไหว้พระ ก. พระ ข. ได้สนิทใจก็ต่อเมื่อรู้สึกนึกอยู่ในใจว่า "มีพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของศาสนา" ชาวพุทธไม่ว่าจะอยู่ที่แห่งใด ในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ขาดพระพุทธรูปไม่ได้ ความคิดจิตใจเกิดความกระด้างขึ้นมาเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูปย่อมรู้สึกอ่อนโยนลงมา ความอ่อนโยนนั่นแหละคือ วัตรธรรม ความคิดจิตใจไผ่ชุ่มมัวหมองเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูป กลับละแว่นแว่นเสีย นั่นแหละคือธรรม เกิดความเดือดร้อนใจเมื่อใดเมื่ออยู่ต่อหน้าพระพุทธรูป ได้ก้มกราบพระพุทธรูป จิตใจก็เย็นสงบลง อธิษฐานจิตให้มั่นคงได้ นั่นแหละคือ ธรรม

๖.๒.๓ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธานุสสติ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ถือว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูสิริรัตนานวัตร และคณะ**^๗ ได้ศึกษาเรื่อง การบนบาน บวงสรวง : แนวคิดหลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า แม้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธแต่ก็ยังมีเรื่องพิธีกรรมการบนบาน บวงสรวงอยู่มิใช่แต่พิธีกรรมของชาวบ้านเท่านั้น แม้แต่พิธีกรรมที่เป็นของพระพุทธศาสนาศาสนาโดยเฉพาะก็ยังมีพิธีกรรมนี้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทั้งนี้สอดคล้องกับการเปรียบเทียบสังคมกับต้นไม้ที่มีสะเก็ด กะพี้และแก่น สังคมพุทธมีการยึดหยุ่นตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางสังคม ยึดหยุ่นตามเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเชิงพุทธด้วยเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง ถือนิธิบนบาน บวงสรวงด้วยสติบนฐานจริยธรรมเชิงพุทธ ๓

^๕ อ่างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๙๕๐.

^๖ พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ, **กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป**,

<https://www.mcu.ac.th/article/detail/502>, ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^๗ พระครูสิริรัตนานวัตร และคณะ, **การบนบาน บวงสรวง : แนวคิดหลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, บทคัดย่อ.**

ระดับ คือ ระดับต้นได้แก่ศีล ๕ ระดับกลาง ได้แก่งุศลกรรมบถ ๑๐ ประการและระดับสูงได้แก่มรรคมีองค์ ๘ ประการ

พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตรธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่ไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ **พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาชิโร/เจนทร)**^๔ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งในส่วนของพระไตรปิฎก และอรรถกถา มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารอยู่ทั่วไป ยกเว้นพระอภิธรรมปิฎก รูปแบบของสัญลักษณ์มีทั้งส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม และที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะในกลุ่มภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ส่วนที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะกลุ่ม มีทั้งที่กำหนดขึ้นแบบอิสระ ใช้เฉพาะกิจ เฉพาะกรณีและส่วนที่กำหนดขึ้นโดยอาศัยธรรมเนียม ซึ่งถือเป็นหลักการที่ใช้ร่วมกัน การศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทย ก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคมด้วยเช่นกัน

๖.๓ ข้อเสนอแนะ

๖.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) การศึกษาพระพุทธรูปสำคัญ ด้านแนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย ควรศึกษาทัศนคติในปัจจุบัน ด้านการสร้างพระพุทธรูปตามศรัทธาที่แตกต่างไปจากสมัยก่อน มีการสร้างเพื่อชำระหนี้สงฆ์ สะสมบุญและเกื้อกูลกับการเจริญสมาธิภาวนาในพุทธานุสติกรรมฐาน เป็นต้น

๒) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญต่างๆ ให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทย และส่งเสริมสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนอย่างแท้จริง

๓) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ให้เข้ากับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ควรส่งเสริมการพัฒนาจิตใจและสติปัญญาควบคู่กันไป

^๔พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาชิโร/เจนทร), สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

๖.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

- ๑) ควรศึกษาพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ตามคติความเชื่อเพื่อชำระหนี้สงฆ์ สะสมบุญและเกื้อกูลกับการเจริญสมาธิภาวนาในพุทธานุสติกรรมฐาน เป็นต้น
- ๒) ควรศึกษาพระพุทธรูปสำคัญ ตามแนวคิดความเชื่อ และคุณค่าที่ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- ๓) ควรศึกษารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฏก**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือภาษาไทย

กรมศิลปากร. **เชียงใหม่ป็นณาสขาดก**. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.

กรมศิลปากร. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑไทย**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖ ก. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖).

กรมศิลปากร. **ลลิตวิสตร : คัมภีร์พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน**. พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

เกรียงไกร เกิดศิริ. **ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อุษาคเนย์, ๒๕๕๑.

เกรียงไกร เกิดศิริ และชาญคณิต อารวรรณ์. **ผ่่านนา มองวิถีวัฒนธรรมล้านนาโดยสังเขป ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑**. กรุงเทพมหานคร : อุษาคเนย์, ๒๕๕๗.

เกรียงไกร เกิดศิริ และชาญคณิต อารวรรณ์. **ล้านนากับการเป็นมรดกโลก ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑**. กรุงเทพมหานคร : อุษาคเนย์, ๒๕๕๔.

ไชศรี ศรีอรุณ. **พระพุทธรูปที่ระเบียงรอบองค์พระปฐมเจดีย์**. (Patani : Prince of Songkla University, 1996).

โชติมา จตุรงค์ และคณะ. **การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์**. รายงานการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๓.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**. กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๐๓. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๓)

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง. ลักษณะพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศสยาม. พระนคร : ศรีกรุง, ๒๔๙๔.
(แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงกลการเจนจิต (เกา วสุวัต) และนางกลการ
เจนจิต (พัน วสุวัต) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๙๔)

บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง. และ เกษม บุญศรี. เรื่องพระพุทธรูปปางต่างๆ. พระนคร : พระจันทร์,
๒๕๐๐. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชกุศลราช
คฤหเมงคล ขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธ- ศักราช
๒๕๐๐).

ประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค), พระยา. พงศาวดารโยนก. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนาการ,
๒๔๗๘. (พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์โท เจ้าพระยาสุ
ธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) ๒ มิถุนายน).

ปรีชา นุ่นสุข. ศิลปะศรีลังกา. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๑.

พระภิกษุพาเทียน. จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักร. แปลโดยพระยาสุรินทรลอชัย (จันท์ ตุงคสวัสดิ)
จากต้นฉบับของ เจมส์ เล็กจ์. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๗.

พระมหาวชิตร จันทปฐโชโต และพระมหาลิขิต ลิกขิตนนโท. ประวัติหลวงพ่อโสธรกับการสร้างพระ
อุโบสถ. (พิมพ์ในงานฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา วัดโสธร), ๒๕๐๐.

พระมหาวิเชียร สิริวิฑูโน. ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐. อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์,
“ตำนานหลวงพ่อพระพุทธรโสธร งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทธรโสธร”. ๒๕๐๕.

พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑.

มณี พยอมยงค์. วิถีชีวิตและค่านิยมของชาวล้านนาไทย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. ปฐมบทพุทธศาสนาในภาคใต้ ประเทศไทย : หลักธรรมและ
หลักฐานโบราณคดี. นครศรีธรรมราช : ไทม์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๗.

ยอร์ช เซเดส์. ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และความสำคัญต่อ
ประวัติศาสตร์สมัยโบราณแห่งประเทศไทย ศิลปะไทยสมัยสุโขทัยราชธานีรุ่งแรก
ของไทย. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗.

เลิศลักษณ์ บุญเจริญ (บรรณาธิการ). โสธรรามาวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว. (ที่ระลึกในงานพระ
ราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), ม.ป.ป., ม.ป.ท.

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง. กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๘.

ศรีเลา เกษพรหม. ประเพณีชีวิตคนเมือง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๔.

ส.พลายน้อย. พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๕.

สงวน โชติสุขรัตน์. ประเพณีลานนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ. เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๔.

สงวน รอดบุญ. พุทธศิลปะลาว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๕.

สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว). **ปฐมสมโพธิ**. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ หลวงภักดี
พิพัฒน์ผล (ผะอบ ณ ถลาง) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๑๘
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘).

สมยศ ต้อยเขียว . **ความเชื่อถือต่างๆ งานปริวรรตจากเอกสารโบราณล้านนา**. เชียงใหม่ :
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมทั้ง
ความนำ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖.

_____. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา**. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๗.

_____. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์กฎหมายล้านนา**.
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๘.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **อักษณสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก**. กรุงเทพมหานคร : มติชน,
๒๕๔๕.

อนุสรณ์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ป.ส.ธ. รุ่น ๔ ปีการศึกษา
๒๕๔๐ **โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม**. ม.ป.ท., ๒๕๔๐. (ที่ระลึกในงานวัน
ปัจฉิมนิเทศ ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐)

อานันท์ กาญจนพันธ์. **งานเลี้ยงผีปู่และย่าและเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : ครอนทราคมิเดีย, ๒๕๒๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๒๓.

อุดมรัตน์ ตู้จินดา (บรรณาธิการ). **ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง**. ม.ป.ท. :
อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์, ๒๕๕๘.

ฮันส์ เพนส์. **ความเป็นมาของล้านนาไทยใน ทิว วิชัชทัศ**. เชียงใหม่ : ทิพนตร, ๒๕๒๗.

๑.๒.๒ วิทยานิพนธ์

จันทน์ภา ดวงวิไล. **ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว : การสื่อความหมายทาง
วัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖.

นายอุดร จันทวัน. **ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องอุรังคธาตุนิทาน :
ภาษาทางศาสนาและอิทธิพลต่อสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

รอบทิศ ไวยสุศรี. **การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

- ไฉไลฤดี ยูวะศิริ และคณะ. **ศึกษารัตตะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจาก เอกสารโบราณ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- ประพันธ์ กุลวินิจฉัย **วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- สุรศิษฐ์ ไรจนันต์. **กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง**. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖).
- แสงวาท วงศ์ใหญ่ และคณะ. **การศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ใบลานล้านนา**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- อภิพัทธ์ วิศิษฐ์ใจงาม. **การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อภาษาไทยล้านนา**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป., ม.ป.ท.
- อรวัฒนา ชินพันธ์. **รูปแบบการแสดงละครรำแก่นประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม**. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓.

๑.๒.๔ หนังสือภาษาอังกฤษ

- Agrawala, V.S. **Sarnath**, (India : Department of Archaeology, 1975) p. 25.
- Aiyappan, A., and Srinivasan, P.R. **Story of Buddhism with Special Reference to South India**. (Chennai : The Commissioner of Museums, Government Museum, (1960), Pl. XXV.
- Brinker, Helmut. **Return of the Buddha**. London : Royal Academy of Arts, 2002.
- Coedès, George. "Documents sur l'histoire politique et religieuse du Laos occidental." *Bulletin de l'École française d'Extrême - Orient* XXV: 1 - 204, 1925.
- Henderson and Hurvitz. **The Buddha of Seiryōji**. (Artibus Asiae 19 (1)). Ascona: Artibus Asiae, 1956.
- Hiuen Tsiang. **Si - Yu - Ki: Buddhist Records of the Western World**. Translated by Samuel Beal. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation. (First edition 1884), 1969.
- Huntington, Susan L. **The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain**. New York : Weatherhill, 1985.

- Jayawickrama, N.A. **The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Conqueror Being a Translation of Jinakâamâlîpakara am of Ratanapañña Thera of Thailand.** London : The Pali Text Society, 1968.
- Keown, Damien. **Dictionary of Buddhism.** New York : Oxford University, 2003.
- Middleton, Sheila E. Hoey. "The Third Buddha." *Journal of the Society for South Asian Studies* 18 : 67 – 72, 2002.
- Munsterberg, Hugo. **Chinese Buddhist Bronzes.** Tokyo: Charles E. Tuttle, 1967.
- Penth, Hans. **Jinakâlamâlî Index.** Chiangmai : Silkworm Books, 1994.
- Rowland, Benjamin. **The Pelican History of Art.** Middlesex: Harmondsworth, Penguin Book. (First edition 1953), 1970.
- Snellgrove, David L., ed. **The Image of The Buddha.** London : Sirindia Publication and UNESCO, 1978.
- Soper, Alexander Coburn. **Literary Evidence for Early Buddhist Art in China.** Ascona : Artibus Asiae, 1959.
- Swearer, Donald K. **Becoming The Buddha.** Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004.
- Terentyev, Andrey. "Buddha Images – The Sandalwood Statue." *National Museum Volunteers Newsletter*, (August 15), 2007.
- Zwalf, W. **Buddhism: Art and Faith.** London : British Museum Publication, 1985.

๑.๒.๕ สารนิเทศจากเวปไซด์ไวด์เว็บ (World Wide Web)

<http://www.painaidii.com/business/135826/wat-phet-samut-woravihan-75000/lang/thTh/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย”

๑. แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๓. โปรดตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง ให้ครบทุกข้อเพื่องานวิจัยครั้งนี้จะได้มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพสามารถนำผลมาใช่ประโยชน์ต่อไป

ผู้วิจัยหวังว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสอบถามด้วยดีและขอขอบคุณให้ความร่วมมือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล..... อายุ..... ปี

ตำแหน่ง.....

ที่อยู่ / สถานที่ทำงาน.....

.....

ผู้สัมภาษณ์ (ผู้วิจัย)

วิธีการสัมภาษณ์ (จดบันทึก/บันทึกเสียง)

สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. เวลา.....น.

สถานที่.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๑ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะพิเศษเฉพาะด้านประวัติและลักษณะพุทธศิลป์
ของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ?

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๓.๑ ท่านมีแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร อย่างไร ?

.....

.....

.....

๓.๒ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ด้านไหนบ้าง และ
ด้านเด่นชัดที่สุด ? (เช่น ด้านสังคม, เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, อื่นๆ...)

.....

.....

.....

๓.๓ ท่านคิดว่าลักษณะพิเศษเฉพาะเกี่ยวกับแนวความคิดด้านความเชื่อและคุณค่าของ
พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร อย่างไร ?

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาใน
สังคมไทย

๔.๑ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร มีอิทธิพลต่อตัวท่าน ต่อครอบครัว และต่อ
สังคมอย่างไร ในด้านใดบ้าง ? (เช่น ด้านสังคม, เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, อื่นๆ...)

.....

.....

.....

๔.๒ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของท่านอย่างไรบ้าง
และต่อพุทธศาสนิกชนอย่างไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๔.๓ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง ?

.....

.....

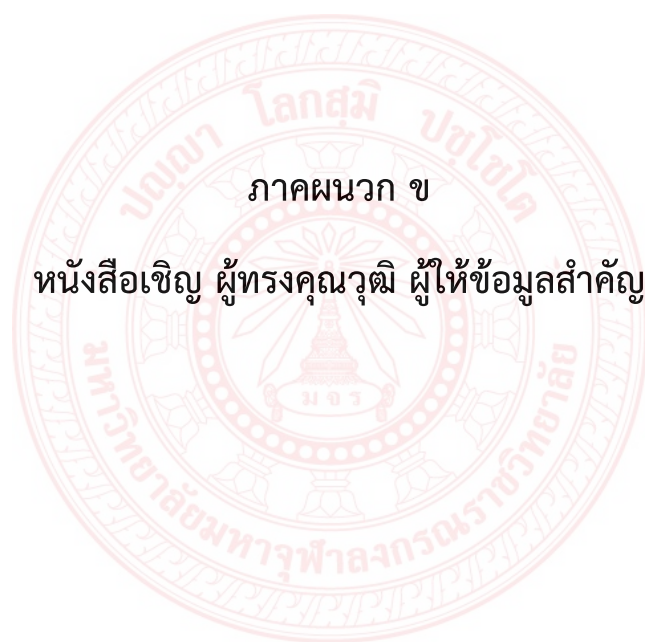
.....

.....

ขอขอบคุณ/เจริญพรที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

ลงชื่อ.....
(.....)
...../...../.....

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูสมุทรวิชานันต วัตเพชรสมุทร วรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูสมุทรชราภรณ์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcu.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาสมพร สมสัโร วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระราชภาวนาพิธาน

รองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “**พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย**” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcu.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาพลพัฒน์ ฐิตวิริโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระเทพศาสนาภิบาล เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “**พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย**” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูปฐมธีรวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “**พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย**” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ภาคผนวก ค

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ง

การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

แบบ สท.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล พรหมมี ตำแหน่ง ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่ ตำบลหน้ามือ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๙๖-๘๘๗-๕๔๐๙ โทรสาร
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ นายภุวิตต์ ศรีอรัญ และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒ จนถึง ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- นำผลที่ได้จากการวิจัยมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนในรายวิชา พุทธศิลปะ ศิลปกรรมใน

พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนากับสังคม

- นิสิตมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญและเป็นนำไปพัฒนาสื่อในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาได้

- นำผลที่ได้จากการวิจัยมาประยุกต์ใช้การบริหารจัดการเสนาสนะภายในวัด และเป็นสื่อในการ

แนะนำพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมได้ตระหนักและเห็นความสำคัญเกี่ยวกับพุทธศิลปะมากยิ่งขึ้น

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

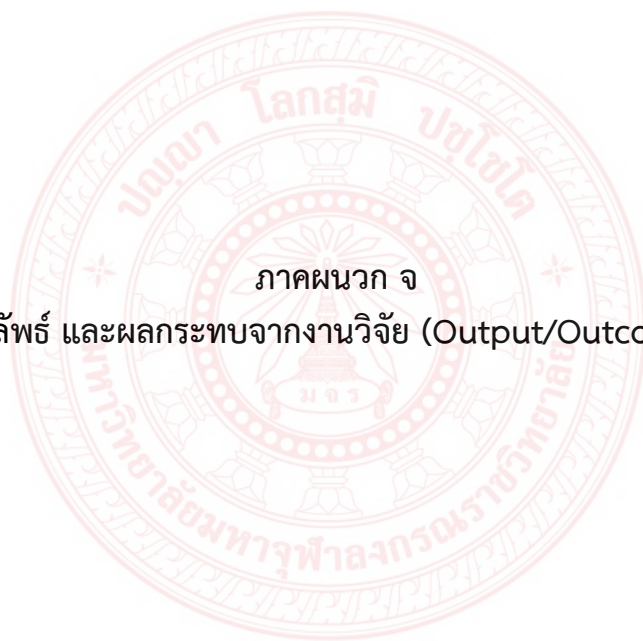
ลงชื่อ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล พรหมมี)

ตำแหน่ง ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

๑. ผลผลิต (Output)

สามารถนำกระบวนการและผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาสังคมศึกษา และสาขาวิชาพระพุทธศาสนาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง นำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลในพื้นที่ศึกษา โดยเป็นการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย ในส่วนของกิจกรรมด้านวิชาการสามารถนำเสนอผลงานวิจัยลงตีพิมพ์บทความในวารสาร และการประชุมวิชาการระดับชาติ

๒. ผลลัพธ์ (Outcome)

๑) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการบริหารจัดการศาสนสถานให้มีความเหมาะสมเอื้อต่อการมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ และการเจริญภาวนา

๒) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการประชาสัมพันธ์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเชื่อและการปฏิบัติตัวต่อพระพุทธรูป

๓) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดั่งเดิมเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญต่างๆ ให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทย และส่งเสริมสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนอย่างแท้จริง

๔) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ให้เข้ากับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม และส่งเสริมการพัฒนาจิตใจและสติปัญญาควบคู่กันไป

๕) รวบรวมบันทึกประวัติพระพุทธรูปสำคัญ ตามข้อมูลหลักฐาน และปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน

๓. ผลกระทบจากงานวิจัย (Impact)

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ คณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ และพุทธศิลปะ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อความเจริญและยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล (ภาษาไทย) นายภุริทัต ศรีอร่าม
(ภาษาอังกฤษ) MR.PHURITHAT SRI-ARAM

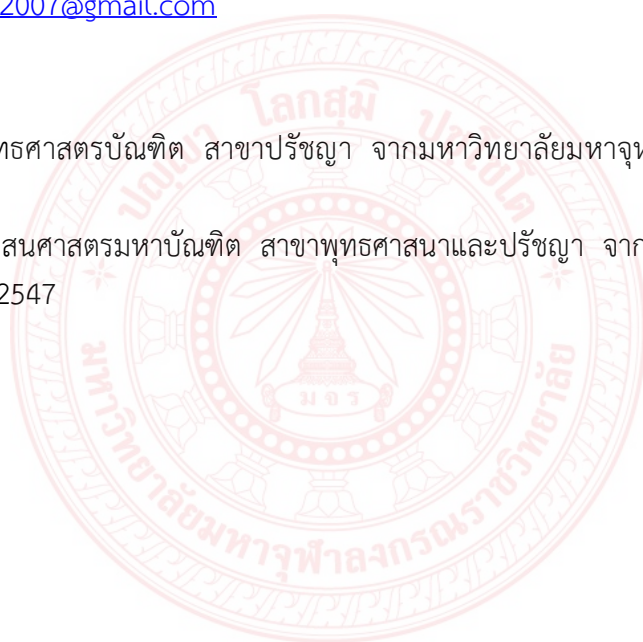
ปัจจุบัน

เป็นอาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถ.ศรีโสธร ต.หน้าเมือง อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, ๐๓๘-๘๒๑๑๑๙ มือถือ ๐๘-๑๕๕๑-๓๙๑๖
E-mail : phurithat2007@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2543

ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2547

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระครูสุตธรรมมาภรณ์, ดร. (สำราญ ญาณวุฑฺโฒ)
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) PHRAKRUSUTADHAMMAPORN, DR. (SAMRAN YANAWUTTO)
๒. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, มือถือ ๐๘-๖๖๑๗๕๘๑๔
E-mail : samranchan@gmail.com
๔. ประวัติการศึกษา
 - ๑) เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดโสธรวราราม พ.ศ. ๒๕๓๑
 - ๒) ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๗
 - ๓) ปริญญาโท มหาคณิสสร สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๔๐
 - ๔) ปริญญาเอก ดุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๔๘

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - สกุล (ภาษาไทย) พระมหาวิเชียร สิริวัฒนโน ไกรฤกษ์ศิลป์
(ภาษาอังกฤษ) Phramaha Wichian Siriwattano Krairerksil

ปัจจุบัน

เป็นอาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
พุทธโสธร วัดโสธรวราราม วรวิหาร ถ.ศรีโสธร ต.หน้าเมือง อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, ๐๓๘-๘๒๑๑๑๙ มือถือ ๐๘-๑๖๒๘-๕๐๔๗
e-mail : wichian17@gmail.com

ประวัติการศึกษา

เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดโสธรวราราม
ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๙
ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Mr. Chetniphath Phithiyanuwat
๒. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, มือถือ ๐๘-๑๐๐๐-๐๖๑๕
e-mail : chetniphath2507@yahoo.co.th
๔. ประวัติการศึกษา
 - ๑) ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา ห้องเรียนวัดโสธรวราราม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๒
 - ๒) ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๖

